

Tiedekunta
YHTEISKUNTATIEEELLINEN TIEDEKUNTA

Tutkinto-ohjelma
YHTEISKUNTATUTKIMUKSEN TUTKINTO-OHJELMA

Tekijä
NINA PAULIINA HUHTINEN

Työn nimi
SODAN KOSKETTAMAT – TULKITSEVA FENOMENOLOGINEN ANALYYSI LAPSUUSAJAN SOTAMUISTOISTA

Oppiaine
SOSIAALIPSYKOLOGIA

Työn laji
PRO GRADU -TUTKIELMA

Aika
ELOKUU 2018

Sivumäärä
67

Tiivistelmä

Noin miljoona suomalaislasta eli lapsuuttaan sotavuosien 1939-45 aikana ja heidän kokemuksiaan koskeva laaja-alainen tutkimus on yhä kesken. Sotavuosia seurasi pitkä puhumattomuus ja tutkimuksellisesti toisesta maailmansodasta tuli riittävän etäistä vasta 1990-luvulla. Uusi tutkijasukupolvi on kuitenkin nostanut kansallisen muistelukulttuurimme rinnalle myös pitkään vaietet kokemukset murtuneista mielistä, naisten uhrauksista ja lopulta myös sota-ajasta lasten näkökulmasta. Tämä tutkielma tarkastelee kolmen suomalaismiehen lapsuusaikaisia sotakokemuksia kehittämäni *sodan kosketuksen* teoreettisen käsitteen kautta. Sodan kosketuksella tarkoitin niitä yksilön kehollisia tai kehollisuuteen kietoutuvia kokemuksia ja muistoja, joita sota on hänen elämäänsä tuonut tai jotka hän yhdistää mielessään sotaan ja sen vaikutuksiin elämässään. Kyse on siis yksilön subjektiivisesta kokemuksesta, joka on tavoitettavissa vain välittyneesti, kuvauksen ja nykyhetkessä tapahtuvan muistelun kautta. Käsitteenä sodan kosketus haastaa perinteistä, abstraktia ja mystifioitua sodankuvausta, joka ei tavoita sotaa elettyinä ja kehollisina kokemuksina. Kuten Christine Sylvester (2013) on todennut, sota toimintana kohdistuu kehoihin ja kehoissa sodan kosketusta myös kannetaan. Tutkielmani tieteenteoreettinen perusta yhdistää feminististä sodantutkimusta ja fenomenologista sosiaalipsykologiaa.

Tutkimusasetelmassani nostan keskiöön lapsuusaikaisten sotakokemusten tarkastelun omaehtoisena ja arvokkaana tutkimusaiheena. Tavoitteenani on ensisijaisesti ymmärtää sodan kosketuksen merkitystä haastateltavien elämässä ja sen kietoutumista heidän kehojensa historiaan, ja toissijaisesti tarkastella haastateltavien kokemuksista muodostamaani tulkintaa suhteessa sodan muistelukulttuuriin ja aiempaan tutkimukseen. Menetelmänäni käytän tulkitsevaa fenomenologista analyysiä (IPA) (Smith, Flowers & Larkin 2009), joka kannustaa tutkijaa muodostamaan oman tarkan tulkintansa pienestä aineistosta syvälukemisen ja syklisen tutkimusprosessin tuloksena. Aineistoni koostuu kolmesta sota-ajan pikkupojan haastattelusta, jotka on toteuttanut ja taltioinut Erkki Kujala (2003) omaa väitöstutkimustaan varten. Näiden kolmen miehen – Eemelin, Villen ja Matin – haastattelulitteraatiot olen valinnut suuremman aineiston syvälukemisen ja aineistolähtöisen teemoittelun perusteella. Analyysini on edennyt syvälukien heidän kertomaansa sodan kosketuksen teoreettista käsitettä vasten ja tuottanut tulkinnan kunkin tarinasta. Eemelin elämässä sodan kosketus on merkinnyt pelon hallitsemaan oppimista leikin, työnteon ja ajankulun keinoin. Villen elämässä sodan kosketus on merkinnyt perusturvallisuuden tunteen järkkymistä kuolemanläheisyyden vuoksi. Matin elämässä sodan kosketus on merkinnyt isän kokoista avointa haavaa.

Tutkielmani osoittaa, että sodan kosketus on yhä läsnä vielä vuosikymmenten jälkeen ja kurottaa sekä kerrotussa että hiljaisuudessa myös näiden sota-ajan pikkupoikien omiin lapsiin ja lapsenlapsiin. Jo kolmen tarinan syvälukeminen IPA:a hyödyntäen osoittaa myös ne erilaiset kerronnan tavat, kokemusten merkityksen ja sodan kosketuksen yksilöllisen vaikutuksen haastateltujen elämässä, jotka jäävät piiloon kansallisissa muistelunarratiiveissamme. Lisäksi tutkielman loppukaneetti peräänkuuluttaa sotakokemusten omaehtoisen kertomisen tärkeyttä myös tämän ajan sodan kokeneiden – ja erityisesti lasten – osalta.

Avainsanat

lapsuusaikainen sotakokemus, kehollisuus, kosketus, fenomenologinen psykologia, kokemuksen tutkimus, merkitys, tulkinta

Faculty
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES

Degree programme
DEGREE PROGRAMME OF SOCIAL SCIENCES

Author
NINA PAULIINA HUHTINEN

Title
SODAN KOSKETTAMAT – TULKITSEVA FENOMENOLOGINEN ANALYYSI LAPSUUSAJAN SOTAMUISTOISTA

Subject
SOCIAL PSYCHOLOGY

Level
MASTER'S THESIS

Month and year
AUGUST 2018

Number of pages
67

Abstract

Approximately one million Finnish children lived their childhood during the year of war between 1939-45 and research into their experiences is still ongoing. World War II was followed by a period of silence and it was not until the 1990s that research on it could begin. Since then, a new generation of researchers has broadened our understanding of war by documenting the silenced experiences of broken minds, sacrifices of women and lastly, the perspective of children. In this thesis I explore the childhood experiences of war of three Finnish men from the perspective of a theoretical construct, *touch of war*. I use touch of war to describe the embodied experiences and memories which are woven into an individual's story and body, and which they see as resulting from war. As such, these subjective experiences can only be reached through interpretation, remembering and storytelling. As a construct, touch of war aims to challenge traditional and mystified understanding of war as something abstract. Instead, I rely on Christine Sylvester's (2013) notion of war as lived experience resulting from destruction aimed at human bodies, and causing the touch of war to be carried in bodies for decades. The paradigmatic foundation of my thesis combines feminist study of war with phenomenological social psychology.

The aim of the thesis at hand is to firstly research childhood experiences of war on their own terms and to better understand the significance of touch of war in the lives of interviewees. As a secondary aim I compare these experiences with existing research and culture of war remembrance in Finland. As my method I use interpretative phenomenological analysis (IPA) (Smith, Flowers & Larkin 2009) which implores the researcher to develop their own iterative research process and interpretation based on a small dataset. My dataset consists of three interviews of men who lived their childhood during WWII in Finland. The semi-structured interviews have been conducted and transcribed by Erkki Kujala (2003) for his doctoral thesis research. I have chosen these three transcriptions – Eemeli, Ville and Matti – based on data-driven themes and analyzed them individually following a cyclical process. As a result I present my interpretation of touch of war in their lives. For Eemeli, touch of war has meant learning to control his fear through play, hard work and the passing of time. For Ville, touch of war has shaken his fundamental sense of trust as he has experienced near-death at a young age and been unable to process his experiences. For Matti, touch of war has meant an open wound the size of his missing father.

My thesis demonstrates touch of war to be present in the interviewees' lives and bodies well into their old age, in their silences and stories they tell, and reaching through them into future generations. These three stories and their interpretation using IPA illustrate the individual experiences and their significance which remains largely hidden in national remembrance of war. The experiences are also echoed in existing research and the findings of this thesis strongly suggest that stories of touch of war should be allowed to be told and heard on their own terms. This is also true for modern-day and ongoing experiences of war and especially to children caught up in them.

Keywords

childhood experiences of war, embodiment, touch, phenomenological psychology, significance, interpretation

SODAN KOSKETTAMAT

Tulkitseva fenomenologinen analyysi lapsuusajan
sotamuistoista

Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma

Nina Pauliina Huhtinen
2018

Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Ohjaaja: Eero Suoninen

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Sodan muistaminen.....	3
2.1. Suomi ja lapset toisen maailmansodan jaloissa.....	3
2.1.1. Lasten sotakokemukset.....	5
2.1.2. Sodan jälkeen.....	7
2.1.3. Yhtenäiset ja yksilölliset sotamuistot	7
3. Sodan kosketuksen tutkimus	9
3.1. Sodan kosketus.....	9
3.2. Kadoksissa olevat kehot.....	11
3.3. Hiljaiset kehot ja miehenmallit.....	16
3.4. Isältä pojalle siirtyvä taakka.....	20
4. Kokemus, muisti ja kehoisuus.....	22
4.1. Kokemus ja tajunnallisuus	22
4.2. Kokemus ja muisti	24
4.2. Kehojen kantamien muistojen tutkimus	27
5. Tutkimusasetelma	30
5.1. Tutkimusasetelman perustelut	30
5.2. Tulkitseva fenomenologinen analyysi (IPA).....	31
5.2.1 IPA käytännössä	34
5.2.2. IPA:n fenomenologinen kritiikki	36
5.3. Työn tavoite ja tutkimuskysymykset.....	37
5.4. Tutkimuseettiset kysymykset.....	38
5.5. Työn ihmiskuva.....	39
6. Aineisto ja analyysi.....	40
6.1 Sota-ajan pikkupoikien haastattelut.....	40
6.2. Analyysin eteneminen	42
6.3. Eemeli: Hallitsematon ja hallittu pelko.....	44
6.4. Ville: Seikkailun ja tragedian tasapainottelu	49
6.5. Matti: Isän kokoinen aukko elämässä.....	55
7. Tulokset ja yhteenveto	61
8. Diskussio.....	65

Lähdeluettelo

Liitteet

1. Johdanto

“Children are active agents in war and their experiences need to be understood through body and mind together”

(“Lapset ovat aktiivisia toimijoita sodassa ja heidän kokemustensa tulee tulla ymmärretyksi mielen sekä kehon kautta.”)

Susanna Hast (2017, 199)

Suomen sotavuodet 1939-45 ovat innoittaneet runsaasti tutkimusta ja taidetta, ja ne mielletään yhä ‘meidän sodiksemme’, vaikka suomalainen yhteiskunta on muuttunut enemmän II maailmansodan jälkeen kuin kenties sitä ennen. Sodan muistelutyö on ollut myös poliittinen projekti, joka on keskittynyt sotilaiden, valtiojohdon sekä sankareina kaatuneiden tarinoihin. Ajan myötä sankarihenkisten rintamatarinoiden rinnalle ovat nousseet myös kokemukset särkyneistä mielistä, isättä kasvaneista lapsista ja ankarasta arjesta sotavuosien jälkeen. Kattava tutkimus sodan kokeneiden lasten kokemuksista ja sodan vaikutuksista heidän elämässään on kuitenkin yhä kesken. (Kemppainen 2007, 255-256)

Tämä työ nostaa sankaritarinoiden rinnalle kolme tarinaa sodan kosketuksesta sellaisena kuin se näyttäytyy sota-aikana lapsuuttaan eläneiden Eemelin, Villen ja Matin muistoissa. Tarkoitukseni ei ole yleistää heidän kokemuksiaan koskemaan niitä noin miljoonaa suomalaislasta, jotka sodan keskellä elivät, vaan osoittaa ne toisinaan arvaamattomakin tavat, joilla sota-aika on haastateltavia kosketanut ja heidän kehojensa tarinaan kietoutunut. Historiankirjoissa samoin kuin uutisoinneissa sota näyttäytyy yhä etäisenä ja abstraktina, ei kehoihin kohdistuvana ja elettyinä kokemuksena. Ja kuitenkin juuri kehoihin sota osuu ja niissä sen kosketusta myös kannetaan (Sylvester 2013).

Sodan kosketus tuntuu yli sukupolvien silloinkin, kun sille ei ole sanoja. Tavoittaakseni sen merkityksen sota-ajan pikkupoikien elämässä, hyödynnän tutkimuksessani tulkitsevaa fenomenologista analyysiä. Syvälukemalla kokemuksia vuosikymmenten takaa Suomesta II maailmansodan aikaan, on tavoitettavissa sodan kosketuksen merkityksiä, jotka resonoivat paitsi sodanjälkeisten sukupolvien kokemuksissa, myös nykypäivän sodan kanssa. Samalla tutkimuksen aineiston muodostavat kahdenkeskiset haastattelutilanteet vertaisten kesken ovat luettavissa

narratiiveina, joilla on potentiaalia haastaa Suomen sotien kansallista kerrontaa. Taina Kinnusen (2013, 79) sanoin:

“Kun katsoo sotaa oikein läheltä, kärsivän ihmisen kasvoilta, tai oikein kaukaa yli kansallisten rajojen ja hetkeen sidotun politiikan, siinä ei todellakaan ole järjen häivää. - - Sota ei tunnu tyhjenevän niihin sanoihin, joita sille annetaan, vaan sen muisto on kuin rukousmylly, joka pyöräytetään aina uudelle kierrokselleen.” (2013, 79)

Miksi sitten palata yhä muistoihin liki 80 vuoden takaa – etenkin sosiaalipsykologisessa tutkielmassa? Tähän on työssäni kaksi keskeistä syytä: tutkimuksellinen sekä henkilökohtainen. Sodan kosketusta on tärkeää tutkia, koska sodan ymmärtäminen on rauhan ymmärtämistä, ja sosiaalipsykologinen tutkimusasenne voi tavoittaa paljon tutkitusta aiheesta sen ytimessä olevan merkityksellisyyden, joka saa meidät palaamaan aiheen äärelle. Muiden muassa Derrick Hodge ja Merrill Singer (2010, 2) ovat todenneet sodan koskettavan yhä suurimman osan ihmiskunnan elämää joko suorasti tai epäsuorasti.

Toisena syynä Suomen sotien konteksti tarjoaa minulle puolestaan mahdollisuuden ymmärtää maani kokemushistoriaa ja reflektoida sen vaikutusta omassa perhepiirissäni, jossa sota-ajoista on monen muun perheen tavoin vaiettu. Omistankin työni isoisälleni Erkki Liimataiselle, yhdelle sota-ajan pikkupojista, joka menehtyi odottamatta sairaskohtaukseen vuonna 2016, ja jonka tarinaa sodan kosketuksesta en koskaan saanut kuulla.

Kuva 1. Vaarini (vasemmalla) lapsuuskuva isoveljensä Heikin kanssa.

2. Sodan muistaminen

2.1. Suomi ja lapset toisen maailmansodan jaloissa

Melkein miljoona suomalaislasta eli lapsuuttaan sodan keskellä vuosina 1939-1944 ja heidän kärsimyksensä oli monesti suurempaa ja sanattomampaa kuin aikuisten. Epävarmuus, poikkeusolosuhteet ja niissä selviytyminen syrjäyttivät lapsuusvuosina muun kasvatuksen. Sodan kosketus seurasi sen kokeneiden lasten elämässä ja heidän tulevilla perhesuhteissaan, ja sotakokemusten jättämät jäljet vaikuttavatkin myös nykyisissä sukupolvissa. Mitään yhtä suomalaista sotakokemusta ei kuitenkaan ole, vaan aikalaisten kokemukset vaihtelevat suuresti. Tässä luvussa taustoitan tutkimustani Suomen sotien muistamiseen liittyvien erityispiirteiden kautta keskittyen erityisesti lasten sotakokemuksiin.

Historioitsija Ville Kivimäki kuvaa teoksessa *Sodan särkemä arki* (2016, 7) suomalaisten edelleen tiivistä suhdetta vuosien 1939-1945 kolmeen sotaan: Ne ovat “meidän sotamme”; ne määrittävät edelleen paljon siitä, minkä ajattelemme kuuluvan suomalaisuuteen ja suomalaisten yhteiseksi koettuun kertomukseen. Tässä kappaleessa pyrin luomaan yleiskuvaa 1940-luvun olosuhteista Suomessa, jotka muokkasivat aikalaisten ja erityisesti lasten kokemuksia sotavuosista. En työssäni keskity sodan kulkuun, jota on kuvattu kattavasti muissa lähteissä (kts. esim. Eskola (2003), Meinander (2012) & Nenyé; Munter; Wirtanen; Birks & Liikanen (2017)) vaan sodan sosiaalis-emotionaalisiin seurauksiin.

Toisen maailmansodan syttyminen ja talvisota kohtasivat Suomessa yhteiskunnan, jolle sota ei ollut yhtä vierasta kuin nykyaikaan. Heimოსотien lisäksi ensimmäinen maailmansota ja vuoden 1918 sota olivat vielä aikuisväestön elävässä muistissa. Lisäksi Suomesta käsin oli seurattu tiiviisti Euroopan kriisejä 1930-luvulla. Myös väestö- ja elinkeinorakenne erosivat huomattavasti nykypäivästä: noin 3.8 miljoonasta asukkaasta lapsia ja nuoria oli suhteessa paljon enemmän ja yli 50-vuotiaita puolestaan vähemmän. Sodan alkaessa noin 80 prosenttia väestöstä asui maaseudulla, jossa emännän työpäivän pituus on arvioitu 12 tunnin mittaiseksi jo ennen sodan teettämää lisätyötä. Sodan myötä kasvaneen työkuorman edessä maaseudun lapset otettiin entistä useammin mukaan töihin heti kynnelle kyetessään. (Kivimäki 2016, 85)

Suomen sodista puhutaan tyypillisesti kahden rintaman kautta, jossa miehet olivat taistelurintamalla ja naiset ja lapset kotirintamalla. Kivimäki toteaa, että vaikka rintamajako pysyi harvinaisen selkeänä läpi sotavuosien, on näkemys kahdesta erillisestä sotatodellisuudesta harhaanjohtava; aikuisesta miesväestöstä enemmistö oli kotonaan läpi sotavuosien ja myös lukuisia naisia palveli rintamalla. Suurimmillaan kenttäarmeijan vahvuus oli kuitenkin kokonaisväestöön nähden merkittävä, noin 530 000 henkeä elokuussa 1944, ja tämän lisäksi kotiseuduilla toimivat työ- ja ilmansuojelujoukot (Kivimäki 2016, 70). Nuorten miesten poissaolo näkyi ja tuntui kodeissa ja kyläyhteisöissä voimakkaasti myös väestörakenteen ja maatalojen suuren työtaakan vuoksi. Rintamien erillisyyden ainutlaatuisuudesta antavat osviittaa kansainväliset vertailut: Suomen sotien uhreista 97% oli sotilaita verrattuna esimerkiksi Puolan sotauhriin, joista 97% oli siviilejä.

Lähestulkoon miljoona sodan kokeneista suomalaisista oli lapsia ja heidän surunsa ja ahdistuksensa ilmeni eri tavoin kuin vanhempiansa, (Näre & Kirves 2007, 9) joiden saattoi puolestaan olla vaikea ymmärtää lastensa kokemusta. Lapsen katkerin sotamuisto saattoi olla evakkomatalla kadonnut lelu tai kotiin jätetty lemmikkieläin, ja näiden pettymysten kuten muidenkin sisäisten kokemustensa kanssa heidän odotettiin pärjäävän omaehtoisesti. (em., 15-16)

Sota-ajan kasvatuksen tavoitteena oli lasten varhainen emotionaalinen itsenäistyminen ja osallistuminen työnteeseen. (Kinnunen 2013, 16) Työteliäs arki ja sodan luoma poikkeustila johtivat muun kasvatuksen toissijaisuuteen ja monet sota-ajan lapset kyseenalaistavat minkäänlaista kehitystään tukevaa kasvatusta edes saaneensa. Lisäksi vallitsevan ihanteen mukaisesti lapset totutettiin pärjäämään omillaan ja keskenään jo pienestä pitäen. (em., 15) Isosiskot olivat vastuussa nuorempien sisarustensa kaitsemisesta ja vanhimpien poikien tuli toimia talon isäntinä viimeistään isiensä lähdettyä rintamalle. Lasten tuli totella ja sopeutua myös sota-ajan poikkeusoloihin. Parhaimmillaan he eivät olleet häiriöksi vaan hyödyksi ja tekivät valittamatta osansa kotitilan töistä ja sisarustensa hoitamisesta. Heitä valmisteltiin paitsi kurinalaiseen työhön, myös vaarojen välttämiseen. Vallitsevana kasvatusmenetelmänä oli ruumiillinen rangaistus tai sen uhka, jonka suhteen monet lapset joutuivat kokemaan myös vaikeasti ymmärrettäviä ylilyöntejä vanhemmiltaan ja muilta kasvattajilta. Rakkaudettomia suomalaisvanhemmat eivät kuitenkaan sodankaan aikana olleet, vaan kyse oli pikemminkin ajan hengestä ja halusta valmistella jälkikasvua raskaaseen elämään itsenäisinä työihmisinä. (em., 19-20) Hannele Forsberg (2005, 77) huomauttaa suomalaisen yhteiskunnan jäsentyneen aina 1900-luvun taitteeseen asti patriarkaalisen perhemallin mukaan, jossa isä perheenpäänä vastasi perheen naisista ja lapsista ja edusti perhettä yhteiskunnassa. Vallinneen

lapsikäsitteiden mukaan kurittamisella kasvatettiin luontaisesti pahoja lapsia kohti kunnon ihmisyyttä.

Vastuunkanto vei sotavuosina sijaa lapsuuden huolettomuudelta ja leikiltä ja monet lapset päätyivät vanhempiensa huolet herkästi huomaaviksi lohduttajiksi. He kokivat itsensä helposti taakaksi ja pyrkivät olemaan kilttejä ja tuottamatta lisävaivaa tai huolta. Vanhempiensa tavoin heidän täytyi kestää ja olla kärsivällisiä niin työtaakan, epävarmuuden kuin niukkojen aineellisten olojen edessä. (Kinnunen 2013, 22) Sota-ajan on arvioitu opettaneen lapsille yksinkertaisten perusasioiden arvostusta, työteliäisyyttä ja epävarmuuden kanssa toimeentulemistä.

2.1.1. Lasten sotakokemukset

Lapset on pitkään nähty sodan sivustaseuraajina ja uhreina, joiden kokemukset eivät ole saaneet yhtä paljon painoarvoa kuin heidän vanhempiensa – niin tutkimuksessa kuin kollektiivisessa muistelutyössäkään. Näin on myös Suomen sotien osalta (Näre 2010, 7). Ilona Kemppainen (2007, 255-256) on esittänyt, että vaikka yhteiskunnalliseen keskusteluun nousivat ensin myös naisten sotakokemukset ja sitten myös lasten, on lasten sotakokemuksia koskeva kattava tutkimus vielä kesken. Sota-ajan pikkupojista kasvoi miehiä ja jälleenrakentajia, mutta heidän lapsuusajan muistoissaan välittyy yhä pienen lapsen haavoittuvaisuutta sodan tuhovoiman edessä.

Maaseudulla sota-ajan voimakkaimpia kokemuksia ovat olleet ilmapommitukset, joita etenkin talvisodan aikana koettiin pienempiä asutuskeskuksia myöten. Ilmahälytykset, pimennetyt ikkunat ja pommisuojat tulivat nopeasti tutuiksi myös lapsille, jotka tarkkailivat huoltajiensa reaktioita tulkitessaan poikkeustilanteiden pelottavuutta. Häätä tarttui äidistä lapsiin nopeasti, mutta toisaalta äidin sylissä olo toi myös turvan tunnetta. (Männistö 2016, 89) Osalle ilmahyökkäykset ovat jääneet mieleen jännittävänä leikkinä, toisille ne ovat aiheuttaneet öisin painajaisia ja yökastelua (Malinen & Tamminen 2017, 54).

Suomen sodat tarkoittivat myös arviolta 70 000 - 80 000 lapselle nopeaa siirtoa Ruotsiin niin kutsuttuina sotalapsina. Operaatio oli sota-ajan lastensiirtona ja Suomen väkilukuun suhteutettuna maailman suurin, vaikka samanlaisia operaatioita oli nähty ympäri Eurooppaa. Monille lapsille muutto Ruotsiin ja uuden elämän omaksuminen on ollut koko loppuelämää väärentänyt koitos, yhtä

lailla kuin paluu takaisin Suomeenkin. Sotalasten kokemuksia ovat kuvanneet muun muassa Kaven (1985), Knuutila & Levola (2000), Salminen (2007) ja Heilala ja Santavirta (2016).

Yhtä lailla monet perheet ja lapset joutuivat jättämään kotinsa paetessaan sotaa, merkittävä osa peräti kahteen otteeseen paetessaan myös jatkosodan jaloista. Evakkoon lähteneitä perheitä oli vuosien 1939-45 välillä arviolta kymmenesosa koko Suomen silloisesta väestöstä ja evakoista arviolta 140-150 000 lasta. (Näre 2010, 8) Suurin osa perheistä pääsi myöhemmin palaamaan koteihinsa, mutta pysyvästi siirtoväeksi jääminen on myös ollut osa sotien kokemushistoriaa ja koskettanut lapsia. Suomen sotien evakkokokemuksia ovat tutkineet muun muassa Oksanen (2005, 2010), Kuorsalo ja Saloranta (2005) ja Kuisma (2011).

Paksuniemi, Määttä ja Uusiautti (2013) ovat haastatelleet Suomen sotien aikana lapsuuttaan eläneitä miehiä ja naisia heidän sota-ajan arjestaan. Haastateltavat muistivat arjen yksityiskohtia kuten kotitöitä ja omia vastuutehtäviään, mutta myös leikkejä. Työnjaossa samoin kuin leikeissä näkyy sukupuolittuneisuus, jota sota-aika ja maatalan suuri työmäärä saattoivat myös rikkoa. Eräs naispuolinen haastateltava muistaa, miten hänen isoisänsä vei hänet kalastamaan ja metsästämään, kun talossa ei ollut poikia. Vanhimmat sisarukset muistelivat huolehtineensa nuoremmista, ja perheen vanhimpien poikien muistoissa nämä ottivat sotavuosina perheen isännän roolin. Koulua käytiin mahdollisuuksien mukaan. Yllättävän moni muisti kirjoittajien mukaan myös, miten työnteon ja koulun lomasta löytyi hetkiä leikkimiselle – ainakin perheen nuorimmille. Leikkejä ei haitannut sekään, ettei leluja juuri ollut. Käpylehmät ja itsetehdyt räsynuket kelpasivat mainiosti, ja moniin leikkeihin – kuten hippaan ja ruutuhyppelyyn – ei välineitä tarvittu lainkaan. (em., 120)

Sota-ajan leikeistä vaarallisimmat liittyivät lähiympäristöstä löytyvien sotatarvikkeiden tutkimiseen. Niitä levisi ympäriinsä varuskunnista, asevarikoilta sekä rintamamiesten lomien ja pommitusten myötä. Näissä poikien leikeissä ampumatarvikkeet olivat eräänlaista sotasaaalista, jota esitellä kavereille. Leikeissä saatettiin räjäytellä puunkantoja ja purkaa miinoja pyrkimyksenä osoittaa omaa urhoollisuutta ja rohkeutta. Patruunoita lyötiin kivillä ja räjähtämättömillä granaateilla saatettiin kopitella. Monen leikkitoveri vammautui tai menehtyi näitä vaarallisia leikkejä seuranneissa onnettomuuksissa. (Tepora 2010, 45-46)

Kuolema, työ ja leikki ovat kaikki olleet vahvasti läsnä sota-ajan lapsuudessa. Lapset tottuivat elämään eräänlaisessa jatkuvan muutoksessa ja välitilassa, jossa tulevaisuus näyttäytyi epävarmana.

Monet kokivat varsinaisen elämänsä alkaneen vasta sotavuosien jälkeen. Tukena siirtymissä ja epävarmuuden sietämisessä olivat omat vanhemmat, mutta elämä sota-ajan Suomessa oli rauhatonta. (Näre & Kirves 2007, 27-28)

2.1.2. Sodan jälkeen

Sodan jälkihoito oli olematonta ja tarkoitti lähinnä rintamalta kotiutumista suoraan työntekoon (Kivimäki 2013). Monet lapset vierastivat kotiin palaavia, vieraita tai vammautuneita isiään. Työteliästä arkea pyöritettiin kotona kuitenkin katse vankasti horisontissa ja vaikeat sotakokemukset ja monenlaiset tunteet purettiin työntekoon. Puhumattomuus vahingoitti erityisesti lapsia, joiden oletettiin jälleen sopeutuvan uusiin oloihin. Monilla tarve puhua ja purkaa kokemuksiaan joutui odottamaan omaan aikuisikään tai jopa omaan vanhuuteen asti. (Malinen & Tamminen 2017, 86)

Sotavuosista toipuminen ja siviilielämään palaaminen oli osalle miehistä vaikeampi kokemus kuin itse sota. Kuitenkin vain pieni osa alkoholisoitui siinä määrin, että jäi asunnottomiksi, niin kutsutuiksi 'juoksuhautoihin jääneiksi' miehiksi. Suurin osa onnistui jotenkin palaamaan työntekoon ja rakentamaan uutta elämää itselleen ja perheelleen. (Kirves 2015, 257) Myös kotirintamalla piti päästä yli sodasta ja menetyksistä. Monien nuoruus ja lapsuus olivat jääneet sodan aikana ikään kuin elämättä, ja nyt elämällä täytyi löytää uusi merkitys. Tässä toiset onnistuivat paremmin kuin toiset, ja osa sodan kokeneista ei koskaan päässyt irti kokemastaan katkeruudesta. Myös perusluottamus maailman hallittavuuteen ja ennustettavuuteen saattoi näyttäytyä sodan uhrina, erityisesti trauman eli oman käsittelykyvyn ylittäneen vahingollisen kokemuksen kokeneiden mielessä. Traumasta vapautuminen edellyttää, että ihminen kykenee käymään tapahtuneen mielessään uudelleen läpi ja myöntämään ja käsittelemään siihen liittyvät tunteet. Asiantuntevan jälkihoidon puuttuessa vaikeita kokemuksia ja tunteita etäännytettiin juomalla, ja juopottelu yleistyi merkittävästi sotien jälkeen. Toisen vastauksen tarjosi rankka fyysinen työ: fyysinen pääoma tarjosi perusturvallisuutta, jota maailma ei kyennyt tarjoamaan. Seuranneiden vuosien kuluessa myös käydylle sodalla täytyi löytää merkitys, jotta uhraukset eivät tuntuisi turhilta. (em., 258-259)

2.1.3. Yhtenäiset ja yksilölliset sotamuistot

Suomen 1939-45 sodat tuntuvat yhä läheisiltä sukupolvien jälkeen ja kerrotuissa tarinoissa sodasta. Sotiemme muistelukulttuuri onkin edelleen voimakasta; Suomi on haluttu yhä uudelleen nähdä

sisukkaana ja taipumattomana vastustajana suurelle Neuvostoliitolle. Vaikka sodan päättyessä rauhan ehdot laskivat lippuja puolisalkoon ja tunnelman vakavaksi, näkyy sotien muistelussa tietty mystifiointi. Muiden muassa Tarja Väyrynen (2015, 218) on kuvannut Suomen sotien muistamista poliittiseksi projektiksi, joka on pyrkinyt rakentamaan kansallista identiteettiä siihen sopivien muistojen kautta. Tätä konsensusta on hänen mukaansa vahvistettu esimerkiksi peruskoulun opetussuunnitelman homogeenisellä sisällöllä sekä Suomen ulkopoliittisilla doktriineilla.

Myös Kivimäki (2012) on eritellyt sotiemme muistelukulttuuria. Hän tunnistaa siihen vaikuttaneita erityispiirteitä seuraavasti: Suomi onnistui välttämään niin laajamittaisen miehityksen kuin ehdoitta antautumisen. Lisäksi sotavankeudesta oli kokemusta vain hyvin pienellä osalla suomalaisia. Vaikka Suomi kärsi sodassa raskaita henkilötappioita, siviilien osuus oli verrattuna pieni; tähän vaikutti osaltaan ajan sodankäynnille epätyypillisen selkeä jako kahden rintaman välillä. Lisäksi Suomen poliittisen järjestelmän jatkuvuus tarkoitti, ettei suuria ja merkittäviä sota-oikeudenkäyntejä käyty. (em., 484-485)

Näiden sotiemme kokemusrakenteisiin vaikuttaneiden ja muistelukulttuuriimme yhä vaikuttavien olosuhteiden ohella on kuitenkin tärkeää huomata, että yksittäisten ihmisten lähtökohdat sodan kokemiseen ovat olleet keskenään hyvinkin erilaisia. Samoin heidän mahdollisuutensa jatkaa elämäänsä sodan jälkeen. Männistön (2016, 159) sanoin “Mitään yhtä suomalaista sotakokemusta ei koskaan ollut, eikä siten yhtä sodan muistoakaan.” Sen sijaan *ajatus* jaetuista ja yhteisin voimin kannetuista menetyksistä on keskeinen osa Suomen sotien muistelukulttuuria, joka on lasten osalta keskittynyt fyysiseen turvaamiseen ja laiminlyönyt monien kokemaa valtavaa emotionaalista epävarmuutta. (em., 171) Akateemisten ja virallisten kuvausten ohella sota-ajan muistoja on yksilöiden ja ryhmien toimesta kerrottu unohdettujen tai hiljennettyjen kokemusten tunnustamiseksi (Kivimäki 2012, 483). Muistitieto voikin avata uusia näkökulmia ja tulkintoja menneisyydestä, mutta se on aina muistelijoiden tietyssä ajassa, paikassa ja vuorovaikutustilanteessa konstruoimaa ja erityistä tietoa (Fingerroos & Haanpää 2006, 34-35).

3. Sodan kosketuksen tutkimus

3.1. Sodan kosketus

Tässä ja seuraavassa luvussa esittelen työni analyyttisen viitekehyksen eli sodan kosketuksen tutkimisen lapsuusaikaisissa sotamuistoissa. Taustoittaakseni sodan kosketuksen käsitettä, yhdistän ensin työssäni teoriaa ja aiempaa tutkimusta politiikan ja rauhan- ja konfliktintutkimuksesta sosiaalipsykologiaan. Luvun lopussa erittelen sodan kosketukseen työssäni liittyviä keskeisiä näkökulmia: mieheyttä, puhumattomuutta sekä ylisukupolvisuutta. Tämän jälkeen omistan seuraavan luvun työni fenomenologiselle pohjalle.

Ammennan tutkimukseni teoreettisessa perustassa kansainvälisen politiikan feministisestä tutkimusperinteestä Christine Sylvesterin ajattelua sodan kokemuksellisuudesta ja kehollisuudesta, jota ovat suomalaisessa nykytutkimuksessa soveltaneet erityisesti rauhan- ja konfliktintutkimuksen piirissä Tarja Väyrynen sekä Eeva Puumala. Sekä Sylvesteriä että Väyrystä ja Puumalaa on puolestaan innoittanut Jean Bethke Ehlstainin feministisen klassikkoteos *Women and War* (1987). Elshtainin keskeisen argumentin mukaan sodasta ei voida saada kattavaa kuvaa keskittymällä sotakokemusten virallisten kantajien – veteraanien – tarinoihin. Elshtainille sodan vähäpätöisemmät sivustaseuraajat (*lesser looker-ons*) tarkoittaa ennen kaikkia naisia, mutta tässä tutkimuksessa nostan lasten kokemukset keskiöön samaan argumentointiin pohjautuen, sillä myös lapset ovat sodan kokijoita. Työni innoittajana toimii myös sosiaalitieteilijä Taina Kinnusen tutkimustyö suomalaisen kosketushistorian taltioimisessa, jota hän on kuvannut teoksessaan *Vahvat yksin, heikot silyityksin – otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista* (2013). Kinnusen tutkimus perustuu suomalaisten kosketuselämänkertojen keräyshankkeeseen. Työssään Kinnunen pyrkii nostamaan kosketuksen tieteelliseen keskustelun piiriin ja kuvaa osuvasti akateemisissa piireissä kohtaamaansa vähättelyä; kosketus nähdään yhä edelleen lapsenomaisena, primitiivisenä tarvitsevuutena, jolle ei tule antaa painoarvoa tieteen – mielen ja rationaliteetin – maailmassa. Kosketuksella ja sen puutteella on kuitenkin merkitykselliset ja pitkäkantoiset jäljet. Yhdistän näitä ajattelijoita työni keskeisessä teoreettisessa käsitteessä, sodan kosketuksessa.

Sodan kosketuksella tarkoitan niitä yksilön kehollisia tai kehollisuuteen kietoutuvia kokemuksia ja muistoja, joita sota on hänen elämänsä tuonut tai jotka hän yhdistää mielessään sotaan ja sen

vaikutuksiin elämässään. Kyse on siis yksilön subjektiivisesta kokemuksesta, joka on tavoitettavissa vain välittyneesti, kuvauksen ja nykyhetkessä tapahtuvan muistelun kautta. Sodan kosketusta tutkiessa en tutki tosiasiallista taltiointia historiallisista tapahtumista, vaan olen kiinnostunut eletyistä kokemuksista ja niihin liittyvästä merkityksellistämisestä muistelutilanteissa. Toisin sanoen: millaisina eletyt sotakokemukset piirtyvät muistoihimme ja kehojemme historiaan?

Käsitteenä sodan kosketus liittyy sodan tuntoon (*sense of war*), jota Puumala ja Väyrynen ovat käyttäneet, sekä keholliseen tietoon (*embodied knowledge*) ja subjektin ruumiillisuuteen fenomenologisessa teoriaperinteessä. Cheryl Craig kollegoineen (2018, 329) ovat tarkastelleet kehollisen tiedon kuvausta eri tieteenalojen teoriassa ja päätyvät kuvaamaan kehollista tietoa sekä kehosta lähtevänä, kehon kautta toteutettuna sekä kehoissa elävänä tietona, joka on keskeistä kokemuksen kertomisessa ja muistamisessa. Heidän mukaansa kehollistunut tieto kuvaa sekä Edmund Husserlin elettyä ruumista *Leib*, että toisaalta keho-objektia *Köper*. Toisin sanoen: Me sekä olemme kehomme, että omistamme kehomme.

Kuva 2. Sodan kosketuksen osa-alueet kaaviokuvana.

Sodan kosketuksella ei tässä esitettynä käsitteenä voida katsoa olevan samanlaista syvyyttä ja kaikupohjaa kuin kehollisella tiedolla, ja käytänkin käsitettä ensisijaisesti työkaluna analyysissäni. Kuva 1 havainnollistaa sodan kosketuksen tutkimista siihen liittyvän kehollisen näkökulman, kokemusten merkityksellistämisen ja niiden kertomisen kautta. Seuraavissa alaluvuissa esittelen käsitettä työssäni taustoittavaa aiempaa tutkimusta ja teoriaa.

3.2. Kadoksissa olevat kehot

Kehollisuutta on pitkään laiminlyöty sotatutkimuksessa. Se on kuitenkin keskeinen, joskin vaikeasti tavoitettava, osa myös lasten kokemuksista sota-ajasta. Feministinen tutkimus on pyrkinyt tuomaan vähemmälle huomiolle jääneet kokemukset ja äänet sotatutkimuksen keskiöön. Tämä on osaltaan tarkoittanut siviilien, naisten ja lasten kokemusten tarkastelemista ja sotakuvauksien purkamista erityisesti kehollisuuden näkökulmasta.

Sota nähdään äärimmäisenä poikkeustilana, ihmislajin tuhoisimpana toimintana. Onkin ymmärrettävää, että sodankäyntiä, sodan syitä ja sodan vaikutuksia on tutkittu paljon. Sotaa on myös kuvattu populaarikulttuurin teoksissa ja historiankirjoissa yhä uudelleen. Eri lähestymistavoissa ja kuvauksissa piirtyy kerta toisensa jälkeen hieman erilainen kuva sodasta. Myös Suomen sotavuodet ovat innoittaneet runsaasti tutkimusta ja kulttuurintuotteita. Rintamaelämää kuvaavat klassikkoteokset kuten Väinö Linnan sotaromaani *Tuntematon sotilas* (1954) elävät uusina tulkintoina. Myös sota-ajan lapsuutta ja nuoruutta on tarkasteltu niin elokuvissa kuin sarjakuvissakin.

Tutkimuksen puolella sodan kuvauksia on tieteenhistoriallisesti sävyttänyt pitkään tietynlainen abstraktius; sodat esitetään numeroina ja historiatietona, tapahtumapaikkoina ja strategioina, tai toisaalta diskursseina ja narratiiveina; tarkastelu on ollut tekstipohjaista. Rachel Chadwickin (2017, 54) mukaan sosiaalitieteissä 1970-luvulla tapahtunutta kielellisestä käännettä on seuranneina vuosikymmeninä haastettu pyrkimyksillä kehollisempaan tutkimukseen. Tieteenalaa pitkään dominoinut kiinnostus tekstejä, kieltä ja diskursseja kohtaan onkin herättänyt huolta niiden ulkopuolelle jäävästä *ekstra-diskursiivisesta* eli kehoista ja materiaalisuudesta sekä tunteista ja affekteista. Näihin pyrkimyksiin paikantuu osittain myös oma työni.

Yksi määrätietoisimmista sodan abstrahoinnin kriitikoista on ollut Christine Sylvester, joka on kirjoituksissaan haastanut sodan ja sotakokemusten kuvauksia. Hänen mukaansa sotaa ei voi ymmärtää pelkkien abstraktien kuvausten perusteella, sillä yksi sodan keskeisiä piirteitä on pyrkimys vahingoittaa kehoja ja tuhota tavallisen sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Tästä syystä ihmiskehot ja niiden moninaiset kokemukset tulee nostaa tutkimuksen keskiöön sodan väkivaltaisuutta tutkittaessa, hän argumentoi. Sodan ymmärtäminen edellyttää näin ollen kokemuksen luonteen ymmärtämistä. Sylvester esittääkin kysymyksen:

“What if we think of war as experience, as something ordinary people observe and suffer physically and emotionally depending on their locations?”

(Entä jos ajattelemme sotaa kokemuksena, jonain sellaisena, jota tavalliset ihmiset kohtaavat ja kärsivät fyysisesti ja emotionaalisesti riippuen sijainnistaan?)

Sylvester 2012, 483

Sota on sen keskellä eläville sekä poikkeustila, että muuta elämää dominoiva ja vaihtoehdottomalta vaikuttava uusi normaali. (Sylvester 2013, 4) Sylvester peräänkuuluttaa sodan erityislaatuisuuden auran riisumista ja kokemusten tarkastelun palauttamista arjen tasolle. Sodan tutkiminen kokemuksena edellyttääkin hänen mukaan kehon nostamista tarkastelun keskiöön paitsi sodan toimijana, myös sen kohteena. Sylvesterin ydinviesti on, että perinteinen sotatutkimus on laiminlyönyt kehot ja keholliset kokemukset siitä huolimatta, että sota on nimenomaan kehoja vastaan suunnattua tuhoisaa toimintaa. Kehot toimivat yksin tai yhdessä ja erilaisissa tilallisissa suhteissa sotatapahtumiin. (Sylvester 2013, 65) Ihmiskeho on Sylvesterille sodassa fyysinen tosiasia, mutta myös performatiivinen ja kuviteltu areena sekä kollektiivisen väkivallan tapahtumapaikka. Kehot myös vaikuttavat toisiin kehoihin ja niiden varaan rakentuvat kaikki sosiaaliset instituutiot, kuten sotakin. Sylvesterin mukaan kehojen ja sodan suhde jää kuitenkin ristiriitaiseksi: sodassa kehot valmistautuvat toisaalta vahingoittamaan kehoja ja toisaalta suojaamaan niitä. Osaltaan tätä epäselvyyttä on tuotettu myös tarkoituksenmukaisella, kehollisuudesta etäännytettyllä kielenkäytöllä, jota erityisesti armeijat harjoittavat. (em., 66)

Miksi sotaa sitten ei ole kuvattu kehojen kautta? Scarry (1985, 64) arvioi jo yli 20 vuotta sitten, että kuvauksista puuttuvat kehot voivat toisaalta johtua myös kehojen itsestäänselvänä pitämisestä; kuvauksen esittäjät eivät välttämättä ole osanneet havainnoida kehoja. Voi myös olla, että kehollisuutta on tarkoituksella vältelty eikä sitä ole syystä tai toisesta osattu tai haluttu sijoittaa sotatoimien keskiöön. Sylvester (2013, 70) puolestaan huomauttaa, että myös kehojen erityislaatuisuus on sivuutettu ja peräänkuuluttaa laskeutumista arkipäiväisten ja yksityisten muistojen tasolle sodan, väkivallan ja vammautumisten ymmärtämiseksi.

Esimerkkinä arkipäiväisen tasolle laskeutumisesta Suomen sotien kontekstissa toimivat Kinnusen (2013) teoksen pohjana olevat kosketuselämänkertojen kirjoittajat, jotka elivät lapsuuttaan sotavuosina ja sodan päätyttyä. He ovat kuvanneet vaihtelevia kokemuksia, joita yhdistää kosketuksen merkityksellisyys. Kosketukseen ja koskemattomuuteen liittyy voimakkaita

aistimuistoja: erityisesti isän hellyyttä on kaivattu. Kinnunen näkee tässä kulttuurisen arvostuksen, joka asettaa äidin hoivan ja kosketuksen itsestäänselvyydeksi ja ylistää isän omistautumista lastenhoidossa. Vaikka aikakaudet eivät määritä mitään yhtä ja tiettyä isätyyppiä, Kinnunen (2013, 68-69) kuvaa vallitsevien elinolojen ”kerrostuneen sakeasti” isyyteen. Vaikka sukupuolten välinen työnjako on määrittänyt isyyttä voimakkaasti jo ennen sotia, tarkoitti sota-aika Kinnusen mukaan eräänlaista isyyden kansallista kriisiä. Noin viisikymmentä tuhatta lasta menetti isänsä ja monille sota-ajan lapsille isä jäi etäiseksi hahmoksi, joka palasi sodasta pelottavasti muuttuneena miehenä.

Kosketuspäiväkirjoissa moni kuvaa muistavansa isän sotaanlähdön ja harmaan univormun. Myös fyysinen kuritus ja maatilán töihin osallistuminen on ollut osa useimpien lapsuutta jo ennen sotaa, eikä isien poissaolo ja juominenkaan välttämättä mitään uutta. Rintamalta paluu ja raskaat sotakokemukset toivat kuitenkin lisähaasteita monen perhe-elämän sujumiseen. Osa palaajista ilmensi pahoinvointiaan tunnekylmyytenä, eristäytymisenä ja arvaamattomina tunteenpurkauksina. Öisin isät myös hourivat painajaisissaan ja valittivat kipujaan. (Kinnunen 2013, 71-73) Toisaalta kosketuspäiväkirjoihin on tallentunut myös rakkaita muistoja hellistä hetkistä isän kanssa. Yllättävän moni muisteli lämmöllä isän sylissä istumista sunnuntaiaamuisin ja poskea kutittanutta partaa. (em., 74) Pienet hetket sylissä ja kosketuksessa näyttäytyvätkin merkittävinä muistoina vielä vuosikymmenten jälkeenkin.

Kosketus on muita aistimuksia keskeisempi osa kehollisuuden kokemusta ja tapaamme liittyä meitä ympäröivään maailmaan. Kosketusta voidaan kuvata modaliteettina jossa suurimman elimemme – ihon – välittämä reseptoritieto paineesta, lämpötilasta ja liikkeestä, yhdistyy mielessämme merkityksellisellä tavalla. Yhtä lailla kosketus on myös kommunikaatiota: vastaanottamista, ilmaisua, empatian ja välittämisen ilmaisemista. Kosketus luo läheisyyttä. (Paterson 2007, 1) Vain sylissä ja vanhempiansa silmissä lapsi tulee todeksi, ja kosketus on myös edellytys hänen turvallisuudentunteensa kehittymiselle ja jopa oppimiselle. Kosketus on tiettyssä mielessä vuorovaikutuksen voimakkain muoto; se kietoutuu psykologiseen ja emotionaaliseen perustarpeeseemme olla yhteydessä itsemme ja muihin ympärillämme. (Svennevig 2005, 46-47) Huomionarvoista on, että Kinnusen työn pohjana olevaan kosketuselämänkertojen kirjoituskutsuun vastanneista 90% oli naisia. Oma tutkimukseni pyrkii osaltaan tarttumaan tähän tärkeään teemaan erityisesti poikien ja miesten näkökulmasta, ja keskittyen sodan kosketukseen paitsi fyysisenä kosketuksena, myös kokonaisvaltaisena kokemuksena.

Sodan kokeneiden kehojen sukupuolittaminen on yksi kehojen erityislaatuisuuden piirre, johon feministiset tutkijat Sylvesterin ohella ovat sotatutkimuksessa erityisesti kiinnittäneet huomiota. Joshua Goldsteinin kattava katsaus *War and gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa* (2001) osoittaa, että sodan instituutioissa lähinnä miesten kehot esiintyvät empiirisinä tosiasioina. Tätä tukee Sylvesterin luennan mukaan (2013, 75) feministisen tutkimuksen klassikoiden (kts. Beauvoir, 1957; Hooks, 1990; Bordo, 2003) löydökset niistä monista tavoista, joilla ideaalittomuuteen mieskehoon sopimattomat kehot ovat valtavirran kuvauksissa tuomittuja näkymättömyyteen. Thomas Gregoryn (2016, 944) mukaan perinteinen tapa nähdä sodan aiheuttama kipu ja kärsimys eivät tavoita kehojen haavoittuvaisuutta (*vulnerability*) eivätkä niitä dehumanisoinnin prosesseja, jotka jättävät toiset kehot hauraimmiksi kuin toiset. Esimerkkeinä hän käyttää sodassa kuolleiden ja haavoittuneiden kehoja, joiden näkymättömyyttä rikkovat vain hyvin kapeat ja yksilölliset näkymisen tavat; heidän kehonsa saatetaan laskea, muttei tulla nähtyäksi, saati tarinansa kertoneiksi (em., 949).

Myös kehoisuuden kiistattomuudesta lähtevää sotakokemusten tutkimusta on tehty viime vuosina, kuten Kinnusen teoskin osoittaa. Sarah de Nardin (2014, 445) mukaan tämä kasvava kiinnostus auttaa meitä näkemään erityisesti suullisen historian potentiaalin sekä kehoistuneen tiedon/tietojen että menneisyyden tutkimuksessa. Eeva Puumala ja Tarja Väyrynen tarkastelevat tutkimusartikkelissaan *Bodies of War, the Past Continuous, and (Ar)rhythmic Experiences* (2015) sotaa sosiopoliittisena instituutiona, joka alkaa ja päättyy kehoihin ja kehoissa. He lukevat sodanaikaisia henkilökohtaisia narratiiveja, ja argumentoivat henkilökohtaisen, kansallisen ja kansainvälisen olevan keskenään erottamattomissa. Näin luettuna he pyrkivät tavoittamaan eletyn kokemuksen kokonaisvaltaisena ja pakottavana; tilan ja kehon välisenä olevana, kussakin hetkessä neuvoteltuna suhteena, joka on aistien läpäisemä ja kietoo yhteen politiikan eri tasot, nykyisyyden ja menneisyyden ja itsen sekä toiset. (em., 237)

Sodan tarkastelu sosiaalipoliittisena instituutiona nostaa kenen tahansa sodan koskettaman yksilön kokemukset ja toimijuuden merkitykselliseksi, ei vain sotilaiden, valtiomiesten, sankarien ja uhrien. Kirjoittajien käyttämän metaforan mukaan sotaa kannetaan kehoissa, joiden välille voi muodostua monimutkaisia ja monirymisiä kehoollisia koreografioita. Kehot voivat taipua ja toteuttaa, mutta myös vastustaa ja kieltäytyä asemoinnista osaksi sodan instituutiota ja löytää luovia tapoja olla suhteessa toisiin kehoihin, kuten tutkimusartikkelissa esitelty Eeva Puumalan isoäidin Esterin tarina sotavuosien kokemuksistaan havainnollistaa. (em., 238-239) Puumalan itse haastatteleva Ester

kuvaa kuinka sodan vaikutukset kehoihin ovat olleet merkittävät myös kotirintamalla: kova fyysinen työ muokkasi ulkonäköä. Puumala ja Väyrynen näkevät menneisyyden – niin sukujen kuin kansallisvaltionkin – virtaavan kokemuksen, kehon ja aistien kautta, ja kertovan enemmän sodasta kuin olemassaolevien kansainvälisen politiikan teorioiden korpus, jossa ruumiit eivät termistä huolimatta ole läsnä.

Artikkelissa Ester kuvaa kohtaamisia saksalaisten sotilaiden ja suomalaisten naisten välillä, joita hän seurasi ollessaan itse vielä nuori tyttö. Hänen äänessään kuuluu innostus osoituksena niistä aistimuistoista, joita hänen kehonsa kantaa. Väyrynen ja Puumala (2015, 241) argumentoivatkin, että ihmiset kokevat poliittiset prosessit tunnettuina, kehollisina muistoina kehon altistuessa näille prosesseille. Esterin keholliset muistot pitävät sisällään hiljennettyjä tarinoita suomalaisnaisten aviottomista lapsista saksalaissotilaiden kanssa. Esterin tarina on myös osoitus naisten toimijuudesta ja vallasta omien elämiensä suhteen, vaikka tuo toimijuus olisikin nähty pettävän viralliset kansalliset narratiivit suhteista vihollisen kanssa. Kirjoittajat toteavat, että sota-ajan keho on liikkuva (*mobile*) niin fyysisen, liikkeen ja sen essentialisoivaa kategorisointia vastustavan potentiaalin kannalta. Näin ollen *sodan tunto* (*sense of war*) ei heidän mukaansa ole selvärajaista. Esterin tarina osoittaa toisaalta kurinalaisuuden ja toisaalta keholle ominaisen yhteenliittyneisyyden ja luovuuden yhteenkietoutumista niissä monissa kehollisissa koreografioissa, joita ihmiset sodan aikana toteuttavat toistensa kanssa.

Naiskehoilla on ollut myös työn määrittämä vahva toimijuus miesten ollessa sodassa. Ester muistelee peltotöitään, mutta myös salaa pidettyjä latotansseja. Hän kertoo kartanossa työskennelleen siskonsa vieneen varastamaansa leipää nälkäisille venäläisille sotavangeille, joiden ohi hän kulki töihin. Näin ollen, kirjoittajat toteavat, kehot neuvottelevat jatkuvasti suhdettaan poliittiseen ja saattavat toisinaan paeta sodan kosketusta, vaikka se merkitsisi heille suurta henkilökohtaista riskiä. (Väyrynen & Puumala 2015, 242)

Esterin haastattelun loppupuolella hän kuvaa sodasta palaavia kuolleita ja vaurioituneita ruumiita ja hautajaisten suurta yhteisöllistä merkitystä, jota Puumala ja Väyrynen (2015, 243-244) tulkitsevat osoituksena omaisen tuskan kietoutumisesta yhteen menetetyn ruumiin kanssa niin, ettei kokemusta pyyhi pois kansallinen narratiivi sankarikuolemasta. Omaiset ovat tällöin konfliktissa kansallisvaltion kanssa, joka heidän läheisensä on uhrikseen vaatinut. Näin vaurioituneet ruumiit muodostavat tässä suhteessa ja omilla koreografioillaan häiriötiloja ja vaihtoehtoisia sosiaalisia rakenteita. Kuitenkin,

kuten kirjoittajat toteavat, Esterin kertomuksen kenties häkellyttävin osoitus kehon keskeisyydestä, ei olekaan kuollut tai vaurioitunut, vaan kadoksissa oleva ruumis, joka pakenee sodan narratiiveja. Esterin veli Kustaa katosi rintamalla. Kadonneet kuten Kustaa eivät sovi niin taistelussa kuolleiden sankareiden narratiiviin, eivätkä yhteisön surutyöhön; he ovat eräänlaisessa välitilassa, eivät eläviä eivätkä kuolleita. Esterin tarinassa kadonneen menettämislle ei ole sanoja, ja siksi kokemus kerrotaan tuskaisena hiljaisuutena keholliseen maisemaan, joka näkyy haastattelun aikana Esterin kehon melankolisessa asennossa ja kyynelissä hänen silmissään.

3.3. Hiljaiset kehot ja miehenmallit

Työni perustuu miestutkimuksen aineistoon ja käsittelee sotavuosina lapsuuttaan eläneiden miesten kokemuksia, jotka he ovat jakanee vertaisensa haastattelemine. Oma tulokulmani miesten maailmaan on väistämättä erilainen – ei sisäpiiriläisen kokemuksellinen, vaan akateeminen. Tässä kappaleessa erittelen valittuja maskuliinisuuden näkökulmia sotaan, kehollisuuteen ja sotakokemusten kertomiseen työni taustoittamiseksi.

On jokseenkin ironista, kuinka paljon Suomen sotien puhumattomuudesta on sittemmin keskusteltu ja kirjoitettu. Erityisesti viime vuosina sodan sosiaalisia ja ylisukupolvisia vaikutuksia on käsitelty tutkimuksessa ja tietokirjallisuudessa. Jenni Kirves (2015, 260) on kuvannut vallitsevaa asennetta sodan jälkeen runollisesti sanoin:

“Selviytyjille kädet olivat kuin ukkosenjohdattimet. Käsien kautta sodasta palanneet jälleenrakentajat saivat purettua traumansa työhön.”

Sodan kokeneet sukupolvet näyttäytyvätkin jälkipolville hiljaisina ja työteliinä kehoine, jotka kestivät niin tulevaisuuden epävarmuuden, sodan traumat ja jäljet kuin raskaan jälleenrakentamisenkin puhumatta. Monen vanhemmat ja isovanhemmat ovat vieneet vaikeimmat sisäiset kokemuksensa ja muistonsa hautaan. On osaltaan vaikeaa arvioida, missä määrin puhumattomuus kuvaa perheiden todellisia kokemuksia. Ainakin myytti tuppisuisesta suomalaisesta miehestä ja nyrkeillä puhumisesta on elänyt pitkään.

Väkivaltaisuus kietoutuu suomalaiseen historiaan ja myös nykypäivään, eikä se suinkaan ole rajoittunut sota-aikaan eikä yksinomaan sodankäyntiin. Suomessa kaikenlaisten

väkivaltakokemusten yleisyys on eurooppalaista keskiarvoa korkeammalla.¹ Näkemykset väkivallasta ovat kuitenkin eläneet ajassa. Aiemmin tavanomaisena ja tarpeellisenä kasvatukseen nähty lasten fyysinen kuritus ja laajemmin ottaen väkivallalle altistuminen kotona on sittemmin alettu nähdä väkivaltaisuuden sosiaalistavana ja vahingollisena, ja ilmiölle on löydetty uusia sanoja. (Forsberg 2005, 83-84). Arto Jokinen kuvaa teoksessaan *Panssaroitu maskuliinisuus* (1999) kulttuurista väkivaltaa, joka saa väkivallan näyttämään välttämättömältä ja vähemmän väärältä, jollei suoraan oikeutetulta. Ilmauksissa kuten ”pojat ovat poikia”, nujakointi liitetään poikana olemiseen ja samalla rajataan tyttöjen vastaava käytös räikeämmin erottuvaksi ja huolestuttavammaksi. (Jokinen 1999, 30) Väkivallan malli on elämäntutkimusten mukaan tullut useimmiten omalta isältä, joista monilla on lämpimien muistojen ohella pelonsekaisia ja väkivaltaisia muistikuvia. Väkivallan hyväksymiseen ja käyttämiseen on kasvettu osana mieheksi tulemistä. Jokisen (em., 31) sanoin:

”Miehet alkavat opiskella väkivallan taitoja, väkivallan tyyntä todistamista ja väkivallan uhriksi asettumista jo pieninä poikina.”

Sota on edellyttänyt kulttuurisen väkivallan mukaista ymmärrystä, jossa isänmaan puolesta tappaminen ja vahingoittaminen on oikeutettua, vaikka omista tarkoituksista lähtien se ei ole ollut. Samalla sota on nähty ja nähdään toisinaan yhä jonkinlaisena miestenkeskisenä, väkivaltaisena leikkinä. Muistelukäsitteet ovat kuitenkin osoittaneet, että sotilaidenkin muistoissa taisteluihin liittyy lähinnä pelkoa ja kauhua, kun taas sota-ajan parhaat muistot liittyvät toveruuteen, selviytymiskokemuksiin sekä vapaa-aikaan. (Jokinen 1999, 151-152) Ei olekaan itsestään selvää, että väkivaltaisuus kuuluisi erottamattomasti niin poikien kuin miestenkin leikkeihin.

Mistä nämä sukupolvilta toisille uusiutuvat miehenmallit sitten kumpuavat? Jokinen (1999, 210-211) tunnistaa länsimaaisessa kulttuurissa vallitsevan ideaalin voimakkaasta, menestyvästä, rationaalisesta ja puolustamiskykyisestä mieshahmosta. Hänen mukaansa kyseessä on kulttuurisina odotuksina tuotettu miesideaali, ei niinkään evoluution muovaama synnynnäinen mieheys. Samoin tämä kulttuurinen maskuliinisuus ei tule annettuna vaan se ansaitaan ja sitä ylläpidetään erityisin miehuuskokein. Harri Mäntylä (1998, 29) kirjoittaa kuinka miehuuden määritteet näkyvät kielen tasolla:

¹ <https://www.riku.fi/fi/riku-lehti/riku-lehti+12016/onko+suomi+vakivaltainen+maa/>

“Miehen on lunastettava sosiaalinen sukupuolensa hankkimalla kunnon työ ja olemalla kaikin puolin yhteiskunnallisesti hyväksytty, ettei hän vain olisi heittiö, ketale, renttu, roikale jne. Huonoille miehille ja tuhmille pojille näyttää nimityksiä riittävän.”

Lehtola (1998, 228) kuvaa puolestaan miehisyyttä projektina, jossa mies leikkaa itsensä irti turvallisesta kodistaan ja lähtee rintamalle kurkotellakseen pois päin feminiinisyydestä ja passiivisuudesta, jota kodin maailma edustaa, ja kohti toiminnallista, maskuliinista subjektiutta. Jokinen (1999, 228-229) erottaa biologiseen viitekehykseen viittaavan miehen tämän kulttuuris-sosiaalisesta performanssista eli maskuliinisuudesta. Maskuliinisuus ei hänen ajattelussaan kuitenkaan typisty vain jäjilteltäväksi tyyliksi, vaan se rakentuu aina suhteessa aikakauteen ja vallitseviin normeihin ja ihanteisiin – eli ulkoisesti rakentaviin odotuksiin – ja toisaalta omaan sisäiseen kokemukseen kehosta ja psyykestä.

Miten tämä sukupuolitettu maskuliinisuus on sitten ansaittava suomalaisessa kulttuurissa? Matti Kortteisen väitöstutkimuksessa *Kunnian Kenttä – suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona* (1992) ihmisarvo ansaitaan työn kautta ja työ myös sukupuolittaa meidät miehiksi tai naisiksi; naiset uhrautuvat toisten vuoksi ja miehet uhraavat terveytensä. Toisin sanoen miehisessä uhrauksessa korostuu autonomia ja eksistentiaalinen, yksinäinen kamppailu. Nainen nähdään puolestaan suhteessa yhteisöön ja perheeseen, jonka hyväksi hän luopuu omasta itsestään. Palkintona molemmissa uhritarinoissa on ansaittu kunniallisuus.

Tämä uhrautuminen on korostunut sodan aikana. Lapset paitsi seurasivat, myös osallistuivat vanhempiensa raatamiseen entistä enemmän ja yhä nuorempina, ja maatilan töiden perinteinen sukupuolittuneisuus jäi toissijaiseksi naisten ottaessa vastuun miestenkin töistä. Monet lapsuuttaan sota-aikana eläneet muistelevat ja ihailevat vanhempiensa uhrausta yhä. Eräs kommentoija jakaa Aikalainen-lehden tutkimusuutisen *5 Faktaa sodasta* (11.10.2016) yhteydessä omaa kokemustaan:

“- - Nämä teoksesta poimitut viisi seikkaa pitävät paikkansa. Kommentoin tätä mielenkiintoista asiaa, koska molemmilla vanhemmillani oli rintamatunnus ja isäni palasi ”sieltä jostakin” 100% sotainvalidina. Tutkimisen aihetta olisi mielestäni myös siinä, kuinka me sodissa olleiden lapset selvisimme ja mitä me saimme ja jouduimme kokemaan, kun isä oli henkisesti ja fyysisesti loppu ja vaimonsakin kesti häntä ja suurta perhettään välillä vain velvollisuudentunnon

kannattelemana. Leijonaemo piti yhdeksän henkisen perheen koossa ja saattoi sodassa olleen miehensä hautaan tämän sairastettua 40 vuotta. Ei sanonut Ruohosen Eeva missään vaiheessa, että ”kasvoimme erillemme” tai ”olimme niin erilaiset”. Ei lähtenyt Eeva missään vaiheessa ”etsimään itseään” – ei todellakaan. Taistelijahan tuo oli. Aika Äitikulta.”

Kuten kommentoija tuo esille, tähän työteliään kansan ihanteeseen on kuulunut kestämissä lisäksi puhumattomuus ja hiljainen kestäminen. Sodasta palasi monin tavoin vahingoittuneita isien, veljien, serkkujen kehoja, joiden hiljaisuuden saattoi rikkoa raivo tai unissa huutamiset. Myös vastaanottavat yhteisöt lääkitsivät itseään työllä ja puhumattomuudella sodan traumaista.

Sota on kuitenkin koskettanut syvästi paitsi rintamalla ja muualla palveluksessa olevia, myös kotona heitä odottavia, epätietoisuudessa ja epävarmuudessa eläviä läheisiä. Monille sodan jäljet jäivät sanallistamatta ja erityisesti sodan kokeneiden lasten on ollut tärkeää päästä puhumaan kokemuksistaan vuosikymmenten jälkeenkin (Heilala & Santavirta 2016, 575).

Hiljaisten kehojen kokemukset alkavat uusien avausten myötä saada äänen niin tutkimuksen kuin taiteenkin kautta. Eräs viimeaikainen ja vahva esimerkki tästä on teatteriohjaaja Eino Saaren *Miehen kosketus* -dokuteatterihanke. Teosta varten Saari on haastatellut lähes 50:mentä suomalaista miestä heidän suhteestaan kosketukseen. Tuloksena on ollut lähes 150 tuntia miesten puhetta kosketuksesta ja niiden pohjalta toteutettu esitys, joka sai ensi-iltansa Kajaanin kaupunginteatterissa 2.9.2017. Ohjaaja Saari on itse kommentoinut aineistoaan haastattelussa pohtien sotien merkitystä ja vallinneita olosuhteita:

– Kosketuksen jano tuntuu sammumattomalta. Johtuuko se ankarista luonnonolosuhteista, jotka ovat vallinneet täällä tuhansia vuosia? Vai viime vuosisadan sotien perinnöstä? Ylisukupolviset traumat toistuivat miesten puheissa hyvin raskaana ja monenkirjavana lastina, Saari kuvailee.²

Näiden uusien avausten myötä sotien muistelukulttuuri ja kulttuuriset miehenmallit nousevat keskusteluun, ja muuttavat kenties osaltaan suomalaista kosketuskulttuuria. Muutos on kuitenkin hidasta ja sodan kosketuksen jäljet elävät ihoillamme pitkään yli sukupolvien.

² <https://yle.fi/uutiset/3-9802974>

3.4. Isältä pojalle siirtyvä taakka

Raamatussa isien pahat teot seuraavat heidän lapsiaan kolmessa tai jopa neljännessä polvessa. Traumaattisten kokemusten ylisukupolvisuudesta tai niin kutsutusta taakkasiirtymästä onkin tutkimuksellista näyttöä, mutta näyttö ei ole yksiselitteistä.

Trauma määritellään tyypillisesti yksilön tai yhteisön käsittelykyvyn ylittävänä kokemuksena, joka liittyy vakavaan koettuun uhkaan omalle tai toisen terveydelle ja turvallisuudelle. Trauma ilmenee traumaattisena stressinä, joka rikkoo kehon ja mielen tavallisia toimintatapoja – usein pysyvällä tavalla. Traumaattinen muisto voi syntyä tiedostamattomana vastauksena koettuun uhkatilanteeseen, ja pitää sisällään kehollisen ja psyykkisen reaktiovalmiuden vastaavan uhkatilanteen varalta. Tämän selviytymistä palvelevan poikkeustilan seurauksena on monesti emotionaalisesti kestämaton sisäinen kokemus, joka voi puolestaan johtaa tunteiden tukahduttamiseen psyykeä vahingoittavalla tavalla. Riskinä on myös hälytystilan aktivoituminen aiheetta. On kuitenkin syytä huomioda, että sodankin aikana traumaattiset kokemukset ovat suhteellisen harvinaisia. Traumaattinen kokemus määrittyy traumatisoituneen kautta; kaikki kokemukset eivät aiheuta traumaattisia muistoja kaikille. On arvioitu, että merkittävä, ellei jopa suurin osa ihmisistä, ei traumatisoidu potentiaalisesti traumatisoivissa tilanteissa, vaan kykenee käsittelemään kokemuksiaan ja jatkamaan elämäänsä ilman vaikeasti käsiteltäviä tunnemuistoja. (Hunt 2012, 7-8)

Empiirisen tutkimuksenkaan valossa sodan kauhujen ja vääryyksien kokemus ei välttämättä tee niiden todistajista kyvyttömiä tai emotionaalisesti etäisiä vanhempia. Sen sijaan nämä kokemukset voivat luoda perheille ainutlaatuisen psyykkisen ilmapiirin ja rakentaa yhteistä merkityksenantoa. Lasten ja vanhempien kokemusmaailmat saattavat kuitenkin kärsiä keskinäisestä kohtaamattomuudesta; vanhempien muistissa elävät traumat saattavat välittyä lapselle vuorovaikutuksessa, vaikka lapsia yritettäisiin erityisesti suojata vaaralliselta ulkomaailmalta jopa liioitelluin turvatoimin. (Punamäki 2005, 57)

Lapset ovat yksilöllisiä kyvyssään kestää uhkaavia tilanteita ja heillä on erilaiset valmiudet käsitellä vaikeita kokemuksiaan. Synnynnäisiä ominaisuuksia suurempi merkitys on lapsen saamalla hoivalla ja huolenpidolla, jonka pohjalle heidän perusturvallisuuden tunteensa rakentuu. (Näre & Kirves 2007, 17) Tämä perusturvan laatu, joka perustuu ennen kaikkea turvallisen aikuisen läsnäoloon, on ollut ratkaiseva myös sotakokemusten käsittelemisessä ja poikkeusolosuhteiden kestämisessä. Monille

sota-ajan lapsista pahinta on ollut sodasta puhumattomuus, jolla vanhemmat ovat kuvitelleet säästävänsä lapsiaan. Vaikeneminen on herättänyt lapsissa epätietoisuutta ja huolta ja lapsen omissa tulkinnoissa hän on saattanut kuvitella itsensä syylliseksi vanhempia painavaan huoleen. Nämä vaikeat tunteet saavat osaltaan lapset peittämään omaa tarvitsevuuttaan ja esittämään pärjäävää, vaikka heitä olisi pelottanut. Lapsille onkin ominaista pelätä vanhempiensa hengen puolesta yhtä paljon kuin oman vahingoittumisensa. Heidän valmiutensa ymmärtää ja käsitellä pysyvää menetystä kehittyvät hitaasti ja järkyttävien tapahtumien, kuten omaisen kuoleman, on todettu altistavan alle 11-vuotiaat lapset traumaperäiselle stressireaktiolle kolme kertaa todennäköisemmin kuin myöhemmissä kehitysvaiheissa. (em., 29-30)

Sota-ajan eläneet lapset eivät suurelta osin päässeet sodan jälkeenkään purkamaan kokemuksiaan, sillä aikuisväestö halusi suunnata katseensa tulevaan ja unohtaa vaikeat sotamuistot. Puhumattomuuden normia on ollut vaikea haastaa ja seurauksena liiallisista kysymyksistä saattoi olla kurinpalautusta. Ville Kivimäen sanoin “lapsista tuli kuin säiliöitä, joihin sodan synnyttämä ahdistus saostui.” (Kivimäki 2010, 191) Nuo saostumat ovat saattaneet muistuttaa itsestään vielä vuosien päästäkin paitsi henkisin, myös somaattisin oirein ja tämä puhumattomuuden raskas taakka on siirtynyt eteenpäin tuleville sukupolville. Voidaankin perustellusti sanoa, että sodan kokeneet lapset Suomessa ovat olleet sekä maailmansodan että kylmän sodan uhreja (Korppi-Tommola, 2010, 18).

Traumanjälkeistä puhumattomuutta perheissä on kuvattu ’hiljaisuuden salaliittona’, jossa vaikeaa aihetta vältellään yhteisymmärryksessä. Syynä voi olla paitsi suojautuminen tietoisuudelta tapahtuneista kauheuksista, myös trauman kokeneen vaikeus tavoittaa tapahtunutta sanallisesti. Monesti traumatisoineet muistot eivät tule sanallistetuiksi lainkaan, vaan ne säilyvät *“ruumiin muistoina, joita on vaikea jakaa sosiaalisesti ja emotionaalisesti”* (em., 59). Lapset saattavat puolestaan tulkita tilannetta hyödyntäen aineksia uutisista, kuulemastaan tai itse kuvittelemastaan, ja nämä mielikuvat saattavat monesti olla todellisuutta pelottavampia. Vanhempien hyvät aikomukset saattavatkin näin kostautua lapsen hyvinvoinnille ja verhota menneisyyden tragedian salaisuuden ja mystillisyyden verhoon, jonka läsnäolon lapsi saattaa tuntea omaan aikuisikänsä asti. (em., 59-60)

Sodan olosuhteissa vanhemmat pelkäävät väistämättä lastensa turvallisuuden puolesta. Varhaislapsuudessa tämä pelko välittyy lapselle ennen kaikkea äidin silmistä, sillä varhainen vuorovaikutus perustuu voimakkaasti katsekontaktiin. Näin ollen äidin kokema ja silmistä välittyvä pelko ja kauhu, sekä hänen kykynsä hillitä omia mielikuviaan, ovat ratkaisevassa asemassa. Lapselle

epävakaissa ja vaarallisissa olosuhteissa varttuminen saattaa välillisesti johtaa siihen, että äidistä tulee hänelle paitsi turvan, myös pelon lähde. (Punamäki 2005, 61-62)

Miten vanhempien traumat sitten ilmenevät lapsissa? Traumauhrien lapsilla saattaa ilmetä samanlaisia oireita kuin heidän vanhemmillaan ja he saattavat nähdä yksityiskohtaisia unia traumaattisista tilanteista, joissa eivät itse ole olleet läsnä. He ikään kuin 'sijaiskokevat' trauman. Erityisesti sijaistraumatisoitumisen riskiä nähdään lisäävän trauman salailu, vähättely tai sen kieltäminen. Traumaan samaistumisen ja siirtymisen tarkat mekanismit ovat kuitenkin osittain vielä tuntemattomia. (Punamäki 2005, 62-63)

Sotatraumoja kokeneita perheitä on kuvattu 'psykkisen työnjaon' kautta: perheiden käskysuhteet ja hierarkia ovat tarkkarajaiset ennemmin kuin neuvottelevat. Tavoitteena on hengissä säilyminen ja sen priorisointi: on oltava vahvoja ja tiedettävä oma roolinsa. Siinä missä tämänkaltainen hierarkia saattaa sotaolosuhteissa mahdollistaa perheen henkisen selviytymisen, saattaa se muodostua haitalliseksi sodan jälkeen. Liiksi lukkiutunut emotionaalinen työnjako saattaa estää perheenjäseniä kokeilemasta uusia rooleja ja vapautumasta traumastaan. Sota-aikaan liittyy tyypillisesti myös roolinvaihto, kun perheen vanhin lapsi ottaa vastuun ja johtoroolin – monesti liian varhaisessa iässä. Lapsille onkin sodassa tyypillistä aikuisten maailman tuleminen tutuksi lasten maailman kustannuksella. (Punamäki 2005, 63-64) Myöhemmällä iällä oma lapsuus saatetaan kokea yhtenä sodan menetyksistä. Seuraavassa luvussa syvennyn kokemuksen ja kehollisuuden suhteeseen, joka taustoittaa myös traumoihin liittyviä ruumiin muistoja.

4. Kokemus, muisti ja kehollisuus

4.1. Kokemus ja tajunnallisuus

Mitä on kokemus? Missä se syntyy ja miten se on tavoitettavissa jälkikäteen? Kuten kaikki tutkimus, myös omani rakentuu tietynlaisille oletuksille todellisuuden ja kokemuksen luonteesta. Tässä luvussa avaan työni taustalla olevaa fenomenologista ymmärrystä kokemuksen, muistin ja kehollisuuden suhteesta.

Tutkimuksessani lähdän fenomenologisesta tavasta ymmärtää kokemus: yksilön tajunnallisuutena, jota kuvaa tiettyyn kohteeseen suuntautuneen aikomuksellisuus. Kokemus on toisin sanoen aina kokemusta jostakin. Juha Perttula (2005, 116) kuvaa fenomenologisen erityistieteen tapaa ymmärtää kokemusta *suhteena* subjektin (kokijan), tämän tajunnallisen toiminnan (kokemisen) sekä tuon toiminnan varsinaisen kohteen välillä. Kokemusta voidaankin hänen mukaansa luonnehtia erityislaatuiseena merkityssuhteena, jossa subjekti ja objekti yhdistyvät yhdeksi, jota ei tulisikaan tarkastella toispuoleisesti vaan aina kokonaisuutena. Samalla totuuden sijaan on Perttulan (em. 117) mukaan mielekkäämpää käyttää Lauri Rauhalan (2009) käsitettä elämäntilanne (*situaatio*), joka kuvaa erilaisista ulottuvuuksista muodostuvaa, mutta kullakin hetkellä yhtenäistä ja kokonaista todellisuutta, johon ihminen on suhteessa. Perttula suosii myös Rauhalan (2009) tapaa erottaa tajunnallisuuden kaksi toimintatapaa: psyykkisen ja henkisen. Näistä psyykkinen kuvaa ihmisen välitöntä, sanatonta ja tiedostamatonta suhdetta elämäntilanteeseensa. Henkinen toiminta puolestaan mahdollistaa kielellisen merkityksellistämisen ja tajunnallisen intersubjektiivisuuden: pystymme tavoittamaan muiden ymmärryksen tilanteesta ja myös kuvaamaan kokemustamme toisille. Siinä missä psyykkinen tajunnallinen toiminta on välitöntä ja suoraa, henkinen tarjoaa mahdollisuuden etäantymiseen, järkeilyyn ja abstrahointiin. Se on itsetietoisuuden ja ajattelun ehto. (em., 117-118)

Rauhala (2009) on esittänyt kaksi tajuavan elämäntilanteen ymmärtämisen tapaa: aiheeseen uppoutuva ymmärtäminen sekä rakentava ymmärtäminen. Näistä ensimmäisellä hän tarkoittaa kehkeytyviä kokemuksia ja pakottavaa suhdettamme kokemukseen ja sen vaikuttavuuteen. Tämän tyyppinen vaikutetuksi tuleminen liittyy hänen ymmärryksessään vahvasti myös kehoallisuuteen ja elämällisyyteen, joka ei mielellisesti merkityksellistä kokemusta osaksi elämäntilannetta vaan *kokee*. Kehollisuus voi kuitenkin olla myös toisenlaista, sillä keho ei itsessään koe vaan on sen sijaan “paikka, jossa ihminen kokee” ja siten yksi elämäntilanteen ulottuvuus. Elämäntilanne on kehon tavoin läsnä aina siellä missä ihminen, kokija, on. Kehollisuudella voidaan kuitenkin nähdä laadullista erityislaatuista, jota kuvaa sen tietynlainen vaativuus ja pakenemattomuus. Perttula (2005, 121) arvioi puolestaan, että valtaosa kokemuksista on kehoallisia kokemuksia sekä itse kehosta että elämäntilanteesta, johon kehomme on meidät kuljettanut; eräänlainen ensi-situaatio kokemuksen tajunnalliseen suhteeseen nähden. Tämän erityislaatuisuuden ymmärtäminen on haastava teoreettinen tehtävä eikä siihen vastaaminen ole edellytys empiiriselle tutkimukselle, vaan Perttulan (em., 121) sanoin “Tärkeämpää on havaita, että kehoallisuus sellaisena kuin se kullakin hetkellä on, on ihmiselle olennainen paikka olla maailmassa ja että tätä paikkaa ihminen tajunnallisesti koko ajan ymmärtää.” Hän jatkaa todeten, että erilaisista kokemuslaaduista tunteet kuvaavat tajunnallista suhdettamme

kohteeseen kaikkein välittömimmin. Kehon ensisituaatiosta johtuen suurin osa tunteista on kehotunteita eli “omasta kehosta aiheensa saavia tunteita.” (em., 123)

Rauhalan (2009) kuvaama toinen tapa eli rakentava ymmärtäminen kuvaa puolestaan ihmisen kykyä tajunnallisesti luoda omaa elämäntilannettaan ja tuottaa siten ideaalista elämäntilannetta. Uppoutuvan ymmärtämisen yksilöllistävyydestä poiketen, rakentava ymmärtäminen on henkistä yleistävää toimintaa, johon kuuluu etäisyyden ottaminen aiheeseen ja sen muovaaminen. Pakottavuuden sijaan henkisyys tarjoaakin mahdollisuuden suhteellistaa omaa ymmärtämistä; arvioida ja löytää erilaisia näkökulmia nykyiseen ja myös menneeseen kokemukseen sekä tulevan ennakkointiin. Rakentavassa ymmärtämisessä myös ihmiskehosta tulee käsitteellistetty ja sosiaalisten merkitysten läpäisemä. Rakentavalla ymmärryksellä ihminen voi luoda suhteen aiheeseen, joka kuvastaa hänen haluamaansa ja tarvitsemaansa tapaa ymmärtää; esimerkiksi muovaamalla ymmärrystään välttääkseen ristiriitaisia tai haavoittavia kokemisen tapoja. Tämä henkisyyden mahdollistama muuntelu hyödyntää totuttuja elämänmuodollisia merkitysrakenteita, joiden kautta omaa elämäntilannetta on totuttu jäsentämään. Perttula (2005, 123) huomauttaa myös, että vaikka rakenteellisen ymmärtämisen kautta tavoitetut kokemukset ovat muuntelulle alttiita, ei tätä tule nähdä ongelmana tutkimuksessa, vaan sen sijaan tunnistaa, että suurin osa tutkittavista kokemuksista on luonteeltaan kuvitteellisia ja mahdollisia, mutta tutkittavina kokemuksina yhtä arvokkaita.

Smithin, Flowerin ja Larkinin (2009, 33) mukaan puhdasta kokemusta ei voida tutkimuksessa koskaan tavoittaa suoraan vaan aina sitä kuvaavan tapahtuman jälkeen ja fenomenologinen kokemuksen tutkimus voikin pyrkiä olemaan korkeintaan *kokemusläheistä* (experience close). Tähän pyrin myös oman tutkimukseni fenomenologisessa tutkimusasenteessa.

4.2. Kokemus ja muisti

Muistamista kuvaava myöhäislatinan sana *rememorari* kuvaa uudelleen tai takaisin mieleen tuomista ja tämä mieleen palauttamisen etymologia toistuu monissa kielissä. Vaihtoehtoisesti espanjan kielessä muistamista kuvaava sana *recordar* kuvaa tietyn ajanjakson kulkemista sydämen läpi. (Narvaez 2006, 51) Suomalais-ugrilaisissa kielissä muistamista kuvaavan sanan vartalo *muja* on tarkoittanut paitsi löytämistä, osaamista ja ymmärtämistä, myös maistamista ja koettamista. (Niiniluoto 2013, 11) Tässä kappaleessa erittelen kokemuksen ja muistin monisyistä suhdetta erityisesti sotamuistoja ja kehollisuutta koskevan tutkimuksen valossa. En pyri kattavaan esitykseen

olemassa olevasta tutkimuskorpuksesta, jossa kehollisuutta ja sotamuistoja on toistaiseksi ja erityisesti lasten näkökulmasta yhdistelty varsin vähän, vaan muutamiin kokoaviin ja oman työni kannalta olennaisiin huomioihin.

Muisti jaotellaan tyypillisesti aistimuistiin eli hyvin lyhytaikaiseen aistitiedon prosessoinnin muistiin, joka on samalla osa tajuntaamme. Aistien tuottamaa tietoutta käsittelemme tietoisesti vasta työmuistin puolella, jossa työstettävää sisältöä pystytään pitämään mielessä lyhyitä pätkiä kerrallaan. Työstämisen tuloksena muistoja tallentuu pitkäaikaiseen säilömuistiimme joko tosiasioita taltioivaan *semanttiseen muistiin* tai tarinoita ja elämyksiä sisältävään *tapahtuma- eli episodiseen muistiin*. Säilömuistissa on myös *taitomuisti*, johon tallennetaan opitut taidot, kuten pyörällä ajaminen.³ Muistiinpalauttaminen eli muistelu voi aivokuvantamista hyödyntävän tutkimuksen mukaan aktivoida myös aistimuistiin liittyviä aivokuoren alueita ja luoda näin voimakkaita uudelleen elämisen kokemuksia myös aistien tasolla. (esim. Daselaar; Rice; Greenberg; Cabeza; LaBar & Rubin, 2007)

Sodan kokeneet kuvaavat usein, kuinka heidän muistonsa sodasta eivät haalistu iänkään myötä, sen sijaan ne saatetaan kokea entistä voimakkaampina (Hunt 2012, 141). Tämän on nähty liittyvän elämän ehtopuolen kehitysvaiheisiin, oman elämän jäsentämiseen ja integraatiopyrkimykseen, kuten Erik Erikssonin (1982) psykososiaalisen kehityksen teoria kuvaa. Tutkittaessa vanhuusiän saavuttaneita II maailmansodan veteraaneja Iso-Britanniasta, heidän häiritsevimmät sotamuistonsa liittyivät eniten taistelutilanteisiin ja toiseksi eniten fyysisiin olosuhteisiin, joissa he ovat sota-aikana eläneet; ahtaat asumistilat, sää ja keuhko ruoka toistuivat haastatteluissa elävinä muistoina. Samassa tutkimuksessa todettiin, että sota-aikaisten tapahtumat ja niiden traumaattisuus eivät itsessään ennustaneet pitkäaikaisia ongelmia vastaajien elämässä. Sen sijaan merkittävää oli vastaajien *kokemus* sodanaikaista kokemuksistaan ja tuon kokemuksen kehittyminen oman elämän eri vaiheissa. (Hunt 2012, 143) Toisin sanoen ihmisen kyky henkiseen tajunnalliseen toimintaan – kokemustensa käsittelyyn ja muovaamiseen – merkityksellistää sodanaikaisia kokemuksia eri elämäntilanteissa.

Riitta-Liisa Heikkinen (2000, 212) on tutkinut ikääntymisen ja muistin suhdetta muistojen affektiivisuuden eli tunnepitoisuuden kautta. Hänen mukaansa voimakkaasti tunnelatautuneet

³ <http://www.potilaanlaakarilehti.fi/artikkelit/miten-muisti-toimii/>

episodiset muistot – sekä myönteiset, että kielteiset – ovat läsnä ihmisen mielessä myös tämän vanhetessa. Hänen tutkimuksensa viittaavat siihen, että erityisesti lapsuuskodin tunneilmasto joko varjostaa tai valaisee ihmisen muistikuvia pitkälle hänen elämässään. Giorgio Curti (2008, 187) täydentää tätä ajatusta todetessaan tunteiden toimivan kuin liimana muistin kanssa: molemmat yhdessä muodostavat kokemuksen kehollisessa, refleksiivisessä symbioosissa. Toisin sanoen emme voi muistaa tuntematta.

On myös tutkimuksellista näyttöä varhaisten muistojen erityislaatuisuudesta. Nykykäsityksen valossa alamme muodostaa elämäkerrallisia muistoja 5-6 ikävuoden iässä, tuota ennen muistamme vain yksittäisiä tapahtumia ja meidän on vaikea ajoittaa niitä ilman muiden ja kontekstin tarjoamaa apua (mm. Nelson & Fivush 2004; Peterson, Grant, & Boland 2005) Elämäkerrallisen muistin kehityksen uskotaan olevan altis traumaattisille ja stressiä aiheuttaville kokemuksille. Peltonen, Kangaslampi, Qouta & Punamäki (2016, 1347) tutkivat sodan keskellä kasvaneiden palestiinalaislasten varhaisimpien muistojen (*early memory*) yhteyttä heidän vallitsevaan tunnesävyynsä (*emotional tone*). Heidän aineistoissaan kolmannes lapsista kuvasi varhaisimpana muistonaan traumaattisia tapahtumia tai tapaturmia – pojat hieman tyttöjä useammin. Muut varhaiset muistot koskivat leikkimistä, mukavassa paikassa vierailua, tai muuta tapahtumaa. Sotatraumat olivat yhteydessä lasten vähemmän positiivisempaan tunnesävyyn ja tarkempiin muistoihin.

Yksilön oma kokemus ja hänen luontainen tunnesävyynsä nousevat siis keskiöön myös sodanaikaisten tapahtumien vaikutuksessa hänen elämässään ja muistissaan. Kokemuksen ja muistin suhde on moniulotteinen, mutta tässä tutkimuksessa viitataan muistitietotutkimuksessa vallitsevaan näkemykseen siitä, että muistitieto on luonteeltaan konstruktivistista: sosiaalisesti tuotettua. Muistellessa rekonstruoinme kokemaamme ja tuotamme pikemminkin tietoa menneisyyden tapahtumien merkityksestä meille kuin tosiasiallisista tapahtumista itsestään. (Fingerroos & Haanpää 2006, 33-35) Meillä kullakin on rajattu pääsy todellisuuteen aistiemme ja tietoisuutemme rajallisuuden kautta: havaitsemaamme määrittävät aiemmat kokemuksemme sekä meille sillä hetkellä merkitykselliset asiat. Muistoissamme ja muistellessamme nämä kokemuksiksi kiteytyneet kohtaamiset maailman kanssa merkityksellistyvät uudelleen.

Ankersmit (1996) on argumentoinut kiinnostavasti ja edellä esitetystä poiketen, että muistin, tunteen ja kehollisuuden yhteenkietoutuneisuus tarkoittavat sitä, että muistellessa elävä ja aisti- ja tunnerikas kokemuksemme menneestä hetkestä on perusteiltaan ristiriidassa tuota aikaa kuvaavasta

kognitiivisesta diskurssistamme. Hän esittää, että mitä enemmän kontekstia ja historian­tuntemusta luomme, sitä vähemmän voimme tavoittaa menneen hetken kokemuksesta ja tunteesta. Omassa työssäni onkin kiinnostavaa arvioida millaisina käyttämieni haastattelujen muistelu vähän puhutusta aiheesta – omista lapsuusajan herkistä sotakokemuksista – suhteutuu toisaalta runsaan kontekstitiedon eli Suomen sotien muistelutyön viitekehykseen.

4.2. Kehojen kantamien muistojen tutkimus

“It took the war to teach it, that you were as responsible for everything you saw as you were for everything you did. The problem was that you didn’t always know what you were seeing until later, maybe years later, that a lot of it never made it in at all, it just stayed stored there in your eyes.”

(“Vaadittiin sota opettamaan, että olit yhtä vastuussa kaikesta mitä näit kuin mitä teit. Ongelmana oli, ettet aina tiennyt ennen kuin myöhemmin, ehkä vuosia myöhemmin, mitä näit, ja miten paljon siitä ei koskaan päätynyt sisään lainkaan vaan jäi tallennettuna silmiisi.”)

Michael Herr, *Dispatches* (1970)

Kuten kokemuksemme, myös muistomme ovat hyvin pitkälti kehon ja aistien kautta välittyneitä: keho on paikka, jossa pystymme tajunnallisesti tarkastelemaan myös menneitä kokemuksiamme. Fenomenologisen ymmärryksen valossa nuo kokemukset ovat alkuun psykologisesti tiedostamattomia ja vain osa näistä merkityssuhteista kehkeytyy elämyksellisesti kokonaisiksi, tiedostetuiksi kokemuksiksi. Rajanveto tiedostettujen ja tiedostamattomien kokemusten välillä ei ole selkeää eikä fenomenologisesti mielekästäkään, sillä merkityssuhteen täydentyminen ei määritä sen elämyksellistä merkityksellisyyttä kokijalle. (Perttula 2005, 118-119) Toisin sanoen myös kokemukset, joita emme ole käsitelleet psyykkisen tajunnantyöskentelymme kautta, voivat olla meitä määrittäviä kokemuksia. Tätä kuvaa nähdäkseni yllä esitetty katkelma Michael Herrin omaelämäkerrallisesta tekstistä. Myös Arto Tiihosen (1997, 111) mukaan kannamme tällaisia tiedostamattomia muistikokemuksia kehoissamme.

Alexander Ronni (2012, 203) kuvaa Kinnusen (2013) tavoin kehoperäisen ja aistiemme tuottavan tiedon alisteista asemaa kollektiivisessa tiedon hierarkiassa, joka erityisesti lännessä on suosinut järkipерäistä ja objektiivisuutta tavoittelevaa tietämistä. Haastaakseen tätä näkemystä ja osoittaakseen vaihtoehtoisen tiedon poliittista voimaa, Ronni on tutkinut Hiroshiman pommituksen muistamista

aistimuistojen kautta. Tutkimuksensa taustalla Ronni vetoaa Erin Manningiin. Manning (2007, 111) haastaa ymmärrystämme poliittisesta vain puheena ja representaationa ja ehdottaa sen sijaan kehollisuuden, aistimuksellisuuden ja ilmaisullisuuden nostamista tutkimuksen piiriin. Hän puhuu kosketuksen politiikasta (*politics of touch*), jossa merkityksellistyy niin koskettaminen kuin kosketetuksi tuleminenkin. Samalla huomiomme kiinnittyy hänen mukaansa sanattomaan tutkimuksen kentällä, jossa kommunikoidaan ensisijaisesti kirjallisesti. Tämän kosketuksen politiikan haasteen vastaanottaminen mahdollistaa Ronnin mukaan niiden kokemusten tavoittamisen, jotka eivät tule edustetuiksi narratiiveissa ja todistuksissa. Ronni (2012, 204) kuvaa muistamisen, unohtamisen ja kehon suhdetta identiteettimme: Muisti ja tapamme kuvata määrittävät osaltaan myös keitä olemme, ja keitä haluamme olla. Muistomme alkavat kehoistamme ja kuuluvat kehoillemme, vaikka niiden representaatiot ovat sanallisia. Narratiivit ja tarinat ovat välineitämme kehollisten kokemustemme jakamiseksi, ja ne pitävät sisällään paitsi sen mitä muistamme tapahtuneen, myös sen mitä olemme unohtaneet.

Kuten Väyrynen ja Puumala (2015), myös Ronni (2012, 205) tunnistaa kollektiivisen muistelun kannustavan meitä muistelemaan ja muokkaamaan muistojamme tietyillä tavoin. Hän näkeekin, että henkilökohtaisia muistojamme – erityisesti sotatraumoihin liittyviä – saatetaan syrjäyttää kollektiivisessa muistelutyössä. Vaikka henkilökohtaiset muistomme ovat aina omiamme, sanat eivät välttämättä riitä kokemuksemme välittämiseen kokonaisuudessaan – tunteineen ja aistimuksineen. Ronni esittääkin, että sotamuistojen uudelleen kertominen aistimuksellisten kokemusten kautta, voi tehdä ne näkyviksi suhteessa valtaviirran sotanarratiiveihin (em., 214-215).

Kuinka muistoja sitten voidaan tutkia kehollisuuden kautta? Rachel Chadwick tarkastelee artikkelissaan *Embodied methodologies: Challenges, reflections and strategies* (2017) kehollisuuden ja aistien sosiaalitieteellistä tutkimusta metodologisten pyrkimysten ja haasteiden kautta. Hän arvioi, että keho typistyy tutkimuksessa monesti vain puheen kohteeksi silloinkin, kun se yritetään nostaa tutkimuksen keskiöön. Käytettyjä strategioita ovat Chadwickin (2017, 57) mukaan olleet muistelututkimus, aistimukselliset haastattelut, kehon ankkurointihaastattelut sekä ärsykkeiden kuten maalausten ja valokuvien käyttäminen. Hän toteaa kaikkien näistä nojaavan yhä voimakkaasti puheeseen ja sanallisiin kuvauksiin kehollisista kokemuksista – huolimatta siitä, että kieli on monessa yhteydessä julistettu riittämättömäksi kehollisten aistimusten, tunteiden ja kokemusten kuvaamisessa (esim. Roth 2012). Näin ollen Chadwick haastaa Ronnin ajatusta siitä, että aistimuistojen kautta

uudelleen kertomalla tavoittaisimme sotamuistojen kehollisuutta. Sen sijaan tavoitamme hänen mukaansa tällöin vain puhetta *kehollisuudesta*.

Chadwick rinnastaa nämä metodologiset haasteet Arthur Frankin ajatuksiin yli kahden vuosikymmenen takaa. Frank (1995, 2) on peräänkuuluttanut uusia tapoja kuulla keho ihmisten narratiiveissa, sillä tarinat eivät hänen mukaansa vain kerro kehoista, vaan ne myös kerrotaan kehojen kautta. Tämä tarkoittaa Chadwickin (2017, 58) ymmärryksen mukaan uudenlaista lukutapaa kielipohjaisiin aineistoihin sekä mieli/keho-dualismin lopullista purkamista. Hän ehdottaa kehojen ja kehollisten kokemusten näkemisen elävinä, aistivina ja jatkuvasti läsnäolevina laadullisissa aineistoissa. Chadwick on soveltanut tätä tutkimusasennetta omassa empiirisessä työssään tutkiessaan eteläafrikkalaisten naisten kertomuksia synnytyksestä.

Tämä uudenlainen tapa lukea laadullisia aineistoja koskee aineistonkeruun ohella erityisesti analyysiä ja tulkintaa. Chadwick (2017, 71) hyödyntää omassa tutkimuksessaan kolmea strategiaa: kehollistuneen subjektin teoriaa, litteraation problematisointia sekä runollisten analyysikehikkoa. Hän toteaa, että nämä strategiat eivät ratkaise kaikkia kehollistuneen kokemuksentutkimuksen metodologisia haasteita, mutta avaavat tietä eteenpäin.

Hyödynnän omassa työssäni Frankin esittämää ajatusta laadullisen aineiston uudelleen lukemisesta kehon ja aistien kautta, sekä Chadwickin esittämää kehollistuneen subjektin avaamista työni aukikirjoitettuna ihmiskuvana luvussa 5.4., joka toimii samalla analyysini lähtökohtana. Pyrin näin tavoittamaan tutkimuksessani muistoja kokemuksellisenä ja tulkittuina, mutta aina tietoisuuden, kielen ja kehon läpi ja kautta kerrottuina.

5. Tutkimusasetelma

5.1. Tutkimusasetelman perustelut

Muistojen ja kokemusten kehollisuuden huomioivan tutkimuksen metodologinen dilemma on tässä työssä ratkaistu hyväksymällä kirjallisen työn ja haastatteluaineiston rajoitteet, joita ovat erityisesti muistinvaraisuus, kerronnanvaraisuus ja tulkinnanvaraisuus. Nämä rajoitukset on sen sijaan pyritty kääntämään työn vahvuuksiksi ja sisäänrakennettu tutkimusasetelmaani sekä omaksumaani tutkimusasetteeseen.

Brown, Cromby, Harper, Johnson ja Reavey (2011, 494) kuvaavat kehollisuuden metodologisia haasteita psykologiatieteelle ja riskejä erityisesti metodologisissa pyrkimyksissä tavoittaa tarkkaa ja yksiselitteistä tietoa kehosta. He ehdottavatkin kehollisen tiedon uudelleentarkastelua tutkimuksen lähtökohtana, joka tulee näkyväksi metodin kautta, mutta palautumatta koskaan yksinomaan tai suoraviivaisesti siihen. Kukin metodi voi siis tarjota näkökulman kehollisuuden tarkasteluun, mutta yksikään ei tavoita koko kuvaa. Tämä ajatus on nähdäkseni yhteensopiva edellisessä luvussa kuvaamani Chadwickin metodologisen kritiikin kanssa ja ohjaa myös omaa työtäni, joka paikantuu fenomenologisen, sosiaalipsykologisen ja feministiseen tieteenperinteen rajapinnoille ja hyödyntää menetelmänään tulkitsevaa fenomenologista analyysiä (IPA). IPA menetelmänä rohkaisee tutkijaa työstämään rajattuun aineistoon syventymällä oman tulkintansa. Työni aineistona käytän Erkki Kujalan miestutkimuksen alan väitöskirjaansa varten keräämää puolistrukturoiduista haastatteluista koostuvaa aineistoa *Sota-ajan pikkupojat*. Aineistovalinta tekee tutkimuksestani kaksoishermeneuttisen: tulkitSEN omassa analyysissäni haastateltavia valmiista aineistosta, jossa he tulkitsevat omia kokemuksiaan osana haastattelukeskustelua.

Vastaan tutkimusasetelman haasteisiin aktiivisella reflektiolla ja perustelen aineistovalintaani seuraavanlaisesti: Erkki Kujalan aineisto on rikas ja alikäytetty kokoelma kokemuksista, jotka on jaettu luottamuksellisissa keskusteluissa vertaisten kesken. Näin ollen haastatteluhetkiin on liittynyt uudelleenelämistä ja jakamista, joka epäilemättä olisi ollut erilaista minun seurassani. Myös

haastattelujen ajankohta – joskin jo monia vuosia sitten – selittyy tutkittavan kohortin ainutlaatuisuudella: suomalaisten elettyjen sotakokemusten tavoittaminen ja taltioiminen käy haastavammaksi vuosi vuodelta. Haastattelu on vuorovaikutustilanne, joka muotoutuu osapuolten tulkintojen ja odotusten mukaiseksi. Pertti Alasuutarin (2011, 155) mukaan kiinnostavaa haastatteluaineistoa syntyy, kun puhutaan asioista, joista ei yleensä ääneen puhuta. Tämä kuvaa hyvin käyttämäni aineistoa, jossa haastattelut on toteutettu kiireettömästi ja aihe on ollut haastateltaville tärkeä: haastateltavien lapsuus, suhde isäänsä sekä merkittävät lapsuusaikaiset muistot sodasta ja reflektiot omasta elämästään. Vaikka haastatteluista nousee yhteisiä teemoja, on kunkin haastateltavan kokemus omanlaisensa. Kuvaan aineistonkeruuprosessia tarkemmin luvussa 6.1.

Työssäni hyödynnän tätä arvokasta aineistoa ja tuotan siitä oman tulkintani hyödyntäen näkökulmia, jotka puolestaan soveltuvat nykytutkimukseen sekä luovat pohjaa jatkotutkimuskysymyksille. Kuten kaikessa tieteellisessä tutkimuksessa, myös omassa työssäni tutkimuskysymykseen vastaaminen ei löydy suoraan aineistoa havainnoimalla vaan edellyttää tulkintaa (Alasuutari 2011, 155). IPA mahdollistaa menetelmänä toisen keräämän haastatteluaineiston tulkitsemisen ja oman systemaattisen analyysiprosessin luomisen.

Seuraavissa kappaleissa esittelen tutkimusmenetelmäni, työni tavoitteet ja tutkimuskysymykset, tutkimuseettisiä pohdintoja sekä kuvaan tarkemmin työni ihmiskuvaa. Tämän jälkeen etenen työn varsinaiseen empiiriseen osaan ja analyysiin.

5.2. Tulkitseva fenomenologinen analyysi (IPA)

Tulkitseva fenomenologinen analyysi eli Interpretative phenomenological analysis (IPA) on erityisesti psykologi Jonathan Smithin kehittämä laadullinen ja kokeellinen tutkimusmenetelmä, joka on kiinnostunut tavoista, joilla ihmiset ymmärtävät ja jäsentävät merkittäviä elämäkokemuksiaan (Smith, Flowers & Larkin 2009, 1). Menetelmän taustana pidetään Smithin artikkelia *Beyond the divide between cognition and discourse* vuonna 1996, jossa hän peräänkuulutti laadullista ja kokeellista kokemuksen ymmärtämiseen pyrkivää tutkimusta. Menetelmänä IPA:n ‘koti’ onkin psykologiatieteen laadullisessa tutkimusperinteessä ja alunperin erityisesti terveystieteissä. Sitten IPA on löytänyt sovelluksensa myös *counselling*-käytössä sekä sosiaalipsykologiassa. (em., 4)

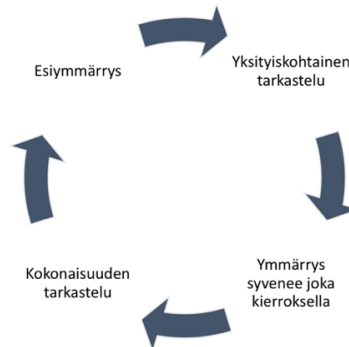
Merkittävät elämäkokemukset saavat ihmiset pohtimaan ja jäsentämään – toisin sanoen refleктоimaan – omaa elämäänsä. IPA on kiinnostunut juuri näistä reflektioista. Menetelmän taustalla on ymmärrys ihmisistä järkeilevinä (*sensemaking*) ja kokemuksiaan merkityksellistävinä (*meaning-making*) olentoina, joiden tuottamissa reflektioissa näkyy heidän yrityksensä tehdä kokemuksiaan ymmärrettäviksi ja järkeenkäyviksi. (Smith, Flowers & Larkin, 3)

Kuten kaikki tutkimusmenetelmät, myös IPA perustuu tietynlaiselle olettamuksille todellisuuden luonteesta ja tutkimuskohteestaan eli merkittävistä kokemuksista. Näiden olettamusten vaikutusten tunnistaminen auttaa tutkijaa ymmärtämään ja arvioimaan tutkimuksensa tuloksia. (Kakkuri-Knuuttila & Heinlahti 2006, 132). Smithin, Flowersin ja Larkinin (2009, 4) mukaan IPA:lla onkin verrattain lyhyen ja vielä nuoren historian ohella toinen, pidempi historia, joka perustuu menetelmän tieteenfilosofisille rakennuspalikoille: idiografiselle, fenomenologiselle sekä hermeneuttiselle lähestymistavalle. Aineistonkeruuna IPA-tutkimuksissa suositetaan erityisesti puolistrukturoituja haastatteluja, joiden tekemiseen on varattu riittävästi aikaa, ja joiden aihe on haastateltaville merkityksellinen. Haastattelujen pohjalta tuotetut litteraatiot toimivat analyysin pohjana ja muodostavat narratiivit haastateltavien kokemuksista, joiden pohjalta tutkija puolestaan laatii ja esittää oman tulkintansa. Esitettyä tulkintaa voidaan tukea otteilla aineistosta sekä erilaisilla havainnollistamiskeinoilla. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 4) Näin ollen IPA painottaa tutkijan tai tutkijoiden oman tulkinnan tekemistä ja sen auki kirjoittamista. Pääsy tutkimuskohteeseen eli haastateltavien tapoihin jäsentää heidän kokemustaan, käy aineiston yksityiskohtaisen analyysin ja tutkijan oman mielen kautta.

Mitä mielestä ja kokemuksesta sitten voidaan IPA:n mukaan tietää? Menetelmä pohjautuu fenomenologiaan, eli kokemuksen tutkimukseen keskittyvään filosofian perinteeseen. Omaan koulukuntanaan fenomenologian sisällä on havaittavissa painotuseroja sekä erilaisia näkemyksiä. Keskeisimpinä fenomenologian ajattelijoina IPA:n kannalta pidetään Edmund Husserlia, Martin Heideggeria, Maurice Merleau-Pontya sekä Jean-Paul Sartrea. Fenomenologisuus tarkoittaa IPA:n yhteydessä kokemuksen omaehtoista tutkimusta itsessään arvokkaana. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 21)

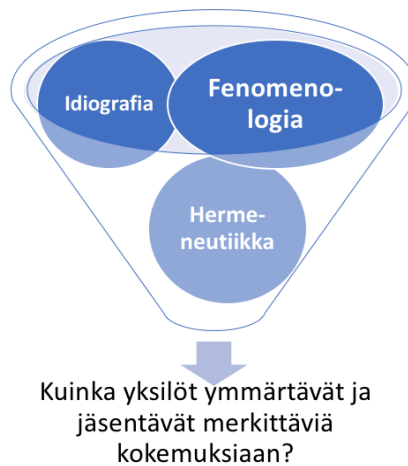
Menetelmän toinen komponentti on hermeneutiikka eli tulkinnan teoria. Vaikka hermeneutiikka nähdään fenomenologiasta erillisenä ajatusperinteenä, yhdistyvät nämä perinteet erityisesti Heideggerin tuotannossa. Hänen jalanjäljissään myös IPA tarkastelee ilmiön esiintymistä ja sen

tulkintaa suhteessa aiempaan ymmärrykseemme. Tätä vuorovaikutusta on kuvattu hermeneuttisen kehän (engl. *hermeneutic circle*) kautta, jossa tulkinta rakentuu tutkijan esiymmärryksen ohjaaman ja jokaisella tarkastelukerralla syvenevän kokonaiskuvan mukaan. (Smith, Flower & Larkin 2009, 28-29.)

Kuva 3. Hermeneuttisen kehän yksinkertaistettu kuvaus.

Fenomenologisen ja hermeneuttisen tulokulmansa lisäksi IPA on menetelmänä idiografinen eli sitoutunut yksilöllisen tapausten yksityiskohtaiseen ja omaehtoiseen tarkasteluun vastoin nomoteettista eli yleistettävyyteen pyrkivää tutkimusta. Idiografisessa tutkimuksessa tarkastelun kohteena on *yleisen* (general) sijaan *tietty* (particular), mutta myös todellisuuden luonteen tavoittaminen ja kokemusten ymmärtäminen suhteessa sosiaaliseen todellisuuteen, jossa ne muodostuvat. Kokemukset voivat toisaalta olla yksilön omaan kehoon paikantuvia tai toisaalta myös jaettuja. Näin ollen idiografinen tulokulma ei IPA:ssakaan poissulje analysoitujen tapausten välisten yhtäläisyyksien ja tiettyjen kokemusten yleisinhimillisyyden tarkastelua, vaan ohjaa pikemminkin tarkastelun suuntaa yksityiskohtaisesta ymmärtämisestä kohti laaja-alaisempaa perspektiiviä. Idiografisesta tulokulmasta sekä analyysin syväluotaavasta otteesta johtuen IPA-tutkimuksissa suositetaan pieniä ja keskenään kohtuullisen homogeenisiä aineistoja; kattavaan tutkimukseen voi riittää yksikin tapaus. (Smith, Flowers & Larkin 2009, 29)

Kuva 4. IPA:n tutkimusasenteen yksinkertaistettu kuvaus.

Sovellettaessa näitä tulokulmia tutkittavaan aineistoon, IPA muotoutuu tutkimusasenteeksi enemmän kuin systemaattiseksi metodiksi. Mielenkiinnonkohteena IPA:ssa on kuinka yksilöt ymmärtävät ja jäsentävät merkittäviä kokemuksiaan. Koska IPA on luonteeltaan kaksoishermeneuttinen – tutkija tulkitsee tutkimukseen osallistujan omaa tulkintaprosessia hänelle merkittävistä tapahtumista (Smith ym. 2009, 3) – voi IPA:n edellyttämää tutkimusasennetta soveltaa myös aineistoon, jonka kerääjä on eri henkilö. Myös muistelu eli menneeseen kohdistuva affektiivinen toiminta nähdään IPA:ssa eletyn kokemuksen tavoittamisena. (Smith, Flower & Larkin 2009, 33). Tutkijan oman harkinnan varaan jää kuinka hän IPA:a omassa tutkimuksessaan toteuttaa ja miten tulkintansa esittää.

5.2.1 IPA käytännössä

IPA edellyttää tutkijaltaan avoimuutta, joustavuutta, kärsivällisyyttä, empatiaa sekä valmiutta eläytyä tutkittavien maailmaan (Smith, Flowers & Larkin 2009, 55). Menetelmän kehittäjät kannustavat tutkijaa reflektoimaan, missä määrin hän kykenee eläytymään tutkittavien kokemuksiin. Varsinaista vertaisen kokemusta tai sisäpiiriläisen statusta IPA ei kuitenkaan heidän mukaansa tutkijalta edellytä (em., 42), joskin kerätyn aineiston kannalta on tärkeää pyrkiä luottamukselliseen keskusteluun, jota haastattelijan erilainen tausta ei liiaksi rajoita. Tämän ohella tutkijan omien aiempien kokemusten ja tiedon tulisi näkyä tutkimuksessa osana sitä esiymmärrystä, josta käsin aineistoa lähestytään.

Koska IPA:n fokuksena on eletyn kokemuksen yksityiskohtainen ja omaehtoinen tarkastelu, pyritään analyysissä välttämään ennalta määriteltyjä kategorioita (Smith ym. 2009., 32) ja etenemään sen

sijaan aineistolähtöisesti. Käytännössä IPA:n käyttäminen on kehämäinen prosessi, jossa tulkinta muodostuu iteraatioiden kautta, ja analyysivaihetta ohjaavat tyypillisesti seuraavanlaiset strategiat:

- Tarkka lähiluku kokemuksellisista väittämistä ja ymmärryksestä kunkin haastateltavan puheessa.
- Aineistosta nousevien (emergenttien) kaavojen kuten teemojen tunnistaminen, ensin yksittäisissä tapauksissa ja myöhemmin kautta aineiston.
- Vuoropuheluun pyrkiminen tutkijan, aineiston sekä haastateltavien merkityksenantojen kanssa tukee tulkinnallisempaa otetta.
- Rakenteen tai kehyksen muodostaminen voi havainnollistaa eri teemojen välistä suhdetta.
- Aineiston järjestäminen tavalla, joka mahdollistaa analyysin seuraamisen vaihe vaiheelta.
- Kommentoinnin, tarkkailun ja yhteistyön hyödyntäminen voi auttaa testaamaan ja kehittämään tulkinnan johdonmukaisuutta ja uskottavuutta.
- Täyden narratiivin kehittäminen ja sitä tukevien tekstiotteiden esittäminen, joka mahdollistaa lukijalle tulkinnan seuraamisen läpi analyysin, ja jonka tukena voidaan hyödyntää visuaalisia kuvaajia.
- Tutkijan omien käsitysten, käsitteellistysten ja prosessien reflektointi.

(em., 79-80)

Haastattelutilanteessa IPA:ssa kannustetaan antamaan aikaa ja tilaa, jotta haastateltava voi viedä haastattelijan 'itse aiheen' äärelle (Smith ym. 2009, 58) ja toisinaan tutkimuksissa voidaan kerätä myös täydentävää materiaalia haastattelun kontekstualisoimiseksi (em., 73). IPA:n kehittäjät näkevätkin aineiston laadun olennaisempana kuin aineiston määrän ja suosittavat tutkimusfokuksen keskittämistä pieneen tapausjoukkoon, kuten kolmesta kuuteen tapaukseen opiskelijoiden toteuttamissa tutkimuksissa (em., 51). Larkinin, Eatoughin ja Osbornin (2011, 322) mukaan on myös olennaista, että IPA:n tuottamat tutkimustulokset asetetaan oikeaan historialliseen ja sosiaaliseen kontekstiin.

Kuten kaikessa laadullisen tutkimuksen arvioinnissa, myös IPA:ssa olennaista on tutkimusprosessin läpinäkyvyys ja eettisyys, tutkimusasetelman mielekäs koherenssi sekä tutkimuskysymyksen muotoilu sekä vastauksen tyydyttävyyden. Myös resonanssi aiemman tutkimuksen ja teorian kanssa sekä merkittävä kontribuutio nähdään tyypillisesti ansioituneen laadullisen tutkimuksen kriteereinä. (mm. Tracy 2010).

Omassa tutkimusasetelmassani ja tulosten esittämisessä kiinnitän erityistä huomiota läpinäkyvyyteen ja koherenssiin, sillä pidän niitä tärkeinä työni uskottavuuden kannalta. Käyn vuoropuhelua paitsi aineiston, myös aiemman tutkimuksen sekä tutkimusfokukseni eli sodan kosketuksen kanssa. Lähestyn aineistoa tarkasti ja toistuvasti lukien tehden samalla huomioita ja jäsentäen haastatteluja kohti tulkintaani niistä. Reflektoin suhdettani tutkittavieni kokemukseen ja avaam aineistonkeruuprosessia niiltä osin kuin sitä on alkuperäisessä tutkimuksessa kuvattu.

5.2.2. IPA:n fenomenologinen kritiikki

IPA:n suosio menetelmänä on ollut tasaisessa kasvussa sen kehittämisestä lähtien. Esimerkiksi vuosien 1996 ja 2008 välillä yhteensä 294 julkaistua tutkimusartikkelia hyödynsi menetelmää jossain muodossa ja menetelmän voidaan arvioida saavuttaneen vankan aseman tutkimuksen valtavirrassa (Smith 2010). IPA vaikuttaa yleistyneen myös opiskelijoiden käytössä Iso-Britanniassa⁴, joskin Suomessa menetelmä on edelleen varsin vähän käytetty ja tunnettu. Menetelmän suosioon nähden sen ympärillä on käyty varsin vähän tieteellistä debattia, näkyvimpänä esimerkkinä kenties Amedeon Giorgin ja Johnathan Smithin välinen vastineiden vaihto vuosina 2010-2011. Giorgin (2011) keskeinen kritiikki on haastanut IPA:n tieteellisyyttä ja kyseenalaistanut sen fenomenologisuutta, Smith (2010) on puolestaan vedonnut menetelmän idiografisuuteen ja hermeneuttiseen painotukseen korostaen tutkijan tulkinnan roolia alkuperäislähteiden painotuksen sijaan. Kenties IPA:n tulkinnallinen painotus on sallinut sen ympärille muodostuneella tutkimuskentällä siinä määrin variaatiota, ettei selvärajaista kritiikkiäkään ole ehtinyt muodostua?

Yhden kriittisen esimerkin tarjoaa Murrayn ja Holmesin artikkeli *Interpretive Phenomenological Analysis (IPA) and the Ethics of Body and Place: Critical Methodological Reflections* (2014). Artikkelin kirjoittajat esittävät, että IPA menetelmänä perustuu ongelmalliselle olettamukselle koherentista subjektista, joka kykenee tuottamaan kuvausta kokemuksestaan. Kirjoittajien oman näkemyksen mukaan kehollistuneen kokemuksen kommunikointi ensin itselle ja toiseksi muille on kamppailu, jonka IPA olettaa turhan suoraviivaiseksi. He referoivat kehollisuuden ja kielen – tai tarkemmin ottaen puheen – suhdetta koskevaa tieteellistä keskustelua, jota Merleau-Pontyn fenomenologisessa perinteessä käydään runsaasti, mutta IPA:n piirissä hyvin vähän. Murray ja

⁴ <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-24/edition-10/methods-interpretative-phenomenological-analysis>

Holmes toteavat artikkelissaan myös, että IPA:a käsittelevässä kirjallisuudessa keho itsessään joko loistaa poissaolollaan tai oletetaan olevaksi suoraviivaisten kokemuskuvausten eli puheen takana. Näin ollen kuvausten oletetaan tavoittavan subjektin eletty kokemus. (em., 18)

Murray ja Holmes (2014, 20) ratkaisevat omassa artikkelissaan tämän IPA:ssa näkemänsä ongelmallisen taustaolettamuksen suhteuttamalla haastattelemiensa vastaajien puhetta, ja myös hiljaisuutta, siihen liittyvään merkityksellistämiskamppailuun, jonka he näkevät luonteeltaan eettisenä. He vetoavat Merleau-Pontyn ajatukseen siitä, ettei puhdasta kieltä ole olemassakaan. Sen sijaan he näkevät puheen ja sitä tuottavan kehon samalla olemassaolemisen tasolla ja paikantavat tutkimuksensa noiden kahden väliseen suhteellisen tilan ymmärtämiseen.

Kriittisimmät tulokulmat IPA:aan löytyvätkin paneutuneemman fenomenologian piiristä sekä yleisestä kritiikistä laadullisen tutkimuksen tieteellisyyttä kohtaan (kts. esim Töttö 1997). Merleau-Pontyn fenomenologia on kenties ollut hankalimmin yhteensovitettava kognitiivisen terminologian kanssa (Murray & Holmes 2014, 20-21). Ammennan omassa työssäni Murrayn ja Holmesin esittämistä kriittisistä huomioista ja reflektoin pääsyäni tutkittavien kokemuksiin paitsi heidän taltioitujen puheensa, myös tuota puhetta tuottavien kehojen kautta. Näin varon tekemästä olettamuksia koherentista subjektista ja tiedostan omia olettamuksiani, kuten myös Chadwick (2017) kannustaa kehollisuutta tutkimuksessaan tavoittelevien tutkijoiden tekevän.

5.3. Työn tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on nostaa sodan kosketusta kuvaavat lapsuudenaikaiset kokemukset tarkasteluun ja tehdä omalla tulkinnallani oikeutta tarkastelemilleni kokemuksilla. Tämä ei työssäni tarkoita kokemusten yksiäänistä ja mahdollisimman tarkkaa esittämistä, vaan niiden tarkkaa ja uppoutunutta kuuntelemista vasten omaa kokemushistoriaani ja aiempaa tutkimusta, ja uuden tulkinnan luomista. Toivon tutkimukseni raottavan uusia näkökulmia lapsuusaikaisten sotakokemusten sekä myös suomalaisen kosketuskulttuurin tutkimukseen, ja tuovan kehollisuuden tuon tutkimuksen piiriin.

Tutkimusasetelmani rakentuu seuraavien tutkimuskysymysten varaan:

- 1. Millaisten muistojen kautta sotavuosina lapsuuttaan eläneet haastateltavat kuvaavat sodan kosketusta?***

2. Mitä sodan kosketus on merkinnyt haastateltavien elämässä?

Tutkimuskysymyksistäni ensimmäinen on kuvailevan vastauksen varaan muotoiltu ja liittää haastateltavien muistot sodan kosketukseen. Kysymyksistä toinen on puolestaan tulkinnallinen ja edellyttää haastateltavien kokemuksen esittämistä oman tulkintani kautta. Näiden tutkimuskysymysten lisäksi tarkastelen myös haastateltavien jakamien muistojen suhteutumista luvussa 2 kuvaamaani kansalliseen muistelutyöhön ja sen poliittisuuteen, mutta tämän työn osalta keskityn ensisijaisesti haastateltavien merkittävien kokemusten kuvaukseen ja tulkintaan itseisarvoisena tutkimustavoitteena. Ennen työni empiiriseen osaan siirtymistä käsittelen vielä tutkimuseettisiä kysymyksiä sekä työni ihmiskuvaa, jotka yhdessä muodostavat suuntaavat myös tutkimusasennettani.

5.4. Tutkimuseettiset kysymykset

Kenellä on oikeus puhua kuolleiden äänellä? Tätä kysymystä huomaan miettiväni usein tutkimukseni edetessä. Vaikka minulla ei ole tietoa tutkimukseni jo iäkkäiden haastateltavien kohtalosta tai elämästä enempää kuin aineistoon on tallennettu, on odotettavissa, että osa heistä on jo nukkunut pois. Vaikuttaako tämä heidän antamiensa haastatteluaineistojen käyttämiseen, ja jos, niin miten? Selvää on ainakin se, että monet haastateltavista eivät tule lukemaan heidän kokemuksistaan muodostamaa tulkintaani, eikä heillä siten ole mahdollisuutta sitä haastaa tai kommentoida. Kaikki haastateltavat ovat antaneet suostumuksensa aineiston käyttöön ja uudelleenkäyttöön, ja tämä tutkimuseettinen kysymys koskeekin tuon suostumuksen kattamista yli oman elinajan. Historioitsijat puntaroivat tämän tyyppisiä pohdintoja useammin kuin minä sosiaalipsykologina, mutta kysymys on yhtä kaikki tärkeä.

Toinen merkittävä tutkimuseettinen pohdintani koskee tutkimusaiheeni intiimiyttä ja herkkyyttä; sodanaikaiset lapsuusmuistot on ollut monille haastateltaville hyvin herkkä aihe ja haastattelutilanteet ovat pitäneet sisällään terapeutista dialogia. Aiemmissa tutkimuksissa haastateltavien kuvaukset on esitetty osana suurempaa joukkoa, kun omassa tutkimuksessani keskityn kolmen haastateltavan tarinaan hyvin yksityiskohtaisesti ja syvälukien. Tämä asettaa heidän tarinansa korostuneempaan asemaan ja heikentää myös jossain määrin heidän anonymiteettiään, vaikka heidän nimensä on alkuperäisessä aineistossa muutettu ja heidän asuinpaikastaan annetaan vain hyvin yleisluontoista tietoa.

Tämän tutkimuksen osalta olen päättänyt luottaa tutkittavien suostumukseen ja oman työni suhteellisen pieneen näkyvyyteen riittävänä suojana tutkittavien yksityisyydestä: loppujen lopuksi heidän henkilöllisyytensä ja elämäntilanteensa ovat pysyneet salassa myös minulta itseltäni.

Tutkimukseni seisoo vankasti toisen keräämän aineiston varassa. Näin ollen luotan aineiston kerääjän harkintakykyyn ja vilpittömyyteen aineiston taltioinnissa, sekä myös omaan tulkintaani haastattelutilanteiden ulkopuolisena tulkitsijana. Tutkimustehtäväni monimutkaistuu tämän ratkaisun myötä, mutta pyrin vastaamaan työni reflektiivisyydellä ja tutkimusprosessini läpinäkyvyydellä sen uskottavuutta koskeviin haasteisiin. Lukijaa pyydän puolestaan lukemaan työtäni reflektoiden sitä vasten omaa kokemushistoriaansa.

5.5. Työn ihmiskuva

Tulkinnallisessa kokemuksen tutkimuksessa tutkijan oma tutkimusasenne ja käyttämän menetelmän ja teorian ihmiskuva ovat keskeisessä asemassa. (Lehtomaa 2005, 165). Tutkimusasenteeni pitää sisällään käsityksen ihmisestä tajunnallisena olentona, joka pyrkii intersubjektiiiviseen yhteyteen vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Tämän tajunnallisuuden paikka on ihmisen keho ja sen aistit, joista erityisesti kosketus on yhteydessä merkityksenantoon tavoilla, joita on toisinaan vaikeaa sanoittaa. Näen ihmisen kokemustaan ymmärtävään pyrkivänä ja siihen kasvavana fyysis-psykykissosiaalisena kokonaisuutena, joka ei ole redusoitavissa yksinomaan pysyvään subjektiuteen. Siinä missä näen myös itseni hetkestä toiseen tajunnallisuuden, kokemusteni ja muistojeni yhteen liimaamana, näen myös potentiaalin muutokselle ja eroavaisuuden menneen ja nykyisen itseni välillä. Tämä ymmärrys ihmisestä jatkuvasti kokevana ja omaa kokemustaan refleктоivana olentona muodostaa työni ihmiskuvan ytimen. Nojaan työssäni myös Smithin ym. (2009, 33) näkemykseen ihmisestä merkityksiä luovana olentona, jolle kokemusten merkityksenanto edustaa itse kokemusta.

Tämän työn ihmiskuva on myös arvostava ja myötätuntoinen. Päälle katsottuna jaan haastateltavien kanssa vain kansalaisuuteni sekä äidinkieleni: suomalaisuutemme sitoo meitä yhteen yli sukupolvien ja joidenkin haastateltavien osalta mahdollisesti yli heidän elinikänsä. Olen itse kasvanut koko ikäni rauhan aikana, naisena ja sodan jälkeen rakennetussa hyvinvointivaltiossa ja sen kaupungeissa. Kuitenkin moni haastateltavista puhuu rauhan tärkeydestä ja sodan torjumisesta: nämä aatteet ja

ajatukset jaan myös omassa elämässäni. Sodan kaukaisuus ja vieraus omassa elämässäni ovat olleet yksi syistäni tutkia sen kosketusta.

Vaikka tutkijan oma kokemus nähdään tulkinnallisessa kokemuksen tutkimuksessa arvokkaana, tulee tutkijan pystyä sulkeistamaan omat aiheeseen liittyvät kokemuksensa ja erottaa ne analysoitavien kuvaamista kokemuksista (Smith 2009, 14). Tästä johtuen jaan lukijalle merkittävän elämäkokemuksen isättä kasvamisesta, jonka jaan tutkimukseni haastateltavien kanssa: oma isäni menehtyi sairaskohtaukseen ollessani 4-vuotias, ja tätä traumaattista kokemusta on varjostanut perheessäni samanlainen hiljaisuuden salaliitto, jota kuvasin luvussa 3.3. Äidinisäni, vaarini, eli omaa lapsuuttaan sotavuosina, mutten saanut mahdollisuutta keskustella hänen kanssaan sota-ajoista ennen hänen äkillistä kuolemaansa syksyllä 2016. Joiltain osin tutkimustyöni on siis myös itsetutkiskelua ja maamme historiaan tutustumista nykyisyyden paremmaksi ymmärtämiseksi.

6. Aineisto ja analyysi

6.1 Sota-ajan pikkupoikien haastattelut

Tässä luvussa siirryn työni empiiriseen osaan ja esittelen ensin käyttämäni haastatteluaineiston ja analyysiprosessini vaiheet. Sen jälkeen esitän analyysini erillisissä luvuissa.

Aineistonani käytän Erkki Kujalan vuosina 1999-2001 keräämän haastatteluaineiston *Sota-ajan pikkupojat 1999-2001* valikoitua osaa. Aineisto koostuu kokonaisuudessaan kahdenkymmenenviiden miespuolisen vastaajan teemahaastattelujen litteroinneista, jotka ovat saatavilla tutkimuskäyttöön Yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta viitteellä FSD1325. Haastateltavat ovat eri puolilta Suomea, erilaisista yhteiskuntaluokista, ja heistä 23 on elänyt lapsuuttaan sota-aikana. He ovat olleet 2-10-vuotiaita, suurimmalta osin heidän isänsä ovat olleet sodassa ja he ovat myös itse tulleet elämässään isiksi. Kaksi vastaajaa ovat edellisen vastaajaryhmän jo avioituneita lapsia. Aineistonkeruussa käytetty haastattelurunko koostuu kolmestakymmenestä viidestä kysymyksestä, jotka koskevat sota-ajan muistoja, kotielämää, kodin ja perheen kosketuskulttuuria sekä erityisesti haastateltavien isäsuhdetta. Haastattelukysymykset löytyvät kokonaisuudessaan liitteestä 1. Aineisto on kerätty erityisesti miestutkimuksen ja sosiologian tutkimustarkoitusta varten ja sen pohjalta on tehty toistaiseksi verrattain vähän tutkimusta: Kujalan (2003) oma väitöskirja *Sodanaikaisten pikkupoikien*

lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta, Taina Kärjen (2012) sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma *Lapsuudentarinoita sodanaikaisesta ja sodanjälkeisestä Suomesta* sekä Ville Kivimäen että Atte Oksasen tutkimusartikkelit toimitetussa teoksessa *Haavoitettu lapsuus* (2007). Erkki Kujala on kirjoittanut väitöstyönsä pohjalta myös tietokirjan *Sodan pitkä varjo – sota-ajan lasten elämä* (2007). Puolistrukturoitu haastatteluaineisto on otollinen IPA:n käyttämiseen, sillä Smithin ja Osbornen (2003, 55) mukaan ajan kanssa toteutettu haastattelu mahdollistaa haastateltavan vapauden kertoa tarinansa mahdollisten uusien aihealueiden ja merkitysten kautta joustavammin kuin strukturoidussa haastattelutilanteessa. Haastattelu nähdään IPA:ssa suhteensa, jossa haastattelija on haastateltavan rinnalla tämän kokemuksen tulkinnassa. Tätä tukee nähdäkseni myös Kujalan vertaisuus haastateltaviinsa nähden.

Kujala kuvaa aineistonkeruuprosessia seuraavasti:

“Tällaisten miesten löytäminen eri puolilta maata ei ollut mikään helppo tehtävä, mutta eri kanavia käyttäen miehet kyllä löytyivät. -- Tein haastattelut narratiivisella teemahaastatteluotteella, joten ne eivät ole sanasta sanaan samoilla kysymyksillä tehtyjä, mutta vertailtavuuden varmistamiseksi runsaat kolmekymmentä keskeistä kysymystä olen esittänyt samalla tavoin kaikille. Haastattelut tehtiin yleensä, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, haastateltavien kotona. Viivysin heidän luonaan yleensä useita tunteja ja nauhoitukset kestivät vaihtelevasti puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Toisilla oli paljon enemmän kerrottavaa kuin toisilla.” (Kujala 2003, 100-101)

“Olin syksyllä 1999 Vivamo-opistolla Lohjalla tiettävästi ensimmäisessä Suomessa järjestetyssä ”Me sota-ajan lapset” seminaarissa. Siellä oli nelisenkymmentä ihmistä, pääasiassa naisia, muistelemassa lapsuuden kokemuksiaan sota-ajalta. Oli hämmästyttävää, miten paljon siellä itkettiin. Ihan tuntui konkreettisesti siltä, että nyt padot aukeavat ja kyynleet, jotka isän poissaolon, haavoittumisen tai kuoleman johdosta, pelon, ahdistuksen ja puutteen keskellä jäivät itkemättä, pääsevät vasta nyt valtoimenaan virtaamaan. Vähän samaa olen kokenut haastatellessani näitä sota-ajan pikkupoikia heidän kotonaan. Asia on yllättävän herkkä. Useimmat nyt kuusikymppiset ja siitä yli olevat miehet ovat haastattelun jossain vaiheessa itkeneet ja ääni on värähdellyt useaan otteeseen. Olen huomannut, että isän muisteleminen nostaa todella tunteet pintaan ja siitä on vaikea puhua.” (em, 100)

“On huomioitava, että kuusikymmentä vuotta on ihmisen iässä niin pitkä aika, että osa asioista on unohtunut ja inhimillistä on sekin, että muistaa jonkun asian toisin kuin se todellisuudessa oli. Tämä on niin sanottu onnellisuusmuuri, jonka läpi ihminen muistinsa suodattaa, kuten jo aikaisemmissa luvuissa on todettu. Olen kuitenkin vakuuttunut, että haastattelujen aikana monet miehet elivät lapsuuden tapahtumat uudelleen --.” (em, 100)

Kujala (2003) löytää tutkimuksessaan haastatteluaineistosta kolme toistuvaa teemaa: pelko, töihin joutuminen hyvin nuorena sekä selviytymään oppiminen. Taina Kärjen (2012) tutkimuksessa aineistosta löytyy kaksi erilaista tarinaa, jotka hän on nimennyt ”lapsuus jäi elämättä” -tarinaksi sekä ”puutteellinen, mutta onnellinen lapsuus” -tarinaksi. Kärjen tutkimuksessa haastateltavien tarinoissa on paitsi yhtäläisyyksiä, myös eroja, joiden Kärki näkee liittyvän paitsi haastateltavien erilaisiin sotakokemuksiin, myös sukupolvieroihin.

Aiemmat tutkimukset aineistosta ovat ansiokkaasti kuvanneet isyyden merkitystä haastateltaville sekä osan heistä evakko- ja sotalapsikokemuksia, erityisesti narratiivisesta näkökulmasta. Tavoitteenani on täydentää aiempaa tutkimusta ja tehdä uusia avauksia tähän rikkaaseen aineistoon erityisesti sodan kosketuksen näkökulmasta ja hyödyntäen tulkinnallista fenomenologista analyysia.

6.2. Analyysin eteneminen

Aloitin aineiston analyysin lukemalla kaikkien 25 haastattelun litteraatiot ajatukselle läpi. Haastattelurungon kysymyksiä ei ole kirjattu litteraatioon, eikä kaikkiin kysymyksiin ole erotettavissa selkeää vastausta kaikilta haastatelluilta, joten luin heidän kertomaansa tarinamuotoisena keskustelun sijaan. Toisella lukukerralla kirjasin mieleeni nousevia huomioita eli havaintoja aineiston marginaaleihin. En etsinyt eroja tai yhteneväisyyksiä, vaan pyrin omaksumaan IPA:an kuuluvan tutkimusasenteen ja vastaanottamaan haastateltavien kertoman sellaisena kuin he sen kertoivat sulkeistaen samalla omia ennakkokäsityksiäni.

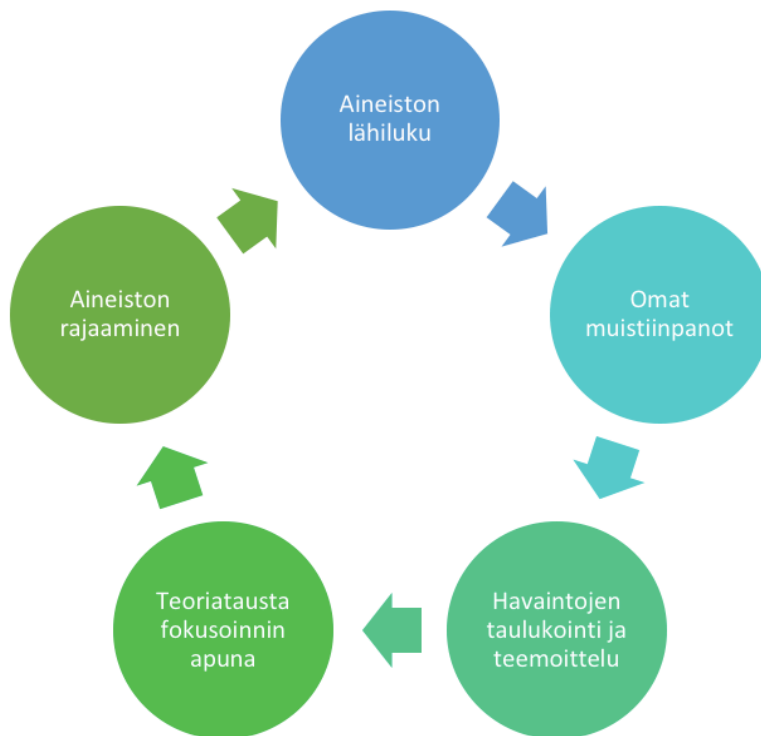
Seuraavaksi otin avukseni taulukoinnin ja poimin kiinnostavan oloisia ja tiheitä kohtia aineistosta siten, että taulukoin kustakin haastattelusta poimimani litteroidun pätkän yhteen sarakkeeseen, tiivistin sen toiseen sarakkeeseen ja nimesin siinä näkemäni teemat kolmanteen sarakkeeseen. Näin muodostin oman systemaattisen version IPA:sta, kuten menetelmän käyttäjiä kehoitetaan (Smith ym.

2009, 81), ja luin aineistoa pitäen mielessäni ajatuksen siitä, että muistelu on itsessään kokemista (em., 33). Käytössäni oli edelleen koko aineisto ja taulukointini eteni tämän esimerkin mukaisesti:

Taulukko 1. Havainnollistus analyysivaiheen teemoittelusta.

Lainaus	Tiivistys	Teemat
<p><i>”Kyllä minä itsekkin näin sota-aikana unia. Ne illat olivat kauheita, kun oli peitetyt ikkunat, idästä kuuluvat pommitukset jaa lentokoneiden ääni olivat niin pelottavia, että illoin piti käydä äidin selän taakse nukkumaan. Siinä oli vähän turvallisempaa, mutta ikkunaan päin ei kärsinyt katsoakaan.</i></p> <p><i>Muistan yhden unen, jossa vihollisen kone jäi kiertämään ja pyörimään meidän talon yläpuolelle. Se uni on jäänyt koko iäksi selkeänä mieleeni.”</i></p>	<p>Näin itsekkin sota-aikana unia ja pelkäsin ilta-aikaan, kun oli peitetyt ikkunat ja lentokoneiden ääni. Piti mennä äidin selän taakse nukkumaan. Yksi sotauni on jäänyt iäksi mieleen.</p>	<p>Unet, pimennysverhot, pelottavat äänet, äidin selän takana, elinikäinen muisto</p>

Käytyäni koko aineiston näin lävitse, minulla oli 111 liuskan mittaiseksi venynyt taulukko ja 249 teemoiteltua aineisto-otetta. Oli aika rajata tarkasteltavien haastattelujen määrää. Tässä vaiheessa hyödynsin tutkimuskysymystäni ja tutkimukseni eli sodan kosketukseen liittyviä kuvauksia ja kehollisuuden kautta kerrottuja muistoja. Kävin taulukon uudelleen läpi korostaen punaisella värillä teemoja, jotka liittyivät tutkimuskysymykseeni (kuten *Pimennysverhot*, *Pelottavat äänet* ja *Äidin selän takana* esimerkkisarakkeessa) ja tarkastelin haastatteluja, joissa oli runsaasti aistimuistoihin ja sodan kosketukseen liittyviä teemoja. Tämän jälkeen rajasin tarkasteluni kolmeen haastateltavaan: Eemeliin, Villeen ja Mattiin. Kävin kunkin haastattelun läpi syvälukien ja idiografisella otteella muodostaakseni oman tulkintani heidän kertomuksistaan. Analyysiprosessini eteni siis iteroiden ja syklisesti, kuten kuvio 3 kuvaa.

Kuva 5. Analyysivaiheen syklinen prosessi kuvattuna.

Noudatin IPA:an kuuluvaa tutkijan oman systemaattisen prosessin luomista ja täydensin lukemaani omalla tulkinnallani ja sitä reflektoiden. Tulkinta on ollut läsnä analyysiprosessina paitsi teemoittelussa, myös toisen keräämän aineiston käyttämisessä. Seuraavassa esittelen erillisinä lukuina tapauskohtaiset tulkintani Eemelin, Villen ja Matin kokemuksesta ja havainnollistan analyysiäni aineisto-ottein sekä SmartArt-kuvioin. Esittelen luvuissa aluksi haastattelun runkoa mukaillen kunkin haastateltavan jakamat muistot ja sen jälkeen oman tulkintani kunkin heidän kertomastaan. Näin näkyvissä on sekä oma luentani haastatteluista että niistä muodostamani tulkinnat.

6.3. Eemeli: Hallitsematon ja hallittu pelko

Eemeli on Länsi-Suomeen vuonna 1939 syntynyt maanviljelijän poika, jonka perheessä oli sodan syttyessä isä, äiti ja yhteensä neljä lasta, Eemeli on perheen esikoinen. Hänen haastattelunsa on kirjattu kolmelle liuskalle.

Eemelin haastattelu alkaa päällimmäisten sotamuiston kuvauksella:

“Päällimmäinen muisto sodasta on pelko. Se oli siinä mielessä kun kaikki pelkäsivät ja kaikki puhuivat siitä sodasta. Me lapset pelkäsimme, kun venäläiset lentokoneet lensivät kotimme yli [Läntistä-kaupunkia] pommittamaan ja kun piti olla mustat verhot ikkunoitten edessä, niin se oli kamalaa. Silloin soitimme sisarteni kanssa harmoonilla samoja ääniä kuin mitä lähti lentokoneista, niin se helpotti. Se oli jonkunlaista leikkiä, mutta se auttoi pelkäämisessä, kun saimme harmoonista aivan lentokoneiden ääntä muistuttavan sävelen inspiroitua.”

Tässä lyhyessä pätkässä Eemeli tuo esille voimakkaita aistimuistoja lapsuudestaan. Pelon tunne on tarttunut ympäröivistä ihmisistä ja puheessa sodasta, ja Eemeli tavoittaa yhä muistellessaan lapsuuden tunnetilan, vaikka hän on ollut sodan ensimmäisen kerran syttyessä alle 1-vuotias. Mustat pimennysverhot ikkunoissa ja pommikoneiden äänet oman kodin yläpuolella ovat pelottaneet Eemeliä ja tämän sisaruksia voimakkaasti. He ovat kuitenkin löytäneet tavan hallita pelontunnetta eräänlaisen leikin keinoin: jäljittelemällä perheen harmoonilla pommikoneiden ääntä.

”Myös isän lomalla käynnistä on muistikuva. Isän repusta on jäänyt muistikuva, kun siihen laitettiin evästä ja hän lähti sotaan. Kun isä oli lomalla sotilaspuvussa, niin se tuntui hyvältä, kun hän oli kotona eikä mikään uhannut meitä. Silloin poistui pelko ja tuntui hyvältä, kun isä piti sylissä.”

Eemelin muistoissa isän sotaanlähtö on konkretisoitunut tämän mukaan pakatussa repussa ja eväissä. Isä sotilaspuvussaan toi puolestaan turvan ja suojelun mukanaan kotiin. Tuo turvan tunne liittyy Eemelin muistelussa myös isän syyiin, joka näyttäytyy kenties maailman turvallisimpana paikkana. Eemelin pelko on siis pysynyt poissa isän hahmossa ja hän on myös itse yrittänyt hallita pelkoaan leikissä.

”Sellaisia sotaleikkejä leikimme, että panimme ison tuvan lattialle haulikon hylsyjä riviin ja niitä yritimme pallolla kaataa. Kait ne olivat vihollisia, kun ne kaatuivat.”

Kysyttäessä sotaleikeistä, Eemeli muistaa leikin haulikon hylsyillä, mutta sodan elementti on ollut mukana ennen kaikkea hylsyjen käyttämisessä leikkikaluina – Eemelin kuvauksessa leikki muistuttaa enemmän keilausta kuin eläytymistä taistelutilanteeseen – ainakin hänelle.

”Sodan jälkeen näin paljon unia. Usein olin niissä unissa kotipihalla olevien raunioiden seassa viholliskoneita piilossa. Niissä unissa tulivat esiin ne sotatapahtumat mistä aikuiset olivat kertoneet.”

Unissa pelko on vallannut Eemelin mielen ja hän on piileskellyt ilman isänsä tuomaa suojaa. Samat viholliskoneiden äänet, jotka pimennysverhojen takaa kuuluvat, ovat tulleet unissa kohti ja sota on piirtynyt Eemelin mieleen sellaisena kuin hän on sen kuvitellut. Nämä mielikuvat ovat vaivanneet hänen nukkuvaa mieltään erityisesti sodan jälkeen.

”Itse olin niin sanotusti miesten töissä ensi kertaa ruisriihellä lyhteitä panemassa kupoihin. Olin siellä ihan muutaman vuoden ikäisenä jo sota-aikana. Niin pienenä, että osasin juuri sinne kävellä ja sain mennä. Hevoshommiin jouduin ensimmäisen kerran heinätöissä kuorman päällä jo alle kymmenvuotiaana, mutta 1950 eli 10-vuotiaana, kun rakennettiin navettaa olin ajomiehenä, kun ajettiin raunioista kiviä, kun sementistä oli kova puute.”

Työnteosta puhuessa Eemelin muistoissa yhdistyvät hänen lapsuuden eletty muistonsa sekä kontekstietä, jota hän aikuisena tuntee. Eemeli kuvaa työskennelleensä niin nuorena, että hänellä tuskin on omia pysyviä musitoja ruisriihellä työskentelystä. Hän kuvaakin työntetoa ettäännytetysti ja asiapitoisesti. Hän on sekä *saanut mennä* töihin, että *joutunut* niihin. Aikuisen Eemelin puheessa kuuluu hienoinen ylpeys miesten töihin osallistumisesta aina siitä lähtien kun on kävellä osannut.

Työnteko on Eemelin kuvauksessa ollut myös keskeinen tapa viettää aikaa isänsä kanssa, vaikka varsinaisia yhteisiä leikkejä isän kanssa hän ei muistakaan. Näiden miesten töiden lomassa hän on kuitenkin päässyt välillä isänsä reppuselkään.

”Leikeistä isän kanssa en juuri muista. Kyllä sitä jonkin verran oli, mutta se oli lähinnä sitä, että käytiin kalassa. Muistan kun keväällä pyydettiin haukia lähivesistä, niin olin isän selässä ja isällä oli vielä kalat kädessä. Leikki ja yhdessäolo oli paremminkin yhdessä toimimista kuin varsinaista leikkiä. Kalamatkoja oli paljon. Töitä tehtiin yhdessä paljon.”

Sittemmin Eemeli on tullut itse isäksi ja hän kuvaa puhuneensa sodasta omille nuorilleen ja jakanut mieleenpainuneita kokemuksiaan, jotka kytkeytyvät samaan lähimaisemaan, jossa hän yhä elää.

”Kyllä olen puhunut. Kun sota-ajasta puhutaan nuorten kanssa, niin olen sanonut, että katsokaa minua kuinka lähellä on sota-aika; kun olen ollut venäläisen sotavangin kanssa tuossa pellolla. Hänen kanssaan olin nykkimässä pellavaa pellosta. Se on jäänyt erityisesti mieleen. Se vanki oli jostain kolhoosista ja hän oli oppinut kaikki maataloustyöt. Hän sai olla vapaasti täällä ja oli läheinen koko talonväen kanssa. Hänestä muistan sellaisen tapauksen, kun hän oli oppinut kotimaassaan sellaisen tavan, että kun ruokakello soi, niin silloin riisutaan hevoset ja lähdetään syömään. Meillä taas on totuttu siihen, että ajetaan saran päähän ennen kuin lähdetään. Mutta kun hän riisui hevoset siihen paikkaan, kun ruokakello soi, niin hevoset mokomat oppi sen tavan ja kun vanki lähti pois, niin ei muutkaan ajomiehet saaneet hevosia liikkumaan sen jälkeen kun ruokakello soi. Hevoset oppi niin pian sen tavan.”

Eemelin jakama muisto tuo mieleeni Väyrysen ja Puumalan (2015) kuvaamat odottamattomat keholliset koreografiat ja kohtaamiset sodan aikana. Venäläinen sotavanki onnistui esimerkillään muuttamaan Eemelin kotikylän toimintatapoja ja työnteon kulttuuria, joka vaikuttaa sopineen kylän työhevosille. Ruokakellon ääni on yhdistynyt Eemelin tarinassa paitsi yhteiseen lepo hetkeen työnteosta, myös tähän huvittavana esitettyyn muistoon kulttuurien välisestä kohtaamisesta. Myös hevoset näyttäytyvät Eemelin muistoissa tärkeinä työkumppaneina, eivät yksinomaan työvälineinä.

Eemelin haastattelu päättyi kuvaukseen sota-ajan neuvokkuudesta ja loppukaneettiin, joka osoittaa ajan kullanneen hänen muistojaan. Perinteiden ylläpitäminen, yhteen kokoontuminen ja juhlat loistavat kirkkaina ikääntyneen Eemelin mielessä, kun hän kuvaa sota-ajan yhteistoiminnallisuutta ja erityisesti joulujuhlien poikkeuksellista materiaalista runsautta ja isänsä läsnäolon niihin tuomaa turvallisuuden tunnetta. Rivien välistä on luettavissa, että Eemeli ajattelee lapsuuttaan lämpimästi ja arvostavasti, ja valitsee muistella myönteisesti. Pieni Eemeli hänessä on päässyt yli peloistaan ja selviytynyt sota-ajasta ja sen traumaista. Hänen puhuva kehonsa ei kuulosta enää pelosta jännittyneeltä vaan raukealta.

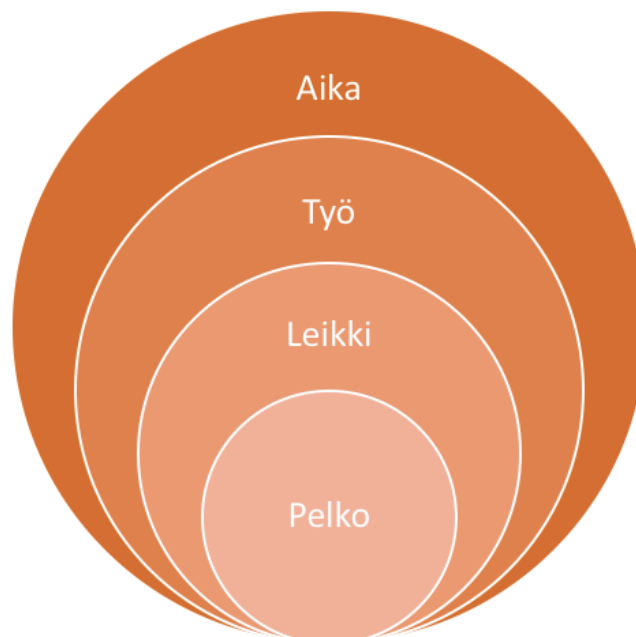
”Vaatteista ei ollut pulaa, kun kylällä oli räätäli, joka kiersi taloissa ja ompeli kaikesta vanhasta uusia vaatteita. Samoin suutari kiersi ja teki kenkiä, jotka tulivat sitten joulupukin kontissa uusina, vaikka ne oli tehty ja kokeiltu joskus marraskuussa.. Se oli upeeta. Sota-ajan joulut olivat mieleenpainuvia. Ruokapöydässä saattoi olla parikymmentä henkeä. Isä oli myös lomalla ja lauloi Enkeli taivaan ja jouluevankeliumi luettiin. Se oli todella juhlaa. Ruokaa oli

äiti varannut siiankinkut ja muut. Leikittiin porukalla kaikki leikit ja laulut. Jos kylällä joku sai Amerikan paketin, niin siitä saatiin kahvia meillekin. Myös karamellia ja muuta. Se oli mahottoman hyvää, kerta kaikkiaan. Se oli selviytymisen aikaa.”

Tulkitsen sodan kosketusta Eemelin Eemelin muistoissa pelon, leikin, työn ja ajankulumisen teemojen kautta. Pelko kietoutuu hänen sodanaikaisten lapsuuskokemustensa ytimeen. Pelkoon liittyvät Eemelin voimakkaimpina kuvaamat aistimuistot pimeydestä ja äänistä: sodan tuhovoimien armoilla olemisesta ja niiltä piiloutumisesta.

Eemeli on jo lapsena pyrkinyt hallitsemaan pelontunnettaan leikin ja läheisyyden kautta. Harmoonilla jäljitellyt äänet ovat tehneet pommikoneiden äänistä paremmin kestäviä ja leikeissä sodan äänet ovat sekoittuneet tuttuun, turvalliseen ja itse kontrolloitavaan. Unissaan Eemeli on joutunut tahdonvastaiseen piilosleikkiin pelon kohteensa eli sodan tuhovoiman kanssa. Unissa hänen pieni lapsenkehonsa on hakenut suojaa raunioista, sillä isä ei ole ollut turvana.

Myös työnteko on auttanut Eemeliä hallitsemaan pelkoa: työnteolla hän on miehistynyt ja kasvattanut pystyvyyden tunnettaan. Osana kyläyhteisöä Eemeli on pienestä pitäen ollut mukana rakentamisessa ja elämän ylläpitämisessä vastapainona sodalle: peltotöitä on tehty rinta rinnan vihollisen kanssa. Työnteko on myös tarjonnut mahdollisuuden yhteiseen aikaan isänsä kanssa, ja noita muistoja Eemeli yhä vaalii.

Kuva 6. Havainnollistus tulkinnastani Eemelin haastattelusta.

Eemelin kokemusta kerrosta ajan kulumisen teema ja Eemelin oma elämänkulku sota-aikojen jälkeen. Hän on tullut itse isäksi ja nähnyt yhteiskunnan muutoksen rauhan aikana. Aika on myös kullannut hänen lapsuusmuistojaan, joista hän kertoo mielellään erityisesti työnteon teeman kautta.

Sodan kosketus on merkinnyt Eemelille selviytymistä ja pientenkin hyvien asioiden arvostamista elämässään. Eemeli on onnistunut työstämään pelkoaan niin, etteivät sota-ajat vaikuta enää vaivaavan hänen aikuista mieltään. Hän selvisi ja on työllään ansainnut paikkansa yhteiskunnassa. Eemeli on myös löytänyt sanat omalle kokemukselle ja hän kuvaa sodan kosketusta omassa elämässään vapautuneena sen puristuksesta.

6.4. Ville: Seikkailun ja tragedian tasapainottelu

Ville on syntynyt Lapissa vuonna 1932 yhteensä kymmenen lapsen perheeseen, jonka isä oli uiton ja sähköyhtiön monitoimimies ja hoiti muun muassa voimalaitosta.

Villen päällimmäisin muisto sodasta on talvisodan syttyminen 7 vuotta hänen syntymästään, joka rikkoi koulupäivän järjestyksen pommikoneen äänillä ja lähiseudulla räjähtäneillä pommeilla.

“Olin koulussa, kun talvisota syttyi. Opettaja ja vanhemmat ihmiset osasivat tietysti odottaa sodan syttymistä ja sitten kun se alkoi, niin ensimmäisenä tulivat venäläiset pommikoneet. Kolme isoa punaista hävittäjää tuli, ne tekivät muutamia kierroksia [paikkakunnan] yläpuolella. Katselimme sitä hyvältä paikalta koulun pihalta. Näimme sitten, kun pommit irtosivat ja ne putosivat lähelle kirkonkylää siihen jokitörmään. Se oli valtava mylläkkä. Savua ja multaa lensi ja niin ne koneet häipyivät, kun olivat näytöksensä tehneet. Sitten alkoi tapahtua. Koulu suljettiin ja meidät vietiin evakkoon. Siellä ei ollut koulua ja ensimmäinen luokka piti käydä sitten myöhemmin uudestaan. Se oli kova pakkastalvi. Silloin tällöin siellä lentokoneet lensivät, mutta vain kerran ne pudottivat pommeja. Muualle kyllä. Kotiin palattiin sitten kevättälvella junalla.”

Villen muistelussa sodan alku oli nopeaa tapahtumista: melu ja myllerrys sulkivat koulun ja Ville vietiin koulutovereineen evakkoon. Arki meni nopeasti uusiksi, mutta asettui sitten evakossa uusiin uomiinsa.

”Pommituksia pelättiin, kun ne pommit tulivat niin lähelle, että joskus meni kotimökistä toiselta puolen rakennusta paineilman vaikutuksesta kaikki ikkunat sisälle. Me juoksimme aina pommituksen jälkeen katsomaan mihin osui ja miten kävi.”

Ville kuvaa pommitusten aiheuttamaa pelkoa passiivimuodossa *pelättiin*. Hän ja yhdeksän sisarusta ovat kuulostelleet kotimökkinsä sisältä, kuinka lähellä koneet mahtavat olla, ja Ville kuvaa kuinka paineilma työnsi toisinaan mökin ikkunat sisälle. Vaaran ollessa ohi Ville on juossut sisarustensa kanssa ulos tarkastelemaan pommituksen jälkiä. Hänen puheessaan ei kuulu pelkoa vaan kiinnostusta.

Pommikoneiden uhkaavan voiman lisäksi Ville kuvaa kuoleman läheisyyttä lapsuudessaan ja hänen pojankaltaista uteliaisuuttaan sodan tuhoivoimaa kohtaan.

”Siinä aseman seudulla oppi näkemään ruumiita todella paljon. Vainajia tuotiin siihen risteyspaikkaan monesti kymmenittäin, eikä ne olleet aina arkuissakaan. Siinä heidät tunnistettiin ja jos olivat paikkakuntalaisia, niin ne jäivät siihen ja vietiin sitten haudattavaksi omaan kirkkomaahan, jos taas olivat muualta ne laitettiin vaunuihin ja kuusenoksa pantiin merkiksi, että siinä on vainajia. Siellä me pikkupojat oltiin seuraamassa ja katsoimme miten kullekin oli käynyt. Siellä oli paljon repaleisia vainajia. Keneltä oli käsi irronnut, keneltä pää, keneltä olivat vaatteet ja koko ruumis riekaleina. Ei me pojat osattu niitä pelätä. Siihen tottuu hyvin pian, vaikka ne olivat ruumiita, niin se tuntui aivan luonnolliselta, että näin on käynyt. Sota totuttaa ihmisen kaikkeen. Varsinkin pieni lapsi omaksuu äkkiä kaikki uudet tilanteet. Samoin oli ammusten osalta. Mehän kaivoimme käsiin kaikki räjähtämättömätkin ammukset mitä löydettiin ja sitten räplättiin.”

Aikuinen Ville kuvaa sodan turruttavaa vaikutusta ja tottumista kuoleman ja vaaratilanteiden jatkuvaan läsnäoloon arjessa, jopa poikien uhmakkuutta ottaa haltuunsa vaaralliset tuhovoimat leikkiessä räjähtättömillä ammuksilla. Hänen toteamuksensa muistuttaa Sylvesterin (2013) esittämää ajatusta sodan valtaamasta ja normalisoimasta väkivaltaisesta arjesta.

Villen sota-aikojen muistoissa piirtyy kuva poikkeusolosuhteiden ja kokemusten kertomisesta eräänlaisina seikkailuina, joista oli sattuma tai onni selvitä hengissä. Selkein esimerkki tästä on hänen kuvauksensa isoveljen kanssa toteutetusta pakoretkestä evakosta takaisin isän luo keskellä taistelua.

"Ollessamme siellä evakossa sanoi minua kaksi vuotta vanhempi veljeni kerran, että lähdetään isän luo [koti-paikkakunnalle]. Siitä tuli hurja matka ilman evästä ja ilmoitusta lähdöstä edes äidille eli me karattiin. Matka sujui rautatietä pitkin välillä piilossa tavarajunan kyydissä tai kävellen ja välillä taas etsijöitä ja ratavartijaa peläten, pitkin metsiä pakoillen. Välillä mentiin myös ratavartijan resinan kyydillä. [Lähimmästä kaupungista] meidän piti sitten kävellä koko matkan kotiin 80 km. Matka kesti kaikkiaan kaksi- ja puoli vuorokautta. Välillä meitä etsittiin suurella miesjoukollakin, jotka ratavartija oli hälyttänyt meitä etsimään. Etsintä oli käynnistetty, kun äiti oli ilmoittanut meidän katoamisesta isälle. Hän oli ilmoittanut sitten rataviranomaisille, että ottaa meidät kiinni. Mutta eihän me kiinni annettu, vaan matka tehtiin omin voimin. Välillä minulta meni jalkakin aivan tunnottomaksi, eikä se ottanut päällensä ollenkaan. Kun pääsimme lopulta [kotipaikkakunnalle], niin törmäsimme suoraan saksalaisiin joukkoihin. Heidän etuvartiomiehensä oli aseensa kanssa vastassa ja vaati meitä pysähtymään. Mutta eihän minä pysähtynyt. Ei muuta kun taas vain pakoon ja vielä kerran oli koettava yksi vastus, kun hyppäsin hädissäni kainaloitani myöten lettosuohon. Sieltäkin selvisin ja pääsin vihdoin kotiin, mihin veli oli jo ehtinyt minua ennen. Ketään ei ollut kotona tietenkään, mutta isältä oli jäänyt kattilaan ainakin kaksi litraa kaurapuuroa. Söimme sen puuron ja panimme lattialle maton päälle maaten ja siinä nukuttiin kaksi vuorokautta yhteen menoon.

Ville kuvaa pakomatkaa ja jalkojaan, jotka hän on pakottanut kulkemaan, juoksemaan pakoon silloinkin, kun ne ovat menneet tunnottomiksi. Hänen veljensä on jättänyt hänet jälkeensä ja Ville on meinannut jäädä suon vangiksi. Hän kuvaa selvinneensä kotiin kuin ihmeen kaupalla.

Sitten alkoi rytinä. Jouduimme keskelle sotatilannetta. Venäläiset pommittivat joka päivä todella raskaasti. Saksalaisten tykkiasema oli vain 40 metrin päässä talosta. Kerrankin olin sellaisessa tilanteessa, että saksalaiset ampuivat tykeillä niin rajusti niitä koneita, että 30-40 sentin ammusten hylsytyt hyppivät pitkin tietä ja minä sillä seassa. Sitten huomasin, että raskaista pommikoneista putosi pommit aivan minun päällä. Nehän putosivat siihen sadan metrin päähän. Sieltä nousi lehmän kokoisia kiviä ja multaa korkeina patsaina ilmaan. Samalla oli yhtä aikaa viisi valtavaa tulipatsasta edessä. Sellaista näytelmää en ole nähnyt elokuvissakaan. Eikä siinä muuta, kun pommit oli pudonneet, niin sinne vain juostiin katsomaan, että miten kävi. Kaksi viikkoa veljen kanssa ainoina siviileinä seurattiin sitä hurjaa menoa. Isä kävi aina joskus kotona ja toi ruokaa. Se ruoka oli sellaista, että kyllä siitä sairauksiakin tuli. Kun siitä

ei saatu riittävästi ravintoa. Muu perhe oli siellä evakossa, mutta ei meitä laitettu sinne takaisin.

Kyllä minä näin paljon jännittäviä ilmataisteluita, kun venäläiset ja saksalaiset lentokoneet taistelivat aivan meidän yläpuolella. Väliin niitä tippui alas ja laskuvarjolla alas hypänneet lentäjät otettiin vangiksi.”

Tässä kuvauksessa kuuluu sekä pienen Villen pelko että jännitysnäytelmä, jota aikuinen Ville kuvaa. Jälleen Ville veljineen seuraa tarkasti sivusta miesten ja koneiden välistä taistelua, autiopaikalta. Taustalle ja jopa piiloon hänen tarinassaan jää tilanteen uhkaavuus ja todelliset riskit huonosta ravinnosta, kaksistaan kulkemisesta ja pommitetulla alueella piileskelystä. Sama vaarojen tarinamuotoinen, mutta emotionaalisesti etäännytetty kertaus jatkuu Villen muisteluissa kotiinpaluusta.

”[Kotipaikkakunnalta] poltettiin lähes kaikki talot, mutta meidän talo oli säästynyt, jostain ihmeen syystä, vaikka aivan lähelläkin oli taloja poltettu. Mutta ei ne ihan kaikkia polttaneet. Sitten vielä kaikki paikat oli miinotettu. Täällä oli hyvin vaarallista liikkua. Mekin kun palattiin kolmannesta evakosta, niin talo oli niin tarkkaan miinotettu, että leivinuunistakin löytyi miina. Pioneerit poistivat miinat ennen kuin päästiin asumaan. He olivat isälle kertoneet poistaneensa tästä läheltä 60 miinaa.”

Sattuman teema toistuu Villen muistellessa kotitalonsa selviytymistä polttamiselta. Kotiseutu oli muuttunut sodassa ja alueella oli runsaasti miinoja, jotka koituvat epäonnismpien leikkitoverien kohtaloksi. Ensimmäistä kertaa haastattelun aikaan Ville kuvaa tilanteen traagisuutta:

”Sitten kun tultiin tänne, niin kyllä se tuntui toivottomalta aloittaa, kun kaikki oli mennyt. Ei ollut mitään materiaaleja eikä rakennustarvikkeitakaan, millä olisi aloitettu rakentamaan ja kunnostamaan paikkoja. Ja sitten kun oli niitä miinoja. Vaikka niitä oli niin paljon meidänkin talon ympäristöstä kymmenittäin poistettu, niin vielä löytyi ihan viidenkymmenen metrin päästä talosta yksi räjähtämätön miina. Me lapset olimme juosseet siitä päältäkin, mutta onneksi ei räjähtänyt. Paljon niitä räjähtelikin ja ihmisiä kuoli niihin. Minunkin koulukavereita kuoli monia. Kerrankin meni neljä tuttua poikaa yhdellä kertaa. Ne pojat olivat löytäneet ammuksen ja yksi rassasi sitä ja se räjähti. Vain yksi poika, joka oli toisen takana jäi henkiin, kun niitä oli

viisi yhteensä. Kävin ruumishuoneella katsomassa niitä, kun ne vietiin hevosella sinne, niin ne oli aivan repaleisia ne pojat.”

Tuntemattomien ruumiiden seassa Villen muistoissa on myös hänen omia koulukavereitaan. Hän kuvaa suhtautuneensa heidän kuolemaansa samalla uteliaisuudella heidän tuhoutuneita ruumiitaan kohtaan. Samalla rivien välistä on luettavissa Villen ymmärrys, kuinka lähellä sama kohtalo olisi voinut olla häntä tai hänen sisarusiaan.

Näiden muistojen kertominen saa Villen luonnehtimaan omaa, nykyistä suhdettaan sotaan ja lapsuuteensa. Hän kuvaa rooliaan sodan seuraajana, ja menetettyä normaalia lapsuuttaan.

”Nämä ovat olleet kovia kokemuksia, mutta se oli jännittävää. Kyllähän niitä on tuhansia kertoja käynyt mielessä läpi, mutta ei se ole minun mielenrauhaa sillä tavalla häirinnyt, että olisin unia nähnyt, vaikka katkeraltahan se tuntuu. Olisi se lapsuus toisenlainen voinut olla. Se on niin, kun suoraan sanotaan, että ei meillä ollut normaalia lapsuutta ollenkaan. Se on täynnä sotamuistoja. Koko paras lapsuus meni sodan seuraamiseen ja kaikki muu, mitä lapsuuteen normaalisti liittyy, jäi aivan toissijaiseksi.”

”Ajattelen tuota aikaa niin, että sotaa ei tarvitsi ollenkaan. Siitä ei jää muuta kuin huonoja muistoja Se on niin, kun sitä on kokenut nämä siinä herkimässä iässä, niin ne kuvat on jääneet sinne mieleen ja sitä on jäänyt sellaiseen kaavaan, ettei siitä pääse erilleen. Se oli lapselle liian raakaa. Minulta kuoli paras leikkikaverikin kahdenmetrin päähän. Armeijan auto ajo päälle, vaikka makasimme ojassa. Heittäydyimme sinne, kun huomasimme, että se tulee päälle. Olen nähnyt myös monet kerrat, kun nuori ja terve ihminen kuolee yhtäkkiä. Silloin tuli mieleen, että noinko helppoa se on.”

Ville kuvaa sodan aikana näkemiään traagisia tapahtumia kuvina, jotka jäivät mieleen kaavaksi, josta ei pääse erilleen. Ville on kokenut asioita, joita hänen nuorella mielellään ei ole ollut valmiuksia käsitellä ja ne ovat jääneet hänen traumaikseen. Erityisen kipeänä muistona hän jakaa parhaan kaverinsa tapaturmaisen kuoleman armeijan auton alle. Hänen puheessaan kuuluu elämän hauraus ja häntä vainoavat muistot. Samoissa hauraissa kantimissa on hänen oma elämänsä ollut sota-ajan seikkailukuvauksissa, joita hän nyt myöhemmällä iällä kuvailee.

Menetettyyn lapsuuteensa Ville liittyy myös miesten töihin menemisen heti pienestä pitäen sekä vähäistenkin sylvuosien menemisen ohitse sodan vuoksi. Osana suurta sisarusparvea ja työteliään arjen varjossa hänen saamansa huomio ja hellyys vaikuttavat jääneen hyvin niukoiksi ennen murrosikää ja sylvuosien menneen näin hänen osaltaan ohitse.

”Töihinkin sitä piti ruveta heti pienenä. Piti olla perunamaalla, rukiin leikkuulla, metsätöissä ja kaikissa miesten hommissa jo alta kymmenvuotiaana. Ne olivat aikamiesten töitä, mutta kun miehiä ei ollut. Kaikki olivat sodassa.”

”Ei sitä hellyyttä lapsena saanut. Äidillä oli siinä puolenkymmentä pienempää hoiettavana, niin ei hän paljon ehtinyt meitä sylissä pitämään. Isä oli melkein aina poissa. Hän oli sodassa ja komennuksilla ja milloin missäkin niin, ettei hänen syliinsä päässyt sodan aikana ja sen jälkeenhän sitä olinkin jo melkein aikamies, kun oli 13- vuotias.”

Tulkitsen sodan kosketusta Villen tarinassa seikkailun ja tragedian teemojen kautta. Kuvauksessaan Ville piirtää lapsuusaikaisista muistoistaan kuvaa jännittävänä seikkailuna ja hänen voimakkaimmat aistimuistonsa liittyvät taisteluiden todistamiseen veljensä kanssa. Koululaisen arki vaikuttaa kaukaiselta pakoreissun aikana pommituksia seuratessa, ja Villen perhe jättääkin koulun ja arjen konkreettisesti taakseen lähtiessään evakkoon. Villen kertomistyyli rinnastaa todistetut taistelut elokuvakohtauksiin ja itsensä hän sijoittaa näihin muistoihin vaikuttuneeksi tarkkailijaksi. Hän ei ole päästänyt sodan kosketusta sisälleen vaan se on osin jäänyt hänen silmiinsä kuten Michael Herr kuvaa omaelämäkerrallisessa teoksessaan *Dispatches*.

Kuva 7. Havainnollistus tulkinnastani Villen haastattelusta.

Villen lapsuus ei kuitenkaan ole ollut kokemuksena jännitysnäytelmää, vaan haastattelun lomassa hän jakaa myös todistamiaan sodan menetyksiä: repaleisia ruumiita, niin tuntemattomia kuin tuttuja. Näiden tragedioiden näkeminen läheltä on jättänyt hänelle käsityksen elämän hauraudesta ja piirtynyt hänen mieleensä näkyinä, joita hän ei pääse pakoon. Villen kertomassa on traumatisoitumisen merkkejä ja hän kuvaakin lapsuuttaan sodalle menetetyksi. Näen sodan kosketuksen Villen tarinassa tasapainotteluna näiden kahden teeman: seikkailun ja tragedian välillä. Vaaka kallistuu Villen tapauksessa enemmän sodan traagisuuden puolelle.

Sodan kosketus on merkinnyt Villen lapsuudessa perusturvallisuudentunteen järkkymistä ja kuolemanpelkoa, jotka ovat vieneet häneltä lapsuuden. Hän on löytänyt tavan kuvata näkemäänsä, mutta hiljaisuus verhoaa yhä hänen tuntemaansa vielä vuosikymmenten jälkeenkin. Ville kantaa sodan kosketusta syvällä kehossaan.

6.5. Matti: Isän kokoinen aukko elämässä

Matti syntyi Suomen Länsirannikolla vuonna 1934 perheen esikoisena. Myöhemmin perheeseen syntyi vielä Matin sisko ja kaksi nuorempaa veljeä. Matti on ollut sodan syttyessä noin 5-vuotias ja kuvaa varhaisimpina sotamuistoinaan isänsä lomalla käyntejä ja niistä viestinyttä sotilaspukua henkarissa.

”Muistan isän lomalla käynnit useankin kerran. Monesti kävi niin, että yön aikana oli sotilaan puku ilmestynyt oven pieleen hengariin, jolloin ajattelin, että jaaha isä on tullut lomalle. Isä saattoi olla vielä nukkumassa, kun oli yöllä johonki aikaan tullu.”

Matin muistot isästään jäivät kuitenkin vähäisiksi, sillä tämä katosi taisteluissa.

”Muistan hyvin sen päivän kun tieto isän kaatumisesta tuli. Oli kaunis heinäkuinen päivä, kun kylältä tuli yksi mies pihaan. Hän kysyi, että onko äiti kotona? Sanoimme, että siellä hän on huoneella, tuvassa sisällä. Ihmettelin, että mitä tämä mies meille nyt tulee. Menin hänen perässään sisälle. Ensi hän kysyi äitiltä, että milloin Sakarilta eli isältä on tullut kirje. Äiti siinä muisteli milloin se olisi tullut. Sitten mies sanoi, että pappilaan on tullut kirje, että Sakari on

joutunut kadoksiin. Vihollisen partio on yllättänyt partion ja polttaneet sen talon missä isä oli ollut. Rauniot on tutkittu, eikä jälkiäkään miehistä ole löydetty. Heitä oli ollut neljä miestä. Tilanne jatkui sitten, että äiti purskahti itkuun ja aivan suoraa huutoakin huusi ja lapset rupesivat itkemään. Pienemmät itkivät, kun äiti itki, mutta minä kyllä ymmärsin, että tilanne on vakava. Seuraavista tunteista en oikein muista mitään, mutta illemmalla isovanhemmat tulivat meille ja ilta oli surullinen. Toinen mummo itki ja valitti, toinen oli rauhallinen ja sanoi aina väliin jonkun lohduttavan sanan. Isoisä oli hiljainen nosti vain jalkaa polvelta toiselle. Illalla kun menimme penkkisänkyyn nukkumaan, niin itkua tuli pitkään minultakin, mutta vedin peittoa silmille, ettei toiset olisi nähneet. Isää ei löydetty lainkaan ja ajatus siitä, että hän olisi joutunut vihollisen vangiksi, sai meidät epätoivon valtaan.”

Suru-uutinen vaikutti voimakkaasti koko perheeseen ja Matti kuvaa salanneensa kyyneleensä muilta perheen vanhimpana poikana. Kenties taustalla oli myös hänen isoisäsäänsäkin näkyvä vaikenewa miehenmalli. Silti Matti kuvaa toivottomuuden ja epätietoisuuden aikaa, jonka uutinen langetti heidän perheensä ylle. Seurasi eräänlainen välitila, ja odotusta rikkoivat vain rintamalta palaavat miehet ja vankienvaihto. Ne eivät kuitenkaan tuoneet varmuutta Matin isän kohtalosta.

”Isää odotettiin aluksi takaisin, koska koko ajan oli epävarmuus siitä, että onko hän kuollut vai ei. Eikä hautajaisiakaan voitu pitää. Meidän lasten kohdalla odotus jäi muutama vuoteen. Vaikeimmalta tuntui silloin, kun miehet palasivat rintamalta, eikä meidän isää tullut. Silloin se tuntui vaikeimmalta (haastateltavan ääni murtuu). Myös silloin kun tuli vankien vaihdon aika, niin oli pieni toivon kipinä ja radiosta luettiin vapautettujen nimiä. Mutta kun isän nimeä ei sanottu, niin oli vaikeaa. Siihen alkoi hiipua ajatus, että isä tulisi takaisin. Äiti ei näyttänyt tunteitaan. Lehtihaastattelussa hän sanoi, että itki itkunsa yöllä.”

Aikuinen Matti yhdistää kuvauksessaan lapsuuden epävarmuudessa elämisen myöhemmin lukemaansa lehtihaastatteluun äitinsä kokemuksesta ja vaikenemisesta. Matin äiti vei hautaansa myös tiedon isän sotakirjeiden sisällöstä – tuo kehollinen tieto jäi sanallistamatta. Matti ei muista kuullensa isältään sodasta ennen tämän katoamista, mutta seurasi muiden puheita tarkasti. Hänen kuvauksensa muistuttaa Väyrysen ja Puumalan (2015) kuvausta Esterin veljen katoamisesta ja tämän välitilaan jäämisestä. Myös Matti on joutunut rakentamaan oman tarinansa sotatapahtumista ja isänsä kohtalosta. Samalla hän on pyrkinyt kurkottelemaan jo poikana miesten elämänpiiriin.

”Äiti ei ole kertonut meille lapsille mitään mitä isä kirjoitti sodasta, vaikka hänellä oli niitä kirjeitä iso nippu. Hän säilytti niitä pitkään, mutta sitten hän kerran sanoi minulle, että nyt hän on polttanut ne kaikki kirjeet. Isä ei kertonut sodasta mitään meille lapsille. Kylältä kuuli sodasta yhtä ja toista. Radiosta kuuli aina sota-asioista. Minä olin kiinnostunut kuulemaan myös aina mitä sieltä kuului ja hivuttauduin aina miesten sekaan kuuntelemaan. Pelko oli ihmisten keskuudessa suuri varsinkin sodan loppuvaiheessa, että menettääkö Suomi itsenäisyyden. Sitä pelkoa en muista, ennen isän katoamista, että miten isälle käy. Aivan lähisukulaisia ei kaatunut, mutta naapurien poikia kaatui ja hyvin muistan, miten äitit itkivät poikiaan.”

Matti ei ollut osannut pelätä isänsä menettämisen puolesta ennen kuin tieto tämän katoamisesta tavoitti perheen. Eräältä lomalla käynnistä hänelle on jäänyt rakas muistoesine ja toisen tutkimisesta hänelle on jäänyt valtava katumus, sillä isä ei palannutkaan sitä korjaamaan.

”Isän lomalla käynnistä muistan, kun isä toi minulle venäläisen huuliharpun. Se oli aina minulla taskussa ja soittelin sillä monia vuosia. Minähän olen harrastanut musiikkia koko ikäni. Isäkin harrasti musiikkia, hän oli kansanpelimanni. Hänellä oli myös kaksirivinen haitari, jota hän paljon soitteli. Hän vei sen vintille. Siellä minä rupesin kerran tutkimaan, että mitä sen sisällä on, kun se soi niin koriasti. En minä saanutkaan osia enää paikalleen ja näin minä särjin sen. Sitä olen katunut kaikkein eniten tässä maailmassa. Sehän olisi ollut suuri aarre, vaikka hyllyssä.”

Leskeksi jäämisen myötä Matin lapsuudenperheen arki jatkui haastavissa olosuhteissa ja isän äkkipikaisuuden sijaan jäljellä oli vain äidin uhrautuvainen ja herkeämätön työnteko, jossa Matin tuli ymmärtää ottaa oma paikkansa.

”Isä oli äkkipikainen. Kaikkien asioiden piti onnistua ja tapahtua nopeaan. Hän oli hätäinen, eikä hän siinä aina ehtinyt huomioimaan minuakaan. Jos joku työkalu oli hukassa, niin kyllä hän usein tiukkasi minulta, että mihin olet sen pannut? Isästä on kasvattajan niin vähän muistoja, ettei sitä paljon muista muuttuiko kasvatus sitten kun äiti jäi yksin. Ehkä se miehen kurinpito on erilaista kuin naisen. Äiti oli sellainen, että hän ei monta kertaa sanonut yhdestä asiasta. Esimerkiksi, jos hän pyysi, että hakisitko puita, niin jos sitä ei heti hakenut, niin hän

meni ja haki itse. Siinä kyllä oppi sen, että lähti heti, kun ymmärsi, että äitillä on muutakin tekemistä. Siinä piti oppia, ettei monesti tarvi sanoa.”

”Pahinta oli kun oli puute kaikesta, varsinkin kun asuttiin vähän sivussa kilometrin verran kylästä. Sieltä oli äidinkin vähän vaikea lähteä kylälle hoitamaan asioita ja jättää meitä pieniä sinne päineen, mutta monestihan hän sen joutui tekemään. Siitä on jäänyt semmoinen muisto, että se oli hankalaa ja vaivalloista se elämä. Nälkää ei varsinaisesti ollut. Maasta saatiin ruokaa ja sen verran oli karjaa, että niistä saatiin aina vähän lihaa. Kansanhuollon tarkastajat eivät koskaan käyneet meillä. Arvelivat varmaan, että hyvä kunhan leski pärjäisi omillaan. Mutta se oli puute kaikesta muusta. Ei meillä ollut valoja, eikä ollut vettä. Meillä oli pahanen kaivo, jossa oli vain vähän vettä ja sekin ruosteista. Lumesta oli sulatettava pyykkivesi. Muistan kuinka keväällä äiti sanoi minulle, että otapa lapio ja mene veto-ojalle katsomaan, joko sinne on laskeutunut vettä. Se olikin ilon päivä, kun sinne oli lumesta sulanut vähän kirkasta vettä. Minä hain ämpärin, johon lipitin kauhalla kolme ämpärillistä vettä ja näin äiti pääsi pyykille. Pienet asiat olivat silloin suuria. Kaivossa olisi ollut vähän ruosteista vettä, mutta kun oli kovia pakkastalvia, niin kaivo kuivui, ettei siellä ollut minkäänlaista vettä. Vettä jouduttiin ajamaan kylälle jopa naapurikyliltä, kun koko kylältä loppui vesi.”

Matti reflektoi, miten suurelta ilonaiheelta tuntui lumesta sulanut kirkas vesi, jota hän äidilleen haki eräänä kevätpäivänä. Puute varjosti hänen lapsuudenperheensä elämää, mutta työt tulivat tehtyä ja sisarukset hakivat toisistaan turvaa äidin ollessa poissa. Matti muistaa elävästi kuulleen ensimmäistä kertaa pommikoneiden vieraan ja pelottavan äänen, jota sisarukset kuuntelivat pimeässä. Jännitysnäytelmä sai pienen Matin mielessä antikliimaattisen lopun, kun seuraavana päivänä selvisi, että vaara olikin ollut kaukana.

”Muistan vielä yhden tapauksen venäläisten lentokoneiden vierailusta [Länsirannikolla]. Se oli laskiaistiistaina 1944. Me lapset olimme päineen kotona. Päivä oli oltu mäessä ja sitten illalla äitikin oli lähtenyt naapurin emännän kanssa iltakävelyille, niin silloin alkoi kuulua lentokoneen jurina ja minä heti tunnistin, ettei ole tuttu ääni. Ei ole tällaista lentokoneen ääntä ennen tällä taivahalla kuultu. Me sammutimme heti valot ja istuimme kaikki neljä pimeässä tuvan penkillä tiukasti kylki kyljessä kiinni ja jännitettiin mitä tuleman pitää. Koneet lähestyi ja lähestyi ja viimein tuntui, että ne ovat aivan meidän päällä. Olimme vähän peloissamme ja samalla kuului valtava pamahdus ja tuntui, että pommi putosi. Pelko vain lisääntyi, että mitä

tästä nyt seuraa, kun pommeja rupesi putoilemaan. Ikkunatkin tärisivät ja tuntui vähän pahalta. Äitikin tuli sitten onneksi kotiin ja sitten tilanne oli ohi ja koneet menivät menojaan. Velipojan kanssa puhuimme, että mennään aamulla navetan taakse katsomaan miten on käynyt. Arvelimme, että siellä on varmasti iso kuoppa, kun jysäys oli niin kova. Seuraavana päivänä tuli aikamoinen pettymys, kun huomasimme ettei siellä mitään pommia eikä kuoppaa ollutkaan. Myöhemmin kuulumme, että pommit olivat pudonneet kymmenien kilometrien päähän.”

Pimeässä kylki kyljessä istuminen on sävyttänyt Matin voimakkaimpia aistimuistoja lapsuudestaan sota-aikana. Läheisyys, pienetkin valonlähteet ja äiti arjen askareissaan ovat tuoneet lämpöä ja turvallisuutta epävarmuuden vastapainoksi.

”Pimeässä istuminen oli meille tuttua, kun sähköä ei ollut ja öljyä sai niin vähän, että sitä oli aina säästettävä. Äiti piti lyhdyssä tulta ja kun hän oli navetassa, niin me istuimme pimeässä penkillä vierekkäin tiukasti yhdessä niin kuin linnunpojat. Niin oli tuonakin iltana, kun sammutimme pelon takia valot. Mutta kyllä me aina vähän pelkäsimme, mutta se auttoi, kun istuimme vierekkäin. Äiti kyllä laittoi navettaan lähtiessään tuvan hellanpesään tulen ja jätti suuluukun auki, että sieltä tulisi meille vähän valoa, ettei ihan pimeässä tarvinnut olla. Mutta kyllä se oli aina helpotus, kun äidin askeleet alkoi kuulua eteisestä ja valoakin tuli, kun hänellä oli se myrskylyhty. Omatekoisiakin valokeinoja tehtiin. Oli joskus niin tiukkaa, että isosta perunasta koverrettiin lamppu, johon laitettiin flanellista suikale pystyyn, jotakin eläimenrasvaa pantiin sinne perunan pohjalle. Siinä se vaate paloi ja antoi vähäistä valoa niin, että näki kulkea huoneessa.”

Myöhemmin elämässään Matti on tullut paitsi isäksi, myös isoisäksi. Hän ei näe sota-ajan vaikuttaneen jälkeensä tullesiin sukupolviin, vaikka tunnistaa sodan jäljet omassa tunne-elämässään. Samalla hän on ollut yllättynyt pojanpoikansa ilmaistessa sotimishalua.

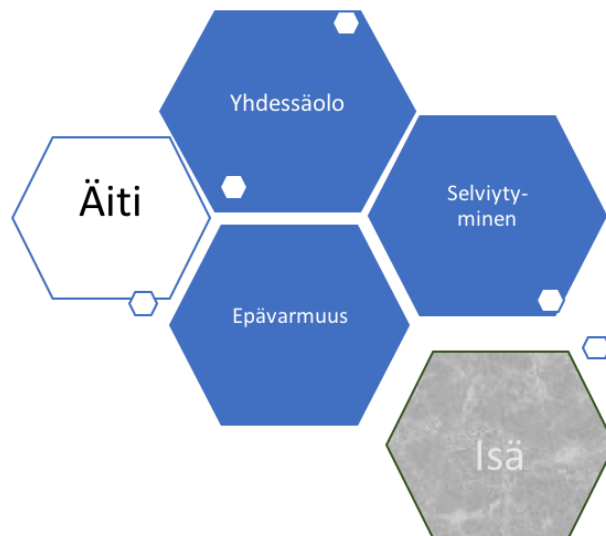
”Kyllä nämä nuoremmat sukupolvet unohduttaa sota-ajan merkityksen. Meidän sukupolvi on viimeinen, jonka elämään se on vaikuttanut. Mutta taas poikani lapset ovat kiinnostuneita jollakin tavalla sodasta. Kun olen heille kertonut sodasta, niin he ovat kovin kiinnostuneita. Heistä poika on nyt yhdeksän- ja tyttö seitsenvuotias. Minusta se on ihmeellistä., että he ovat niin kiinnostuneita. Kun pojanpoika oli viisivuotias, niin kerroin hänelle miten isäni katosi sodassa ja koko hänen tarinansa. Silloin poika sanoi, että ”pappa otetaan kirves ja lähetähän”.

Silloin minä hämmästyin, että mistä tämä pikkuinen poika oli saanut tällaisen koston ajatuksen. Hän oli tosissaan sitä mieltä että otetaan kirves ja lähdetään hakemaan isopappaa. Minä oikein hätkähdin tällaisesta ajatuksesta, koska en ollut koskaan hänelle mistään tällaisesta puhunut. Kyllä sota on ainakin minun tunne-elämään vaikuttanut, mutta sitä on vaikea muiden kohdalta sanoa.”

Myöhemmällä iällä Matti näkee edelleen unia isästään ja viimeisimmässä unessa he kulkevat yhtä matkaa kotia kohti.

”Sodasta en ole nähnyt unia, mutta isästä olen nähnyt kymmeniä kertoja. Niissä unissa isä on ollut yleensä jossakin tilanteessa sellaisena kuin minä hänet muistan. Mutta nyt viimeisellä kerralla isä oli vanhentunut. Siinä hän käveli reppu selässä. Hän käveli kylätietä, mutta meni niinkö väärään suuntaan, kun näin hänet ikkunasta. Silloin menin ulos ja sanoin isälle, että eikö olisi paras lähteä kotiin. Niin hän sanoi, että lähetään vain. Hän kääntyi ympäri ja niin me kävelimme vähän matkaa rinnakkain ja sitten minä heräsin.”

Tulkitsen sodan kosketusta Matin tarinassa yhdessäolon, epävarmuuden ja selviytymisen teemojen kautta. Näen hänen sota-ajan muistojensa kiintopisteenä hänen äitinsä ja perheensä, ja vaikeimpana yksittäisenä kokemuksena ja aukinaisena haavana Matin elämässä hänen isänsä katoamisen.

Kuva 8. Havainnollistus tulkinnastani Matin haastattelusta.

Yhdessäolon teeman liitän erityisesti Matin sisaruksiin ja äitiin. Myös isän kanssa on joitain yhteisiä muistoja ja jaettu musiikkiharrastus. Eemelin tavoin myös Matti on pyrkinyt hallitsemaan

pelontunnettaan hakeutumalla kiinni sisaruksiinsa pimeässä. Pommikoneiden äänet ja ikkunoiden tärinä ovat tuntuneet pimeässä pirtissä kuin luonnonvoimalta – samantapaista kuvausta on myös Eemelin ja Villen tarinoissa.

Selviytyminen on sävyttänyt paitsi Matin perheen niukkaa elämää tämän isän kadottua, myös aikuisen Matin muistelua lapsuudestaan. Selviytymisen teeman kautta on ymmärrettävissä ne pienet ilonaiheet kuten puhdas pyykkivesi ja rakkaan huuliharpun tuoma ilo Matille. Selviytyminen on sävyttänyt myös koko läheisen kylän elämää, kun vesipula on ollut pahimmillaan. Selviytymiseen liittyvät haasteet ovat olleet Matin tiedossa jo lapsena.

Epävarmuus on kosketanut Matin elämää paitsi hänen isänsä kohtaloon liittyvässä epätietoisuudessa, myös heidän perheensä selviytymisessä. Matin isän ruumis ei koskaan palautunut kotiin, eikä perheyhteisö päässyt suremaan yhdessä. Matti piilotti omat kyynelensä ja hänen äitinsä vaikenen isän kirjeistä. Näin Matin isä ikään kuin lakkasi olemasta ja hänestä muistuttavat esineet – harmonikka ja poltetut sotakirjeet – pitivät haavaa auki. Häntä odotettiin vielä kotiin muiden miesten mukana, mutta kun varmuutta ei koskaan saatu, on Matti rakentanut omaa ymmärrystään isänsä kohtalosta. Tämä pyrkimys ymmärrykseen on läsnä hänen unissaan vielä vuosikymmenten jälkeen.

Sodan kosketus on merkinnyt Matin elämässä epävarmuudessa ja niukkuudessa elämistä, mutta ennen kaikkea hänen isänsä kokoista aukkoa ja avointa haavaa elämässä.

7. Tulokset ja yhteenveto

Olen lukenut Eemelin, Villen ja Matin haastatteluista tarinaa sodan kosketuksessa heidän elämässään. Kaikkien kolmen elämässä sota-aika on jättänyt jälkensä, joka kuuluu heidän puheessaan ja elävissä muistoissaan: pelko, jännitys, ilo ja epätoivo ovat kaikki läsnä haastateltavien kerronnassa vielä vuosikymmenten jälkeen, kun he muistelevat lapsuuttaan.

Eemelin elämässä sodan kosketus on tarkoittanut oman pelon hallitsemaan oppimista isän läsnäolon, leikin ja työn kautta. Hänen kerronnassaan kuuluu aikuisen sanoitus lapsena vaikeasti ymmärrettäville kokemuksille kuten pimennysverhoille ja isän sotaanlähdölle, mutten kuule hänen puheessaan muistoihin liittyvän tunnelatauksen torjuntaa. Eemeli kuvaakin puhuneensa sota-ajan kokemuksistaan nuoremmille sukupolville, erityisesti työnteosta ja juhlista hän puhuu mielellään ja

arvostavaan sävyyn. Matti Kortteisen ajatusta seuraten Eemeli on eläkeikään mennessä ansainnut kunniallisuuden työnteon ja selviytymisensä kautta ja hänen tarinansa sopiikin hyvin yhteen kansallisten muistelunarratiivien kanssa, sillä hän kuvaa vaikeista ajoista selviämistä yhteisin voimin ja kovalla työllä. Eemelin keskittyminen myönteiseen muistelussaan on yhteensopiva myös muistitutkimuksen kanssa, jossa on todettu ihmisten muistavan ikääntyessään paremmin myönteisiin kuin kielteisiin tunnekokemuksiin liittyviä muistojaan (Kennedy, Mathers & Carstensen 2004). Jos Eemelin keho kantaa vaikeita muistoja sota-ajoista, ne eivät kuulu hänen haastattelussaan.

Villen elämässä sodan kosketus on tarkoittanut perusturvallisuuden tunteen menettämistä kuolemanläheisyyden vuoksi. Sodanaikaisten tapahtumien muistot – repaleiset ruumiit, sotilaspukuiset miehet ja pommitukset – ovat piirtyneet yhä elävästi Villen mieleen, mutta hänellä ei ole ollut lapsena kykyä eikä tukea niiden käsittelyyn. Ville on kenties omaksunut muilta tavan kertoa sota-ajasta jännitysnäytelmän tai seikkailuelokuvan keinoin. Hänen haastattelunsa läpäisee kuitenkin tämän kerronnan ja sen alla olevia tunteita sodan menetyksistä, joista yhtenä hän kokee oman lapsuutensa ja vanhempiensa sylin. Villen tarinan raoista pilkistää sodan traagisuus nimenomaan ihmiskehoja vastaan suunnattuna tuhoisana toimintana, jossa kansallisvaltiot uhraavat omiaan, kuten Christine Sylvester on esittänyt. Näiden uhrausten mielettömyys on läsnä erityisesti Villen omien leikkitovereiden tapaturmaisissa kuolemissa. Ville ei kuvaa lapsuudessaan malleja vanhempien lempeälle kosketukselle vaan sodan väkivaltaiselle kosketukselle. Villen tarinan traagisen puolen voi olla vaikeampi löytää paikkaansa sodan muistelutyössä, mutta hän on pystynyt jakamaan palasia siitä haastattelussaan. Sodan kosketus kuuluu hänen tarinansa hiljaisuudessa ja häntä vainoavissa näyissä elämän hauraudesta sodan tuhovoiman edessä.

Matin elämässä sodan kosketus on merkinnyt isän kokoista avointa haavaa. Hän on selvinnyt hyvin niukoissa oloissa äitinsä ja sisarustensa kanssa ja kuvaa yhdessäolon tärkeyttä ja turvan hakemista kylki kyljessä pimeässä istuessa. Hänen lapsuuttaan ja koko elämänsä on kuitenkin varjostanut isän katoaminen rintamalla ja sitä ympäröivä hiljaisuuden salaliitto. Matin äiti on kenties yrittänyt suojata lapsiaan omalla vaikenemisellaan tai ollut itse sanaton haavoittavan uutisen edessä. Sota on vaatinut Matin isän uhrinaan, mutta tämän kuolemaa ei ole tunnustettu eikä ruumista palautettu – Väyrystä ja Puumalaa mukaillen hänen ympärillään ei ole päässyt muodostumaan kokonaista sankaritarinaa eikä hänen perheyhteisönsä ole päässyt suremaan yhteisesti. Matin isä on jäänyt välitilaan, josta hän palaa yhä Matin uniin. Viimeisimmässä unessaan Matti itse kulkee rinnakkain isänsä kanssa ja saattaa tätä kotiin. Kenties Matti onnistuu viimein tekemään rauhan isänsä katoamisen kanssa ja haava pääsee

viimein sulkeutumaan. Haastatteluhetkellä sodan kosketus on kuitenkin kuultavissa Matin tuskassa hänen puhuessa isästään.

Kokemusta käsittelevässä tutkimuksessa voidaan hahmotella tiedon yleisyyttä, mutta ei sen yleistämistä. Yleinen tieto on tutkittavien kokemuksia yhdistävää tietoa, joka tavoittaa tutkittavaan ilmiöön liittyviä olennaisia merkityksiä. Tutkimustiedon yleistäminen on puolestaan tutkimusta ympäröivän ihmisyyteen sosiaalista toimintaa. (Lehtomaa 2005, 186). Eemelin, Villen ja Matin tarinat liittyvät aiemmin taltioituihin sota-ajan lapsuusmuistoihin erityisesti fyysis-materiaalisten olosuhteiden kautta; niukat elinolot, raskas työnteke ja pelottava pimeys ja äänet toistuvat monissa muistitietotutkimuksissa, kuin myös poikien vaaralliset leikit (esim. Paksuniemi, Määttä & Uusiautti (2013); Näre & Kirves (2007), Kujala (2003)). Haastateltavien parhaat sotamuistot liittyvät selviytymiseen ja yhdessäoloon, kuten tutkittujen sotilaidenkin. (mm. Jokinen 1999) Kuitenkin jo kolmen tarinan syvälukeminen IPA:a hyödyntäen osoittaa erilaiset kerronnan tavat, kokemusten merkityksen ja sodan kosketuksen yksilöllisyyden vaikutuksen haastateltujen elämässä. Sodan kosketus on yhä läsnä vielä vuosikymmenten jälkeen ja kurottua sekä kerrotussa että hiljaisuudessa myös näiden sota-ajan pikkupoikien omiin lapsiin ja lapsenlapsiin, kuten esimerkiksi Matin kuvaama keskustelu 5-vuotiaan pojanpoikansa kanssa osoittaa:

"Kun pojanpoika oli viisivuotias, niin kerroin hänelle miten isäni katosi sodassa ja koko hänen tarinansa. Silloin poika sanoi, että "pappa otetaan kirves ja lähetähän". Silloin minä hämmästyin, että mistä tämä pikkuinen poika oli saanut tällaisen koston ajatuksen. Hän oli tosissaan sitä mieltä että otetaan kirves ja lähdetään hakemaan isopappaa. Minä oikein hätkähdin tällaisesta ajatuksesta, koska en ollut koskaan hänelle mistään tällaisesta puhunut."

Haastateltavien tarinoista on kuitenkin luettavissa myös se, ettei sota miesten välisenä väkivaltaisena leikkinä ole välttämättömyys. Haastateltavien puheessa väkivaltaisuus ei kuulu ihailtavana, vaikka sen seuraaminen olisi ollut jännittävääkin. Sen sijaan sodan tuhovoimaisuus kehoja kohtaan on kuultavissa erityisesti Villen ja Matin tarinoissa. Eemeli vaikuttaa haastateltavista ainoalta, joka on vapautunut sodan kosketuksesta elämässään. Kiinnostavasti työni perusteella Jokisen (1999) kuvaamat väkivaltaiset miehenmallit liittyvät yksinomaan sotaan, ja maskuliinisuutta tyylinä kuvataan lähinnä työnteon kautta. Kenties haastateltavista Eemelin isä on ollut yksi niistä vaivatta takaisin perhearkeen kotiutuneista rintamamiehistä, joita muiden muassa Kirves (2015) on kuvannut ja Ville on ehtinyt itsenäistyä pian sotavuosien jälkeen? Tai sitten haastattelujen tarkastelu vuosien

1999-2001 kontekstia vasten valottaa tuolloin vielä merkittävästi vähäisempää keskustelua niin suomalaisesta kosketuskulttuurista kuin väkivaltaisista miehenmalleista, ja jotain aiheesta jää haastatteluiden syvälukemisessakin tavoittamatta.

Toisin kuin Ankersmit (1996) on esittänyt, runsas kontekstietä Suomen sotavuosista ei vaikuta kuitenkaan heikentäneen haastateltavien muistojen elävyyttä ja muistelukokemusten voimakkuutta. Osaltaan kyse on varmasti haastattelukeskustelujen ainutkertaisuudesta miesten elämässä. Tarkasteltaessa Eemelin, Villen ja Matin tarinoita vasten sodan muistelukulttuuria ja narratiiveja, lapsuuden kipeimmät kokemukset näyttävät vaikeimmin jaettavina: miten Villen leikkitoverien kuolemat ja Matin isän katoaminen sopivat yhteen ajatuksesta yhtenäisestä ja yhteisesti jaetusta sodan uhrauksesta? Sopivatko voimakkaat aistimuistot pimeässä istumisesta ja pommikoneiden kuuntelemisesta rinnakkain rintamamiesten pelkotilojen kanssa? Ovatko työnteolle uhratut kehot yhtä arvokkaita kuin taistelussa kaatuneet sodan alttarilla? Kuitenkin juuri kipeimpienkin kokemusten jakaminen näyttää haastatteluissa tärkeänä, ja tavoittaa sodan kosketuksesta sellaista, joka olisi muuten väärässä jäädä piiloiseksi, kehoissa kannetuiksi taakaksi.

Yhteenvetona sodan kosketus näyttää tutkimuksessani elinikäiseltä, kehollisissa muistoissa kuultavissa olevalta ja haavoittavalta kokemukselta, jonka kukin haastateltava on kokenut omasta elämäntilanteestaan käsin, tahdostaan riippumatta ja tukenaan vain omat vanhempansa ja sisarukset. Sodan kokemuksen merkityksellisyys haastateltavien elämässä näyttää riippuvan heidän valmiuksistaan ja mahdollisuuksistaan kuvata kokemaansa ja sanallistaa kehojensa kantamia vaikeita muistoja. Tähän vaikuttavat osaltaan Suomen sotien kansalliset muistelunarratiivit ja haluttomuus nähdä sotavuodet myös kansallisvaltion silmissä merkityksettömien, mutta yksilötasolla kipeiden kokemusten ja menetysten kautta.

8. Diskussio

Tutkimukseni tavoitteena on ollut nostaa sodan kosketusta kuvaavat lapsuudenaikaiset kokemukset tarkasteluun ja tehdä omalla tulkinnallani oikeutta Eemelin, Villen ja Matin tarinoille. Olen tulkinnut sodan kosketusta ja sen merkitystä haastatteluista, jotka on toteuttanut toinen ihminen jo vuosia sitten. Tästä huolimatta haastattelutekstit ovat alusta asti puhutelleet ja myös koskettaneet minua. Erkki Kujala on saanut haastateltavat jakamaan omia kipeimpiä kokemuksiaan kenties ensimmäistä kertaa ja osittain sen varjolla, että haastateltavat puhuvat paljon omasta isästään. Haastattelutilanteisiin on epäilemättä pätenyt Kujalankin kuvaama kokemus patojen aukeamisesta pitkän vaikenemisen jälkeen.

Tutkimusasenteeseeni muotoutumiseen ovat vaikuttaneet paitsi oma kokemushistoriani, myös kiinnostus sodan inhimillistä puolta ja sen monisyisiä vaikutuksia ja merkityksenantoja kohtaan. Työni on kasvanut moninaisten opintojeni vaikutuspiirissä yhdistää rauhan- ja konfliktitutkimuksesta ja kansainvälisen politiikan feministisestä teoriaa, psykologiatieteen laadullisesta metodiperinnettä sekä Suomen sotien kokemushistoriallisesta tutkimusta. Työni sosiaalipsykologisuus on kuitenkin nähtävissä sen arvostavassa ihmiskuvassa, kiinnostuksessa ihmisten omia merkityksenantoja kohtaan, ja merkitysantojen tutkimuksen näkeminen mielekkäänä tekona itsessään.

Työni kontribuutio on pienimuotoista, mutta nähdäkseni olemassaolevaa kirjallisuutta kokoavaa. Siinä missä sodan vaikutusten kokonaisvaltaisuutta ja yhteenkietoutuneisuutta kehollisuuteen on tarkasteltu erinäisissä tutkimusartikkeleissa, on sotakokemusten ja niihin liittyvien merkitysantojen tutkimuksessa vielä metodologista ja käsitteellistä muotoutumattomuutta. Osittain kehollisuuden tutkimuksen haasteena on paradigmaattinen vaihtelu psykologiatieteen kognitivistisen perinteen ja toisaalta fenomenologisen tieteenperinteen ruumiillistunutta subjektia koskevien vaihtelevien olettamusten välillä. Osaltaan näitä eroja myös IPA menetelmänä pyrkii silloittamaan jättäen tulkinnan ja taustaolettamusten avaamisen tutkijan omalle vastuulle. Tähän olen pyrkinyt myös omassa työssäni.

Mitä sodan kosketuksesta sitten voidaan IPA:a käyttäen tutkia? Työni osoittaa, että erityisesti lapsuusaikaisten sotakokemusten merkitys omalle elämälle on tavoitettavissa tapauskohtaisen syvälukemisen ja tulkintaprosessin kautta. Myös kehon kuuntelu tekstipohjaisesta aineistosta on

mahdollista yhdistää IPA:an ja erityisesti aistimuistojen kautta keho on kuuluvasti läsnä käyttämässäni aineistossa. Näin tutkittuna sodan kosketus saa muotonsa ja merkityksensä sodan kokeneiden tarinoissa. Kokemuksen tutkimuksen ansiokkuudessa olennaisena ei nähdä tutkittavien lukumäärää, vaan heidän kokemusten erojen tavoittaminen (Heinämaa 2000, 75). Koen Eemelin, Villen ja Matin tarinoiden tavoittavan omaehtoisesti kolme erilaista kokemusta sodan kosketuksen merkityksestä lapsuuttaan sota-aikana eläneille.

Tulkinnan sanotaan toisaalta häivyttävän näkyvistä siihen kuulumatonta ja toisaalta korostavan siihen kuuluvaa. Omassa työssäni tulkinnallisuus on moninkertaista: tulkitsem tekstiaineistoa, joka on toisen tulkinta haastattelukeskusteluista, joissa itse haastateltavat tulkitsevat omia kokemuksiaan. Tietoni aineistonkeruutilanteista rakentuu Erkki Kujalan esittämälle kuvaukselle eli tulkinnalle. Toisaalta kokemus on itsessäänkin aina tavoitettavissa vain kokijan tilanteisen ja kehon kautta jakaman tulkinnan kautta. Näin ollen tutkimukseni on IPA:n mukaisesti *kokemusläheisyyteen* pyrkivää, tulkitsevaa ja idografista tutkimusta.

Työni idiografisuus ilmenee tapauskohtaisessa tarkastelussa ja yhdistävien huomioiden toissijaisuudessa. Tapauskohtaisuudesta huolimatta Eemelin, Villen ja Matin kokemukset kytkeytyvät sekä muiden suomalaisten sotalasten kokemuksiin, myös lasten kokemuksiin sodasta tänä päivänä. Työskennellessäni viime vuonna Suomeen yksin saapuneiden ja alaikäisten turvapaikanhakijoiden kanssa, olen todennut perusturvallisuuden tunteen keskeisyyden, huolen omista vanhemmista ja pelottavat kokemukset sodan tuhovoiman edessä universaaleiksi ja yleisinhimillisiksi, mutta merkitykseltään yksilöllisiksi. Nina Heilala ja Cecilia Santavirta (2016, 575) ovat tutkineet suomalaisten sotalasten kokemuksia avoimella kyselyllä ja myös he rinnastavat voimakkaan vastausvirran nykyajan sodan koskettamiin, joille tulee kirjoittajien mukaan järjestää yhteiskuntien tasolla mahdollisuus purkaa kivuliaita kokemuksiaan. He arvioivat Euroopan pakolaistilanteen olevan uhkaavampi kuin II maailmansodan aikaan ja huomattavat joukossa olevan kasvavassa määrin yksin maahantulleita lapsia. Kirjoittavat näkevät riskinä, että myös nykypakolaisten kokemukset jäävät vuosikymmenten ajaksi kertomatta ja käsittelemättä. Jaan heidän huolensa ja uskon työni tukevan heidän esittämäänsä vaadetta: sodan kosketuksesta vapautuminen edellyttää kaikkien kokemusten pääsyä käsittelyyn ja sallimista keskusteluun.

Tutkimukseni raottaa ovea sodan kosketuksen tutkimiseen. Seuraavaksi tutkimuksessa olisi arvokasta laajentaa sodan kosketuksen tulkinnallisuutta ja tutkia esimerkiksi sodan kokeneiden omia tulkintoja

kokemuksistaan esimerkiksi taiteen keinoin. Kuten Väyrysen (2015) ja Hastin (2017) tutkimusartikkelit osoittavat, taide voi tarjota kiinnostavia vastarinnan paikkoja sotanarratiiveille. Kehon tarkemman kuuntelun kautta myös aineiston multimodaalisuus ja litteraation runomuotoisuus Chadwickin (2017) esimerkin mukaan avaa mahdollisuuksia jatkotutkimukselle. Laadullinen tutkimus on aina dynaaminen ja vaikeasti toistettava prosessi, jossa tutkija kantaa vastuun omasta prosessistaan ja tulostensa esittämisestä (Smith 2010). Sota-ajan pikkupoikien haastatteluaineisto pitää sisällään vielä 23 haastattelua, joihin syventymällä kuva sodan kosketuksen merkityksestä on laajennettavissa, joskin tutkimuseettisesti mielekkäämpää lienee tulevana vuosina tutkia nykysodan koskettamia tai sodan kokeneiden jälkipolvia. Laajemman tutkimuksen aiheesta tulisi joka tapauksessa huomioida haastateltavien pääsy ja mahdollisuus ottaa kantaa heidän kertomastaan esitettyihin tulkintoihin. Kuitenkin, koen Erkki Kujalan haastatteluaineiston rikkauden osoittavan, että tutkimus voi tarjota odottamattomankin tilaisuuden niiden kokemusten jakamiselle, jotka muuten jäisivät kuulematta. Oman työni osalta toivon tehneeni oikeutta Eemelin, Villen ja Matin tarinoille ja kiitän heitä yhteisestä tutkimusmatkasta.

Lähdeluettelo

Aineisto

Kujala, Erkki: Sota-ajan pikkupojat 1991-2001 [elektroninen aineisto]. FSD1325
Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Haettu 25.11.2016.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (2012). Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Ankersmit, Frank (1996). Aesthetic politics. Political philosophy beyond fact and value
Stanford: Stanford University Press.

Brown, Stephen D.; Cromby, John; Harper, David J.; Johnson, Katherine & Reavey, Paula (2011).
Researching “experience”: Embodiment, methodology, process. *Theory & Psychology* 21(4) 493–
515.

Chadwick, Rachel (2017). Embodied methodologies: Challenges, reflections and strategies.
Qualitative Research 2017, Vol. 17(1) 54–74

Craig, C. J.; You, J.; Zou, Y.; Verma, R.; Stokes, D.; Evans, P. & Curtis, G. (2018) The embodied nature of
narrative knowledge: A cross-study analysis of embodied knowledge in teaching, learning, and life.
Julkaisussa *Teaching and Teacher Education*, 04/2018, Vol 71.

Curti, Giorgia Hadi (2008). From a wall of bodies to a body of walls: Politics of affect | Politics of
memory | Politics of war. Julkaisussa *Emotion, Space and Society*, Vol. 1, 2/2008.

Daselaar, S. ; Rice, H.; Greenberg, D.; Cabeza, R.; LaBar, K. & Rubin, D. (2007) The Spatiotemporal
Dynamics of Autobiographical Memory: Neural Correlates of Recall, Emotional Intensity, and
Reliving. *Cerebral Cortex*, Volume 18, Issue 1, 1 January 2008, s. 217–229.

De Nardi, Sarah (2014). An embodied approach to Second World War storytelling mementoes: Probing beyond the archival into the corporeality of memories of the resistance. *Julkaisussa Journal of Material Culture* 2014, Vol. 19(4) 443–464.

Eriksson, E. H. (1982). *The Life Cycle Completed*. Lontoo: Norton.

Eskola, A. (2003). *Suomen sodat ja rauhat*. Helsinki: Gummerus, Ajatus 2003.

Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.) (2006). *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Frank, A. (1995). *The Wounded Storyteller: Body, Illness and Ethics*. Chicago: The University of Chicago Press.

Giorgi, A. (2011). IPA and science: A response to Jonathan Smith. *Journal of Phenomenological Psychology*, 42(2), 195–216.

Goldstein, J. (2003). *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Cambridge University Press.

Gregory, Thomas (2016). Dismembering the dead: Violence, vulnerability and the body in war. *European Journal of International Relations* December 2016 vol. 22 nro. 4, s. 944-965.

Hakkarainen, J.; Hartimo, M. & Virta, J. (toim) (2014) *Muisti*. *Acta Philosophica Tamperensia*, vol. 6. Tampere: Tampere University Press.

Hast, S. (2017). *Children Witnessing War: Emotions Embodied in the Theatre Play Wij/Zij*. *Teoksessa Lindroos, Kia & Möller, Frank (toim.) (2017). Art as a Political Witness*. Barbara Budrich Publishers.

Heikkinen, R-L. (2000). Elämä, tunteet ja vanheneminen. Teoksessa Heikkinen, E. & Tuomi, J. (toim.) (2000) Suomalainen elämänkulku. Vantaa: Tammi.

Heilala, C. & Santavirta, N. (2016). Unveiling the War Child Syndrome: Finnish War Children's Experiences of the Evacuation to Sweden During WWII from a Lifetime Perspective. *Journal of Loss and Trauma*, 21:6, 575-588.

Heinämaa, S. (2000). Ihmetys ja rakkaus. Esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta. Jyväskylä: Nemo.

Herr, M. (1977). *Dispatches*. New York: Knopf.

Häggman-Laitila, A. (1999). The authenticity and ethics of phenomenological research: How to overcome the researcher's own views. *Nursing Ethics*, 6(1), 12–22.

Hodge, G. D. & Singer, M. (2010). *The War Machine and Global Health*. Lanham, Md: AltaMira Press. 2010.

Jokinen, A. (1999). *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.

Kakkuri-Knuuttila, M-L. & Heinlahti, K. (2006). Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Kamya, H. (2009). The Impact of War on Children: How Children Perceive Their Experiences *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 7:211–216.

Kemppainen, I. (2007). Sodan kuvauksesta sodan kokemukseen. *Sotia koskevan historiakeskustelun laajeneminen ja moniarvoistuminen*. Teoksessa Jokisipilä, M. (toim.) (2007). *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kennedy, Q.; Mather, M. & Carstensen, L.L. (2004). The Role of Motivation in the Age-Related Positive Bias in Autobiographical Memory. *Psychological Science*, 15(3).

Kinnunen, T. (2013) Vahvat yksin, heikot sylityksin. Otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista. Helsinki: Kirjapaja.

Kivimäki, V. (2007). Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa: Sodassa koettua, osa 1. Haavoitettu lapsuus (toim. Näre, Sari; Siltala, Juha & Kirves, Jenni), 214-245. Helsinki: Weilin+Göös.

Kivimäki, V. (2010). Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa: Näre, S.; Kirves, J.; Siltala, J. & Strandberg, J. (2010) (toim.) Sodan kasvattamat. Helsinki: WSOY.

Kivimäki, V. & Männistö, A. (toim.) (2016). Sodan särkemä arki. Helsinki: WSOY.

Kivimäki, V. (2012). Between Defeat and Victory: Finnish memory culture of the Second World War. Scandinavian Journal of History, Volume 37, 2012 - Issue 4.

Kivimäki, V. (2013). Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945. Helsinki: WSOY.

Korppi-Tommola, A. (2010). Sota kosketi jopa kahta miljoonaa lasta. Teoksessa A. Kuorsalo & I. Saloranta (toim.), *Sodan haavoittama lapsuus* (s. 15 - 26). Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kortteinen, M. (1992). Kunnian kenttä – suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Sosiologian väitöskirja. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. Hanki ja Jää 1992.

Kuisma, H. M. (2011). LAPSEN SOTA. Evakko- ja sotalapsen sotakokemuksen fenomenologinen tutkimus. Sosiaalipsykologian pro gradu, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Kujala, E. (2003). Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research; 222.

Kujala, E. (2007). Sodan pitkä varjo – sota-ajan lasten elämä. Helsinki: Kirjapaja.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (2005). *Evakkolapset*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (2006). *Evakkotie*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kuorsalo, A. & Saloranta, I. (2010). *Sodan haavoittama lapsuus*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Kärki, Taina (2012). Lapsuudentarinoita sodanaikaisesta ja sodanjälkeisestä Suomesta. Pro gradu - tutkielma. Tampereen yliopisto, sosiaalitutkimuksen laitos.

Larkin, M., Eatough, V., & Osborn, M. (2011). Interpretative phenomenological analysis and embodied, active, situated cognition. *Theory & Psychology*, 21(3), 318–337.

Larkin, M., Watts, S., & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 102–120.

Lehtola, V-P. (1998) Lähtijät ja jääjät. Teoksessa Heikkinen, Vesa; Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.) (1998). *Tuppuinen mies: kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Oulu: Pohjoinen.

Lehtomaa, M. (2005). Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus* (s. 163 - 194). Helsinki: Dialogia.

Malinen, A. & Tamminen, T. (2017). *Jälleenrakentajien lapset. Sotienjälkeinen Suomi lasten silmin*. Helsinki: Gaudeamus.

Manning, E. (2007). *Politics of touch: sense, movement, sovereignty*. University of Minnesota Press cop. 2007.

Mantila, H. (1998). *Jätkät ja jässikät, donjuanit ja gentlemannit* eli Perussanakirjan mieskuva. Teoksessa Heikkinen, Vesa; Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.) (1998). *Tuppuinen mies: kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Oulu: Pohjoinen.

McSorley, K. (2012) War and the body. Teoksessa McSorley, Kevin (toim.) War and the Body: Militarisation, Practice and Experience. Abingdon: Routledge, s. 1–33.

Meinander, H. (2012). Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle. Helsinki: Schildts & Söderströms.

Murray, S. J. & Holmes, D. (2014). Interpretive Phenomenological Analysis (IPA) and the Ethics of Body and Place: Critical Methodological Reflections. Human Studies (2014) 37:15–30.

Narvaez, R. E. (2006). Embodiment, Collective Memory and Time. Body & Society Vol. 12 No. 3, 51-73.

Nelson, K., & Fivush, R. (2004). The emergence of autobiographical memory: A social cultural developmental theory. Psychological Review, 111(2), 486–511.

Nenye, V.; Munter, P.; Wirtanen, T.; Birks, C. & Liikanen, S. (2017) Jatkosota ja Lapin sota 1941-1945. Helsinki: Gummerus.

Näre, S. & Kirves, J. (toim.) (2008). Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Helsinki: WSOY.

Näre, S. & Kirves, J. (2007). Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa S. Näre, J. Kirves, J. Siltala & J. Strandberg (toim.), *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus* (s. 9 - 30). Helsinki: Weilin + Göös.

Näre, S., Kirves, J., Siltala, J. & Strandberg, J. (toim.) (2007). *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus*. Helsinki: Weilin + Göös.

Näre, S.; Kirves, J.; Siltala, J. & Strandberg, J. (toim.) (2010) Sodan kasvattamat. Helsinki: WSOY.

Oksanen, A. (2007). Evakkolasten kadotettu koti. Teoksessa: Näre, S.; Siltala, J. & Kirves, J. (toim.) (2007). *Sodassa koettua, osa 1. Haavoitettu lapsuus*. Helsinki: Weilin+Göös.

Paksuniemi, M.; Määttä, K. & Uusiautti, S. (2013). Childhood in the shadow of war: filled with work and play. *Children's Geographies* Volume 13, 2015 - Issue 1, 114-127.

Paterson, M. (2007). *The senses of touch: haptics, affects, and technologies*. Lontoo: Bloomsbury Publishing PLC.

Perttula, J. (2005). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus* (s. 115 - 162). Helsinki: Dialogia.

Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) (2005). *Kokemuksen tutkimus*. Helsinki: Dialogia.

Peltonen, K.; Kangaslampi, S.; Qouta, S. & Punamäki, R-L (2016). Trauma and autobiographical memory: contents and determinants of earliest memories among war-affected Palestinian children. *Memory*, Volume 25, 2017 - Issue 10, 1347-1357.

Peterson, C., Grant, V. V., & Boland, L. D. (2005). Childhood amnesia in children and adolescents: Their earliest memories. *Memory*, 13(6), 622–637.

Punamäki, R-L. (2005). Siirtyykö trauma sukupolvelta toiselle? Teoksessa Aatsinki, U. & Valenius, J. (toim.) (2005). *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Helsinki: Gummerus.

Rauhala, L. (2009). *Henkinen ihminen. Henkinen ihmisessä & Ihmisen ainutlaatuisuus*. Helsinki: Gaudeamus.

Rauhala, L. (1989). *Ihmisen ainutlaatuisuus*. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, L. (1990). *Humanistinen psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino.

Ronni, A. (2012). Remembering Hiroshima. *International Feminist Journal of Politics*, 14:2, 202-222.

Roth, W-M (2012). *First-person Methods: Toward an Empirical Phenomenology of Experience*. Rotterdam: Sense Publishers.

Scarry, E. (1985) *The body in pain: the making and unmaking of the world*. New York: Oxford University Press

Smith, J.A. (2010). Interpretative Phenomenological Analysis. A Reply to Amedeo Giorgi. *Journal of the Society for Existential Analysis* 21.2, s. 186 - 192.

Smith, J.A., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method and Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Smith, J.A. & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J.A. Smith (ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods* (pp. 51 - 80). London: SAGE Publications.

Svennevig, H. (2005). *Kehon mieli: kehontuntemuksesta itsetuntemukseen*. Helsinki: WSOY 2005.

Sylvester, C. (toim.) (2010). *Experiencing War*. London & New York: Routledge.

Sylvester, C. *Bodies of War* (2016). A Cluster Introduction. Julkaisussa *International Feminist Journal of Politics*, Volume 16, 2014, Nro 1, s. 1-5.

Sylvester, C. (2012). War Experiences/War Practices/War Theory. Julkaisussa *Millennium - Journal of International Studies*, Heinäkuu 2012 vol. 40 Nro. 3, s. 483-503.

Sylvester, C. (2013). *War as Experience: Contributions from International Relations and Feminist Analysis*. London & New York: Routledge.

Tepora, T. (2010). 2000-luvun eetos, nuoriso ja toisen maailmansodan muistaminen. Teoksessa Sinivaara, O. (toim.) (2010). *Muistikuvia 00-luvusta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Väyrynen, T. & Puumala, E. (2015). Bodies of War, the Past Continuous, and (Ar)rhythmic Experiences. Julkaisussa *Alternatives: Global, Local, Political*. Elo-marraskuu 2015 vol. 40 no. 3-4, s. 237-250.

Väyrynen, T. (2016). The Finnish national identity and the sacrificial male body: war, postmemory and resistance. Julkaisussa National Identities, Volume 18, 2016: Nro 2, s. 217-232.

Internet-lähteet

Hefferson, K. & Gil-Rodriguez, E. (2011). Methods: Interpretative phenomenological analysis. Osoitteessa: <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-24/edition-10/methods-interpretative-phenomenological-analysis>. Luettu 28.2.2017

Hyvärinen, H. (2016). 5 faktaa sodasta. Aikalainen, 11.10.2016. Osoitteessa: <https://aikalainen.uta.fi/2016/10/11/5-faktaa-sodasta/>. Luettu 28.2.2017.

Korhonen, T. (2017). Miehiltä kysyttiin kosketuksesta, vastauksia kertyi 150 tuntia – vanhat traumat toistuivat puheissa. 10.9.2017. Yle uutiset, osoitteessa: <https://yle.fi/uutiset/3-9802974>. Luettu 1.10.2017.

Korva-Perämäki, M. (2016). Onko Suomi väkivaltainen maa? Osoitteessa: <https://www.riku.fi/fi/riku-lehti/riku-lehti+12016/onko+suomi+vakivaltainen+maa/>. Luettu 1.6.2018.

Kujala, E. (2008). Isättömät pojat -ohjelma. Yleisradio, 6.12.2008, Elävä arkisto, osoitteessa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/12/30/isattomat-pojat>. Haettu 1.10.2017

Tanila, H. (2014). Miten muisti toimii?

Osoitteessa: <http://www.potilaanlaakarilehti.fi/artikkelit/miten-muisti-toimii/>. Luettu 12.7.2018.

Vihavainen, S. (2017). ”Olen yrittänyt ymmärtää äitiäni” – vielä moni kolmikymppisistä on elänyt lapsuuden, johon heijastuivat sotasukupolven traumat. Helsingin Sanomat 24.9.2017. Osoitteessa: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005380514.html>. Luettu 1.10.2017

LIITE 1: Haastattelurunko (Kujala 2003, 227-228)

Kerätyt taustatiedot: Haastateltavan syntymäaika- ja paikka, perheen koostumus ja lapsiluku, vanhempien ammatit ja muut mahdollisesti olennaiset seikat.

1. Millaisia muistoja sinulla on päällimmäisenä sota-ajalta?
2. Muistatko isäsi sotaan lähdön? Kuka ja miten viestin toi, miten isäsi ja äitisi siihen reagoivat, mitä itse ajattelit silloin?
3. Muistatko isääsi sota-ajalta, esimerkiksi sotaan lähtöä, lomalla käyntiä sotilaspuvussa, isäsi lähettämiä tai tuomia kortteja tai muistoesineitä sodasta?
4. Millaista kotielämä oli teillä sodan aikana? Miten työt tehtiin, kun isä oli sodassa?
5. Puhuttiinko kotona päivittäin sodasta? Miten äitisi suhtautui isäsi sodassa oloon?
6. Kertoiko äitisi mitä isä kirjoitti rintamalta ja mitä isäsi hänelle kertoi lomilla käydessään.
7. Pelkäsitkö sotaa? Uskotko äitisi pelänneen ja puhuttiinko kotona pelosta?
8. Mitä kaikkea teit sodan aikana? Ehditkö leikkimään?
9. Mitä leikkejä leikitte? Leikittkö sotaleikkejä ja kenen kanssa?
10. Oliko sinulla isää ikävä?
11. Muistatko tunteitasi tuolta ajalta? Mitä ajattelit isästäsi ja sodasta?
12. Muistatko isäsi paluun sodasta? Miltä silloin tuntui ja mitä silloin ajattelit?
13. Puhuiko isäsi kotona sodasta koko perheen kuullen?
14. Kuulitko hänen puhuvan naapurin miesten kanssa sodasta?
15. Puhuiko hän sinulle sodasta?
16. Leikkikö isä kanssasi?
17. Miten isäsi suhtautui sinuun? Miten sinua kasvatettiin, millainen oli kuri?
18. Teittekö isän kanssa yhdessä töitä poikasena ollessasi?
19. Pitikö isäsi sinua sylissään? Entä muita lapsia?
20. Miten isäsi kohteli äitiäsi, osoittiko hellyyttä? Näitkö heidän suutelevan ja halailevan?
21. Oliko isäsi leppoisa vai kireä. Huumorintajuinen vai äkäinen?
22. Tiedätkö muuttuiko isäsi sodassa? Onko äitisi kertonut?
23. Luuletko, että sota on vaikuttanut sinuun isänä?
24. Oletko mielestäsi erilainen isä kuin isäsi?
25. Oletko pitänyt lapsiasi polvellasi ja leikkinyt heidän kanssaan?
26. Oletteko vaimonne kanssa osoittaneet hellyyttä toisillenne lasten nähden?
27. Oletko puhunut sodasta ja sota-ajasta omille lapsillesi?
28. Onko poikasi erilainen aviomies ja isä kuin sinä?
29. Vaikuttaako sota vielä hänen tunteisiinsa?
30. Jos vertaat omaa lapsuuttasi ja tämän ajan lasten elämää, niin mitkä ovat suurimmat erot?
31. Onko sodalla vaikutusta vielä tämän ajan ihmisten elämään?
32. Mitä ajattelet yleensä sodasta ja rauhasta?
33. Miten suhtaudut Venäjään (Neuvostoliittoon) ja mitä ajattelet siitä?
34. Oletko katkera lapsuuden aikaisista kokemuksista?
35. Mitä arvelet olisiko elämäsi ollut toisenlainen ilman sotaa?